

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

*ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ*

ΚΕΔΡΟΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ
Μ. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ 15 & Ι. ΠΑΓΚΑ - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛ. ΚΕΝΤΡΟΝ 661.211 - 215

Από το Αρχείο του Γενικού Νοσοκομείου Αθηνών, 10. XII .74
Γιάννης Πίτσος

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ

ΕΒΔΟΜΗ ΕΚΔΟΣΗ

Κ Ε Δ Ρ Ο Σ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΤΗΣ «ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ»

Ἐπιθυμία τοῦ Δάσκαλου : νὰ εἰκονογραφήσω τὸ ἔργο του. Πῶς θὰ μπορούσα ν' ἀρνηθῶ ; Ἀλλὰ καὶ πῶς ν' ἀνταποκριθῶ ; Δὲν εἶμαι ζωγράφος, παρ' ὅτι ἀπ' τὰ πρῶτα παιδικὰ μου χρόνια ἀσχολοῦμαι μὲ τὴ ζωγραφικὴ στὰ διαλείμματα τῆς συγγραφικῆς δουλειᾶς μου. Αὐτὸ τὸ «στὰ διαλείμματα» δηλώνει καθαρὰ τὸν ἀνεύθυνο ἐρασιτεχνισμό αὐτῆς μου τῆς ἀσχολίας. Ἄλλωστε, καὶ μεγάλος ζωγράφος νὰ εἶμονν, πάλι θὰ δίσταζα νὰ εἰκονογραφήσω αὐτὸ τὸ ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, ὅπου αἴσθημα, στόχαση, λόγος, δένονται σὲ μιὰ μοναδική, ἀδιάσπαστη ἐνότητα.

Στὴν «Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη», ὅπως καὶ σὲ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη, ποιητικὸ καὶ πεζό, ἢ γλώσσα εἶναι τόσο νευρώδης, ἀκριβόλογη, καίρια, παραστατική, πὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καμμιὰν εἰκαστικὴ ἐπικουρία, ἀπὸ καμμιὰν ἄλλη παράσταση.

Ἔτσι, δὲ μοῦ ἔμενε παρὰ νὰ διαλέξω, ἀνάμεσα στὶς ζωγραφικὲς μου προχειρολογίες, μερικὲς μονοτυπίες φτιαγμένες κεῖνες τὶς μεγάλες ὥρες τοῦ Πολυτεχνείου, ὅταν ἡ συγκίνηση μπούκωνε τὸ στόμα τῶν ποιητῶν κ' οἱ λέξεις φαίνονταν «ἀνήμπορες» καὶ «ἀτελέσφορες».

Ποιὸς βαθύτερος συνειρμὸς μὲ ὀδήγησε σ' αὐτὴ τὴν ἐπιλογή, εἶναι εὐκολο, θαρρῶ, νὰ τὸ νιώσει κάθε ἀναγνώστης.

Ἀθήνα, Νοέμβρης 1974

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ*

Για πέμπτη φορά εκδίδεται ή «*Αληθινή απολογία του Σωκράτη*» και τὸ γεγονός ἀπτό δὲν εἶναι ἀπ' τὰ πολὺ συνειθισμένα τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματείας.

Μερικοὶ παρεξηγήσανε τὸ σκοπὸ καὶ τὸ πνέσμα τοῦ ἔργου. Νομίσανε πὸς μ' ἀπτό χλεβάζεται ή «ἀρχαία Ἑλλάδα» κι ὁ μεγάλος φιλόσοφος Σωκράτης. Λάθος. Ἡ Ἑλλάδα τῆς παρακμῆς κι ὁ θεωρητικὸς τῆς ἀντίδρασης χρησιμέψανε γιὰ πρόσχημα νὰ χτυπηθεῖ ή παρακμὴ κ' ή ἀντίδραση τῆς ἐποχῆς μας.

Τὸ Σωκράτη, τὸ τέκνο τοῦ λαοῦ, πὸν στάθηκεν ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ καὶ καταφρονητὴς τῆς δημοκρατίας, τὸν κατηγορήσανε τρεῖς, ἀλλὰ τὸν καταδίκασε ὁ λαός. Τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας μὲ τὰ πεντακόσια μέλη του εἶτανε δικαστήριον λαϊκόν. Ἀλλὰ γιὰτί τὸν κατεδίκασε ὁ λαός; Ὅταν ὁ Θρασύβουλος μὲ τοὺς φυνγάδες δημοκρατικοὺς λεπτέρωσε τὴν πατρίδα καὶ παλινόρθωσε τὴν κυριαρχία τοῦ λαοῦ, οἱ παθοὶ δὲν μπορούσαν νὰ ξεχάσουνε τὰ ἐγκλήματα τῶν Τριάντα Τυράνων, πὸν εἶταν ἐγκάθετοι τοῦ Λύσανδρου καὶ στηρίγματα τῆς ὀλιγαρχίας. Κ' οἱ παθοὶ τοῦτοι μισούσανε καὶ φοβόντουσαν τοὺς ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας καὶ φίλους τῶν «σπαρτιατικῶν ἡθῶν». Κ' ἓνας ἀπ' ἀπτοὺς κι ἀπ' τοὺς σημαντικότερους εἶτανε κι ὁ Σωκράτης, ὁ δάσκαλος τῶν προδοτῶν Ἀλκιβιάδη καὶ Κριτία.

Ἀλλ' ἀπτά τὰ «ἱστορικὰ» δὲν εἶναι τὸ θέμα τοῦ βιβλίου. Ἡ

---

* Σημείωση τοῦ Ἐκδότη: Ὁ πρόλογος αὐτὸς γράφτηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκδοσης, στὰ 1956, τῶν πεζῶν τοῦ Κ. Βάρναλη σ' ἓναν τόμο μὲ τὸν τίτλο «Πεζὸς Λόγος», στὸν ὅποιο περιέχεται καὶ «Ἡ Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη». Ἀπὸ τότε ὁ «Πεζὸς Λόγος» ἔχει ἐκδοθεῖ ἑφτά φορές, κ' ἔτσι ή σημερινὴ ἐκδοσις τῆς Ἀπολογίας θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ή δέκατη τρίτη ἐκδοσις.

πρωτοτυπία του είναι τούτη : ὁ Σωκράτης ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει τὰ λάθη καὶ τὶς ζημιὰς τῆς διδασκαλίας του. Κι ἀφοῦ κοροϊδέψει τοὺς δημοκρατικοὺς τῆς δουλοκτησίας, πάει πρὸς μπροστὰ ἀπ' αὐτοὺς καὶ γίνεται κήρυκας τῆς πανανθρώπινης λεφτεριάς.

Δεκέμβριος 1956

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Γιὰ τρίτη φορά ἐκδίδεται ἡ «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» καὶ νομίζω, πὼς δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ πῶ δυὸ λόγια πληροφορικὰ καὶ γιὰ τὸ πνεῦμα καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ βιβλίου.

Ἡ («Ἀπολογία») γράφτηκε στὰ 1931 σὰν ἓνα εἶδος διαμαρτυρίας ἐνάντια στὴν τοτεσινὴ «δημοκρατία» τοῦ ἰδιωνύμου, τοῦ Καλπακιοῦ καὶ τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν κινημάτων, ποὺ εἶχανε κατακουρελιάσει τίς συνταγματικὲς ἐλευθερίες τοῦ πολίτη καὶ εἶχανε διαφθείρει ὀλάκερο τὸ δημόσιο βίο τῆς χώρας καὶ προετοιμάσει τὴ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου.

Ἡ τυραννία αὐτῆς τῆς μαύρης ἐποχῆς καὶ ἀργότερα τῶν δυὸ ξενικῶν κατοχῶν ἴσαμε σήμερα, κάνουνε τὴ σάτιρα τῆς «Ἀπολογίας» τόσο ἐπίκαιρη τώρα, ὅσο εἶτανε καὶ τὸν καιρὸ ποὺ γράφτηκε.

Μερικοὶ νομίσανε, πὼς μὲ τοῦτο τὸ ἔργο («ἔβριζεται») ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ὁ μέγας της φιλόσοφος, ὁ Σωκράτης. Λάθος. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας σατιρίζεται ἡ σημερινὴ ἀντιδραστικὴ Ἑλλάδα καὶ ἡ «κοινὴ γνώμη» τοῦ κοπαδιοῦ, τῶν «προδομένων ἐλλήνων» (ὅπως θάλεγε ὁ Σολωμὸς) ποὺ ἡ κυρίαρχη τάξη τοὺς τυφλώνει τόσο πιτῆδεια, ὥστε νὰ μὴ μποροῦνε νὰ βλέπουνε καὶ νὰ κατανοοῦνε τὴν πραγματικότητα. Ὅσο γιὰ τὸ Σωκράτη, νομίζω, πὼς («ἄθωνόεται») κάνοντάς τον ν' ἀναγνωρίζει στὸ τέλος τῆς ζωῆς του τίς ζημιὲς τῆς ιδεαλιστικῆς του φιλοσοφίας.

Ἄν τώρα κείνοι ποὺ καταδικάσανε τὸ Σωκράτη εἶτανε («δημοκρατικοὶ») καὶ αὐτὸς «ὀλιγαρχικός», ἡ διαφορὰ εἶναι τυπικὴ καὶ ὄχι οὐσιαστικὴ. Κατὰ βάθος πιστεύανε τὰ ἴδια πράματα. Τὸν καταδικάσανε λοιπὸν ἀπὸ παρεξήγηση.

Γιὰ νὰ ζωντανέψω τὴν πολιτικὴ, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν πνευ-

ματική κατάσταση τῶν Ἀθηναίων τῆς παρακμῆς, προσπάθησα νὰ μεταφέρω τὰ περασμένα στὰ τωρινὰ καὶ γιὰ νὰ δείξω τὴν ὁμοιότητά τους ἔκανα χρῆση τῶν ἀναχρονισμῶν. Πέτυχα, δὲν πέτυχα — τὸ ἀποτέλεσμα ἔχει τὸ λόγο.

Ἡ («Ἀπολογία») μεταφράστηκε ρούσικα καὶ τυπώθηκε σὲ 10.000 ἀντίτυπα, ποὺ ἐξαντληθήκανε σὲ πέντε μέρες. Τέλη τοῦ 1932 ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Βερολίνου «Neue deutscher Verlag» εἶχε κλείσει συμφωνία μὲ τὸ συν. Κ. Καραγιώργη (ποὺ εἶχε δημοσιέψει ἓνα κομμάτι τῆς «Ἀπολογίας») σὲ κάποιο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ) νὰ μεταφράσει ὀλίγωρο τὸ ἔργο. Μὰ ἡ ἄνοδο τοῦ Χίτλερ στὴν ἐξουσία ματαίωσε φυσικὰ τὴν πραγμάτωσή τῆς συμφωνίας.

Ἀθήνα, Μάρτιος τοῦ 1946

Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ

**ΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ**

Φίλε Βάρναλη,

24/3/32

Μά πρέπει δυο λόγια νά σοῦ στείλω. Εἶναι μιάν ἀρρώστια πού με παραμονεύει γρήγορ' ἀργά νά μ' ἀδράξῃ. Τόσες φορές εἶχες τήν καλωσύνη νά μοῦ στείλεις τὰ γραμμένα σου καί εἶχα τήν ἀδιακρισία οὔτε νά σ' εὐχαριστήσω. Ἀπό καμμιᾶ ξεγνοιασιά οὔτε μικροκακία. Τεμπελιά ; Τάχα μπορεῖ. Μά εἶναι κάτι ἄλλο. Τώρα καθαρώτερα τὸ καταλαβαίνω με τήν Ἀληθινή ἀπολογία τοῦ Σωκράτη σου. Δέ ο ς. "Ἐνα εἶδος φόβου μήπως δέ σοῦ ἀποκριθῶ καθὼς θά πρεπε, ἤ με λίγα ἤ με περισσότερα λόγια, στὰ βιβλία σου. Μιά φορά ἔβαλα μιὰ ὑπογραφή διαμαρτυρίας γιά μιὰ ἀδικία πού θά σοῦ γινόταν. Ὁχι γιά τὸ φρόνημά σου, πού θά μπορούσε νά κριθῆ ἀσυμβίβαστο στὸ ἐπάγγελμα. Ἀλλὰ γιά τὸ πνεῦμα σου τὸ στρογγυλὸ καί τὸ λαμπρὸ, ὅσο κι ἂν εἶναι δύσκολο νά τὸ παραστήσουν αἰσθητὰ σχήματα λόγου τὸ ἀσύλληπτο· τὸ πνεῦμα σου πού θά μπορούσε νά ἐπιβάλῃ τὸ συμβιβασμὸ σὰ χρέος· καλὰ καλὰ δὲν ἐπιμένω, μὰ νομίζω." Ἀλλὰ τώρα φόβος ἢ ἀφοβία πρέπει νά παραμερισθῆ με δυο τρία, με φτωχὰ ἢ με περιττά, λόγια, αὐτὸ τὸ δέος. Δηλαδή πρὸς ἐσένα γιά σένα, πρὸς ἐμένα γιά μένα. Δὲν πρόκειται γιά κανένα τρίτο πρόσωπο, ἀπλὸ ἢ διπλό. Δὲν τὰ λογαριάζω. Καί λοιπὸν με τὸ Σωκράτη σου νομίζω, πὼς φαίνεται καθαρώτερα ἢ δύναμή σου καί ἡ χάρη σου. Μὴν ξεχνᾶς, χρόνια τώρα, πὼς, νεαρώτατος, σ' ἐμένα πρωτοῆρθες γιά νά μοῦ ἐμπιστευθῆς τὰ πρῶτα σου στιχουργικὰ δοκίμια. Τὰ φυλάγω ἀκόμα χειρόγραφα καί ἀνα-

χωρώντας από τη θετική αυτή πηγή μπορώ να μετρήσω καλύτερ' από άλλους τὰ βήματα και τὴν προκοπή σου στὴν ποίηση, ποὺ αὐτὴ μονάχα μ' ἐνδιαφέρει. Ἡ πρώτη μου ματιὰ ἦτανε νὰ βρῶ ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ λογισθῆ ὡς δάσκαλός σου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο και ζετινάχτηκες. Μοῦ φαίνεται — ἀδιάφορο, ἂν ἀσυνείδητα ἢ συνειδητά· γιὰ μένα κρατεῖ ἡ διάθεση νὰ βρῶ ἓνα σου ἀπὸ τὰ ντόπια μας σπρωγμένο ξεκίνημα — εἶναι ὁ καυγᾶς τοῦ Λασκαράτου, ὁ καυγᾶς Ἀχιλλέα και Ἀγαμέμνονα. Σπρώξιμο λέω ἑνός, ποὺ στέκεται στὴ θέση του, σ' ἓναν, ποὺ ξεκινᾶ και πάει και ξεπερνᾶ. Ὁ Λασκαράτος μὲ ὄλο του τὸ ἐξαιρετικὸ τετραγωνικὸ ταλέντο δὲν ἔχει τίποτε σχεδὸν νὰ κάμη μὲ τὸ λυρισμό. Κ' ἐσένα τρέφει, μὲ ὄλα σου τὰ σαρκαστικά καμώματα, ἡ λυρικὴ μανία. Κάτι πολὺ διαφορετικὸ. Και ὅμως ἀπὸ τὸ Σωκράτη σου σελίδες, ἂν τίς ἔδινες στὸ λασκαράτικον ἑνδεκασύλλαβο, θὰ ταίριαζαν ἀξιόλογα ἢ θὰ σ' ἔφερναν ψηλότερα. Ἀλλὰ μὲ τὰ πεζά σου ἢ μὲ τὸ στίχο σου ξέρεις νὰ κρατιέσαι γερά. Ἡ γλῶσσα σου ἐξάισια στὴν καλλιτεχνικὴ ἐφαρμογὴ μιᾶς ἀρχῆς, ποὺ τῆς ἀμφισβητῶ, τώρα μὲ τὴν πρεσβυτικὴ πείρα μου, πάντ' ἀπόλυτη τὴν ἀλήθεια της — και μ' ὄλο τὸ παράδειγμα τῆς ἐπιτυχίας της μέσα στὸ στίχο — στὸν πεζὸ μας λόγο. Ἡ ἀρχαιογνωσία σου ὅσο κι ἂν εἶναι ἀνακατεμένη μὲ τὴ σάτιρά σου ξεμυτίζει ἀξιόλογη. Διαβάζοντάς σε σημείωσα στὸ περιθώριο κάπου : *Ἡ ἀρχαιογνωσία μαζί μὲ τὴν κοροϊδία χορεύουν τὸν καρσιλαμά.* Ἄ! ἡ κοροϊδία ! τῆς ἀπευθύνεις καλέσματα συγκινητικά. Εἶναι ἡ Μοῦσα σου. Ὁ ὑπαινιγμὸς κι ὁ ἀναχρονισμὸς. Συγχρονίζονται. Δυὸ θεράποντες τοῦ τεχνίτη ὑπάκουοι κάνουν ἓνα ἐπαναστατικὸ δαιμόνιο. Κάνουν τὸ Σωκράτη, ἀπὸ ἀρχαῖο μοντέρνο, χωρὶς μῆτε τοῦ ἀρχαϊσμοῦ νὰ κακοφαίνεται μῆτε ὁ μοντερνισμὸς νὰ ζημιώνεται. Προστατεύει και τοὺς δυὸ ὁ λυρισμὸς. Ὁ καημένος ὁ ποιητής, ὅπου ἀνακατευθῆ, ξέρει και συγυρίζει. Μᾶς δίνεις μιὰν αὐτοφυχογραφία τοῦ φιλοσόφου διασκεδαστικώτατη. Και μᾶς θυμίζεις, πῶς ὅσο κι ἂν ὁ Σωκράτης βουτήχτηκε στὴ διαλεκτικὴ, ὅσο κι ἂν τὴν ἐπολέμησε τὴ σοφιστικὴ — σοφιστὴς κι αὐτός, ὅσο κι ἂν εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ Πλάτωνα — εἶναι ὁ Σωκράτης ἐμείνος, ποὺ ἀγαλματοποιεῖς στὰ νιάτα του, μᾶς ἔδωκε τίς Χάριτες. Μοῦ φτάνουν. Ἡ κοροϊδία. Ἡ κοροϊδία σου. Παιγνίδι και τέχνη. Γιατί τέτοια εἶναι και ἡ Τέχνη. Μαζὶ ἱεροτελεστία και ξεσυνέρισμα. Μὲ τὴν

28 viva, 19. XI. 73 . -

ἐλευθερία της, ἀπόλυτη, συνταιριάζει καὶ τὰ δυό. Μήτε πού μπορεῖς χωρὶς ἐλευθερία νὰ τὴ φανταστεῖς. Μιὰ φορὰ κ' ἕνα καιρὸ γνῶριζα ἕναν παππᾶ. Καρακαντᾶς τ' ὄνομά του. Μιὰ Κυριακὴ διάβαζε στὴν πόρτα τοῦ ἱεροῦ στηλωμένος τὸ Εὐαγγέλιο. Μιὰ γυναίκα ἀγνάντια του δὲν ἔπαυε τὴν κουβέντα. Ὁ Παππακαρακαντᾶς χωρὶς νὰ κουνηθῆ ἀπὸ τὴ θέση του, χωρὶς νὰ τοῦ ξεφύγη καμμιά ματιὰ, καμμιά χειρονομία, φρόντισε νὰ προσθέσῃ στὸ ἅγιο κείμενο πού διάβαζε, σὲ ἦχο πλάγιο βαρὺ, ἕνα : «σκασμὸς Καραμουντάνενα !» — ἔτσι τὴ λέγανε τὴ γυναίκα — κ' ἐξακολούθησε τὸν ψαλμὸ του. Μοῦ θυμίζεις τὸν Παππακαρακαντᾶ. Καὶ γενικώτερα, εἶναι μιὰ φράση σου : «Ἀπὸ τὴν καβαλίνα τοῦ δρόμου στὴν κορφὴ τῆς διπλανῆς ροδακινιάς». Τέτοιος εἶναι ὁ δρόμος σου καὶ τὰ τριγυρίσματα σου. Δὲ σὲ ταραζοῦν τ' ἀκάθαρτα τοῦ δρόμου, γιατί λυτρῶνεσαι στὴν κορφὴ τῆς ροδακινιάς. Ἀλλὰ κακοσυνηθισμένος, ἀπὸ τὴν κορφὴ ξαναγυρίζεις στὴ λάσπη.

Μὲ τὰ γραμμένα σου μοῦ φαίνεται, πὼς δυὸ κλίκες ζεσταίνεις, ἐκείνους, πού θέλουνε νὰ σ' ἀφορίσουν, κ' ἐκείνους, πού θὰ ζητᾶνε νὰ σὲ φιλήσουν. Εἶναι καὶ μιὰ τρίτη, πού τὰ αἰσθάνεται καὶ τὰ δυὸ διαβάζοντάς σε, ὅσο κι ἂν τέτοιο αἶσθημα μπερδεύει. Λοιπὸν μὲ συγχωρεῖς, πού ἀργὰ σοῦ ἀποκρίνομαι γιὰ τὸ στάλισμο τῆς Ἀληθινῆς ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη σου, εὐχαριστώντας σε μὲ λόγια, πού μπορεῖ νὰ μὴ σοῦ λένε τίποτε.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΡΘΡΟ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ

Η ΑΠΟΦΑΣΗ τῶν *Νέων πρωτοπόρων* ν' ἀφιερῶσουνε σ' ἓνα φυλλάδιό τους ξεχωριστὴ θέση γιὰ τὸν ποιητὴ Κώστα Βάρναλη μὲ βρίσκει ἀπόλυτα σύμφωνο καὶ μὲ γεμίζει χαρά. Βρίσκω μάλιστα πὼς ἡ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Βάρναλη καὶ ἡ χρησιμοποίησή τους στὸ ἰδεολογικό μας μέτωπο ἔχει καθυστερήσει πάρα πολύ.

Προσωπικὰ ἐγὼ πιστεύω, πὼς ἡ πνευματικὴ προσωπικότητα τοῦ Βάρναλη ξεπερνάει πολὺ τὰ σύνορα τοῦ τόπου μας καὶ μπορεῖ νὰ σταθεῖ μέσα στὰ καλύτερα ὀνόματα, πού ἔχει νὰ δείξει ἡ παγκόσμια ἐπαναστατικὴ λογοτεχνία.

“Ὅταν, πρὶν ἀπὸ λίγον καιρὸ, βρέθηκα στὴν ὀλάσπρη σάλα μὲ τὶς μαρμάρινες κολόνες στὸ «Σπίτι τῶν συνδικάτων» τῆς Μόσχας, μπροστὰ στὸ πλῆθος τῶν σοβιετικῶν λογοτεχνῶν καὶ μπροστὰ στοὺς ξένους, πού ἦτανε καλεσμένοι στὸ πρῶτο λογοτεχνικὸ συνέδριο τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως καὶ εἶμουνα ὑποχρεωμένος νὰ πῶ καὶ γὼ δυὸ λόγια γιὰ τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ τόπου μας, ἓνα μόνο ὄνομα μπόρεσα νὰ προφέρω, μὲ τὴ βαθειὰ πίστη, πὼς δὲ μιλῶ συμβατικά, τ' ὄνομα τοῦ Κώστα Βάρναλη.

Καὶ ὅμως τὸ προλεταριάτο τοῦ τόπου μας δὲν τονὲ γνωρίζει ἀρκετὰ. Ἴσως μάλιστα τὸν ξαίρει πολὺ λίγο. Τὸ λάθος ἔχει πολλὲς αἰτίες. Σκοπὸς μου δὲν εἶναι σήμερα νὰ δείξω τὶς αἰτίες αὐτές. Ἴσως, φανοῦνε μερικὲς προχωρώντας στὴ μελέτη μου παρακάτω. Σκοπὸς μου εἶναι νὰ μιλήσω γιὰ τὸ Βάρναλη, σὰν ἓνας ἀπὸ κείνους πού ἡ τέχνη τους βρίσκει ἀντίλαλο βαθιὰ στὸ εἶναι τους. Δὲν εἶμαι τεχνοκριτικὸς καὶ δὲ θὰ κάνω γυμνάσματα βαθειᾶς ἀνάλυσης γιὰ νὰ

ξαφνίσω τάχα τὰ πλήθη. Θὰ κάμω μὴν ἀπλή ὀμιλία στοὺς συντρόφους γιὰ τὸν ποιητῆ.

Ὁ Κώστας Βαρνάλης γεννήθηκε στὸν Πύργο τῆς Βουλγαρίας στὰ 1884 ἀπὸ μικροαστική φαμίλια. Δεκατεσσάρω χρονῶ πῆγε στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα τῆς Φιλιππούπολης καὶ πῆρε τὸ ἀπολυτήριό του σὲ τέσσερα χρόνια. Ἦταν ἐξαιρετικὸς μαθητῆς, ἔγραφε στίχους πατριωτικούς, ἔπαιρνε τὰ γράμματα, τὰ μάτια του ἔβγαζαν σπίθες, ἔδειχνε πὼς μπορεῖ νὰ γίνει σπουδαῖος «ἱεροφάντης τῶν Μουσῶν καὶ λειτουργὸς τῆς Παιδείας». Τὸν ὑποστήριξε λοιπὸν ὁ δεσπότης Ἀγχιάλου καὶ ἡ κοινότητα Βάρνας καὶ τὸν ἔστειλε νὰ σπουδάσει φιλολογία στὴν Ἀθήνα.

Πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπλή ἱστορία, ποὺ χίλιες φορές σὲ χίλιες πολιτεῖες καὶ χωριὰ τοῦ «ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ» μὲ χίλια τόσα πρόσωπα ἐπαναλήφθηκε ὅλο τὸ δέκατο ἕνατο καὶ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, κρύβεται ἓνας κόσμος δλάκερος ἀπὸ ιδέες καὶ ψυχόρμητα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προδιαγράψουν τὸ δρόμο ἑνὸς στοχαστῆ, ἑνὸς ἐπιστήμονα, ἑνὸς τεχνίτη γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ. Στὶς κοινότητες αὐτὲς τὶς ἑλληνικὲς, τὶς σκορπισμένες ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὸ Μισίρι, ἔκαιγεν ὁ πιὸ φλογερὸς πατριωτισμὸς στὸ βωμὸ τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Πὼς οἱ χώρες αὐτὲς ἦταν ἑλληνικὲς ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Νεῖλου καὶ ἀπὸ τῆς Κάτω Ἰταλίας μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου», ἦταν δόγμα ἀσυζήτητο γιὰ τοὺς δασκάλους, ποὺ πύρωνα καὶ σφυροκοποῦσαν τὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν σ' ὅλα τὰ σχολιὰ τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς, ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, εἶχανε γράψει ἀπάνω στὸ γρανιτῆ τῆς ἱστορίας «τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ». Κ' ἔσπερναν οἱ δασκάλοι μέσα στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν τὴν προσδοκία τοῦ Μεγάλου λυτρωτῆ, τοῦ Μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, ποὺ θ' ἀναστηνόταν καὶ θ' ἀνάστανε τὴν αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ τοῦ μεγάλου ποιητῆ, ποὺ θ' ἀνάστανε τὴ γλώσσα τῶν Ὀμήρων καὶ τῶν Πλατῶνων.

Ἐνα κομμάτι πρωτοπόρο αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας, ἓνας τόπος ὅπου τ' ὄνειρο αἰῶνων εἶχε γίνει ὑπέρλαμπρη πραγματικότητα, ἦταν ἡ «ἐλευθερά ἡμῶν πατρίς», τὸ βασίλειο τῆς Ἑλλάδας. Μέσα σὲ τέτιο χρυσοστέφανο ἔβλεπαν μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των ὅλα τὰ νέα παιδιὰ, ποὺ φοιτοῦσαν στὰ σχολιὰ τῶν ἑλληνικῶν κοι-

νοτήτων και λαχταρούσανε τήν ἅγια στιγμή, πού θά φιλούσανε τὸ χῶμα της.

Ἡ στιγμή αὐτή ἦρθε γιά τὸ Βάρναλη τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1902.

Μὰ ὁ Βάρναλης ἔσκυψε νὰ φιλήσει τὸ ἅγιο χῶμα τῆς «ἰοστέφανης» πολιτείας, μύρισε τὴν καβαλίνα καὶ τὸ κάτουρο, πού ἦτανε ζυμωμένα μὲ τὴ βρωμερὴ λάσπη καὶ τὴ σκόνη καὶ ἀρωμάτιζαν τὸν «ἄβρὸν καὶ δῖον αἰθέρα» τῆς χώρας τῶν Ἑρεχθειδῶν. Καὶ εἶδε, γιὰτὶ εἶχε μάτια πού μποροῦσαν νὰ ἰδοῦν καὶ τὴν τιμιότητα νὰ πιστεύει στὰ μάτια του, μέσα στὴ λάσπη καὶ τὴ σκόνη αὐτὴ νὰ κυλιοῦνται μὲ τὰ ψηλά τους κολάρια καὶ τὰ καλοσιδερωμένα ροῦχα τους, θριαμβευτικά οἱ ἔμποροι τῆς ψευτιᾶς, οἱ ψιλικατζῆδες τῆς πολιτικῆς, οἱ φαμφαρόνοι, οἱ γλωσσαμύντορες, οἱ θρησκευοκάπηλοι καὶ οἱ πούλημένοι κοντυλοφόροι.

Ὁ πρῶτος αὐτὸς τραγικὸς κλονισμὸς στάθηκε σωτήριος γιά τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Βάρναλη. Τὸν ἔβγαλε ἀμέσως ἀπὸ τὰ ψευτόνευρα, τὸν ἔφερε στὴ γῆ, τὸν ἔκλεισε προσωρινὰ στὸ ἐγὼ του. Ἐγίνε δημοτικιστὴς καὶ ὅταν στὰ 1903 τ' ἀφιονισμένα παιδιά, πού σπούδαζαν στὸ πανεπιστήμιο, πήγαν νὰ κάψουν τὸ ἐθνικὸ θέατρο, γιὰτὶ εἶχε ἀνεβάσει τὴν Ὁρέστεια τοῦ Αἰσχύλου μεταφρασμένη ἀπὸ τὸ Σωτηριάδῃ σὲ μισοδημοτικὴ γλῶσσα, ὁ Βάρναλης βρέθηκε στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο μαζί μὲ τοὺς λίγους δημοτικιστὰδες τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Τὸ ἀηδόνι, πού μερίμεναν ἀπὸ τὸν Πύργο καὶ τὴ Φιλιππούπολη νὰ συνεχίσει τὰ πατριωτικὰ τραγούδια τοῦ Ἀχιλλέα Παράσχου, ὅταν πρωτάνοιξε τὸ στόμα του ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, τραγούδησε δικούς του προσωπικούς καημούς, εἶχε ξεχάσει ὀλότελα τὴ «Μεγάλῃ Ἰδέα» καὶ τὸν ἐλληνικὸ ἀπολυτρωτισμὸ καὶ δὲ μιλοῦσε γιά καμμιά νεκρανάσταση, οὔτε πολιτικὴ οὔτε πνευματικὴ.

Τὸ πρῶτο του βιβλίον ἦταν μιὰ μικρὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλον *Κηροῖθρες* (1905). Εἶναι καμμιά τριανταριά τραγούδια ἀπὸ τρεῖς ἢ τέσσερις στροφές. Χωρίζονται σὲ τρία μέρη μὲ τοὺς τίτλους : Σ' ἓνα ἀδειανὸ βᾶθρον θεοῦ, Ἔρις καὶ Τραγούδια τοῦ σκοτόυς. Τὰ θέματα τους εἶναι καθαρὰ προσωπικά, ἓνας χαμένος ἔρωτας, ὀράματα γυναικῶν, πόθοι, ἀναστεναγμοί, μελαγχολίες, ὁ ἴσκιος τοῦ θανάτου, μπραβούρες νεανικῶν ὀνειρῶν.

Τὸ βιβλίον προλογίζει ὁ ζακυνθινὸς ποιητὴς Στέφανος Μαρτζώ-

κης. Παρουσιάζει τὸ «μετριόφρονα νέο» πού («ἤμπορῶ νὰ τὸ πῶ μὲ μεγάλη μου χαρὰ δι εἶναι ἀληθινὸς ποιητής... Καὶ ἰδοὺ σήμερα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον ἕνα ρυάκι τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τὸ ὁποῖον ...δὲν μοιάζει μὲ ἄλλα ρυάκια, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν τίποτα δικό τους»).

Καὶ ἀληθινά, ἂν ἔχει κανεὶς νὰ παρατηρήσει κάτι στὰ πρῶτα ἐτοῦτα καὶ ἀρκετὰ ἀκόμη ἄτεχνα καὶ δυσκολογραμμμένα δοκίμια τοῦ Βάρναλη, εἶναι πὼς δὲν παρουσιάζουνε καμμιά ἐπίδραση ἀπὸ τοὺς γύρω του. Οὔτε τοῦ Παλαμᾶ ἀπήχηση βρῖσκει κανεὶς στὸ στίχο τοῦ Βάρναλη, οὔτε τοῦ Γρυπάρη, οὔτε τοῦ Μαλακάση, οὔτε πολὺ λιγότερο τοῦ Δροσίνη, πού ὅλοι αὐτοὶ ἦτανε στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς ποιητικῆς δημιουργίας.

Ὁ Βάρναλης σπουδάζει φιλολογία, παίρνει τὸ δίπλωμά του στὰ 1908 καὶ διορίζεται ἑλληνικοδιδάσκαλος στὴν Ἀμαλιάδα στὰ 1909. Στὰ 1911 βρῖσκεται σχολάρχης στὴν Ἀργαλαστή, ἀνακατάνεται στ' ἀθεϊκὰ τοῦ Βόλου κ' εἶναι κι αὐτὸς ἀνάμεσα σὲ κείνους, πού κατηγορήθηκαν μαζί μὲ τὸ Δελμοῦζο καὶ τὸ Σαράτση. Ἀθωώθηκε ὁμως μὲ βούλευμα κ' ἔτσι δὲν ἦτανε στὴ δίκη τῶν «ἀθέων», πού ἔγινε στ' Ἀνάπλι στὰ 1914.

Ἀπὸ τὰ 1912 ὡς τὰ 1915 ὑπηρέτησε σχολάρχης στὰ Μέγαρα καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἤρθε καὶ στὸ Διδασκαλεῖο τῆς μέσης παιδείας.

Ἀπὸ τὰ 1915 ὡς τὰ 1917 ὑπηρέτησε σχολάρχης στὴν Κερατιὰ. Ἐπειτα τὸν μεταθέσανε καθηγητὴ στὸν Πειραιᾶ, ἀπ' ὅπου τὸ Φλεβάρη τοῦ 1919, ὕστερ' ἀπὸ διαγωνισμό, στάλθηκε ὑπότροφος στὸ Παρίσι γιὰ νὰ σπουδάσει αἰσθητικὴ καὶ φιλολογία.

Στὰ δεκαπέντε αὐτὰ χρόνια ὀριμάζει τὸ ποιητικὸ ταλέντο τοῦ Βάρναλη.

Ὁ ἰδεολογικὸς του κόσμος ὡς τὰ 1919 δὲν παρουσιάζει καμμιά σοβαρὴ ἐπίδραση οὔτε ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, οὔτε ἀπὸ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἂν καὶ φέρεσε τὸ χακὶ καὶ ὑπηρέτησε πολὺν καιρὸ στρατιώτης.

Τὰ πατριωτικὰ ὄνειρα τῆς παιδικῆς του ζωῆς δὲν ξύπνησαν μέσα του, οὔτε φαίνεται νὰ τὸν ἀγγίζει διόλου ἡ ἐξόρμηση τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Ἄν τὸν ἐμπνέει κάτι πρὸ γενικὸ καὶ πρὸ ἀντικειμενικὸ, ἔξω ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸ του συναισθηματισμὸ, αὐτὸ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλά-

δα, όχι όμως με τὸ νόημα ποὺ τὴν ἔβλεπαν οἱ κούφιοι ἀρχαιοπαρλαδόροι ἀλλὰ Μιστριώτη.

Τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα τὴν ἔβλεπε σὰ μιὰν ἐνσάρκωση τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ἐπικουρείας βιοθεωρίας. Ἕνας ὠραιόπαθος, φυσιολατρικὸς συγκρατημένος ἡδονισμὸς κυριαρχεῖ στὴν ψυχὴ του καὶ ἡ φόρμα ποὺ παίρνει ἡ ποιητικὴ δημιουργία του βρίσκει τὴν ἀντιστοιχία τῆς στοὺς γάλλους παρνασικούς. Ὁ Λεκόντ Ντελίλ, ὁ Σουλὺ Πρυντόμ, ὁ Ζοζὲ - Μαριά ντὲ Ἐρεντιὰ εἶχανε βρεῖ πολλοὺς μιμητὲς στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Παλαμᾶς, ὁ Γρυπάρης, ὁ Μαβίλης κι ἄλλοι πολλοὶ δοκίμασαν νὰ δώσουνε σὲ φόρμα καλοδουλεμένη, στὴ σφιχτὴ δαχτυλιδόπετρα τοῦ σονέτου, μορφὲς ἀπ' τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ἀναστημένες μέσα σ' ἓνα πλαίσιο ὀλυμπικό, ὅπου τὰ πιὸ σφοδρὰ πάθη τῆς ζωῆς ὑποτάζονται στὸν ὑπέρτατο νόμο τῆς ἀρμονίας, τῆς συμμετρίας, τῆς ὁμορφιάς. Ἡ ἰδεολογικὴ του αὐτὴ ροπὴ ἔφερε στὴν τέχνη τοῦ Βάρναλη δυὸ μεγάλα καλά. Δυνάμωσε μέσα του τὴν αἴσθηση τῆς τέλειας φόρμας, τὸν ἔκανε νὰ κυριαρχήσει ἀπόλυτα τὰ πλαστικά του μέσα. Ἡ γλώσσα ζυμώνεται πιά στὰ χέρια του μὲ μαεστρία καὶ ὀλοένα πλησιάζει τὸ ἰδανικὸ τῆς τέλειας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὴ θέληση τοῦ ποιητῆ καὶ τὴ δύναμή του.

Τὸ δεῦτερο σπουδαῖο καλὸ ἦταν ἓνα γνώρισμα τοῦ παρνασισμοῦ ποὺ φάνηκε ἀργότερα καὶ στὸν Καβάφη, μὲ τὴν ἰδιότυπη σὲ τοῦτον ἐξέλιξη. Ὁ παρνασισμός, προσπαθώντας τάχα ν' ἀναστήσει πιστὰ τὶς ἀρχαῖες μορφὲς μὲ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τοῦ καιροῦ τους, ὄντας ἓνα εἶδος ἱστορικοκλασικοῦ νατουραλισμοῦ, στ' ἀλήθεια δὲν ἔκανε τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ προβάλλει μέσα στὸν ἀρχαῖο κόσμον τὴ συνείδηση τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπάνω στὴ στιγμή τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας της. Τοῦ παρνασισμοῦ ἡ πνοὴ ἦτανε μετρημένη, βέβαια, ὥστόσο συνήθιζε τὸν τεχνίτη νὰ γεμίζει τὰ ἱστορικὰ σύμβολα μὲ περιεχόμενον, νὰ τὰ ζωντανεύει. Καὶ ἡ τάση αὐτὴ κ' ἡ γύμναση, ποὺ θὰ ἔμενε ἓνα ἀπλὸ παιχνιδίσιμον, ὅπως ἔγινε μὲ τὸν Παλαμᾶ, τὸ Γρυπάρη καὶ τὸ Μαβίλη καὶ ἄλλους πολλοὺς, ἂν ἔμενε κι ὁ Βάρναλης κλεισμένος μέσα στὰ τεῖχη τῆς ἀστικῆς ψυχροσύνθεσης, ἔδωκε ἀργότερα τοὺς πιὸ ἐξαισίους καρπούς, ὅταν ὁ Βάρναλης γκρέμισε τὰ τεῖχη καὶ πέρασε στὴν ἐπανάσταση.

Τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ Βάρναλη ἀπὸ τὰ

1905 ως τὰ 1920 βρίσκονται σκορπισμένα σὲ διάφορα περιοδικὰ τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Στὸ *Νουμᾶ*, στὴν *Ἑγησώ*, στὰ *Γράμματα τῆς Ἀλεξάντρειας*, στὸν *Πάνα* ποὺ ἔβγαζε ὁ Ἄρ. Καμπάνης, στὴ *Νέα ζωὴ* τῆς Ἀλεξάντρειας, στὸν *Πυρσό*, στοὺς *Βωμοὺς καὶ σ' ἄλλα*. Σὲ βιβλίον δὲ βγῆκαν ἀκόμη, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς σήμερα δὲν τὰ ἐχτιμάει τὰ ἔργα του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μὰ δὲν ἔχει δίκιο. Βέβαια δὲ θὰ εἶχανε καμμιά ξεχωριστὴ σημασία ἂν ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε τὴν ὑστερότερη ἐξέλιξή του. Σήμερα ὅμως εἶναι σημάδια στὸ δρόμον του. Γιὰ δεῖγμα τῆς τέχνης αὐτῆς δίνουμε ἐδῶ τὸν Ὀρέστη :

Ο Ρ Ε Σ Τ Η Σ

*Σέλινα τὰ μαλλιά σου μυρωμένα
λύσε τα, νὰ φανεῖς ὡς εἶσαι, ὠραῖος
καὶ διῶξε ἀπὸ τὸ νοῦ σου πιά τὸ χρέος
τοῦ μεγάλου χρησιμοῦ μιὰ καὶ κανένα*

*τρόπον δὲν ἔχεις ἄλλοτε ! Καὶ μ' ἕνα
χαμόγελον, ἰδὲς πὼς σ' ἔφερ' ἔως
στ' Ἄργον τὴν πόλιν ὁ δρόμος σου ὁ μοιραῖος
τὸ σπλάχνον ν' ἀφανίσῃς ποὺ σ' ἐγέννα.*

*Κανεῖς δὲ σὲ γνωρίζει ἐδῶ· καὶ σὺ ὅμοια
τὸν ἑαυτὸ σου ξέχασέ τον κι ἄμε
στῆς χρυσῆς πολιτείας τὰ σταυροδρόμια.*

*Καὶ τὸ ἔργον σου, σὰ νὰ ταν ἄλλος, κάμε·
ἔτσι κι ἄλλιῶς θὰ παίρνει σε ἀπὸ πίσον
γιὰ τὸ αἷμα τῆς μητρὸς σου, γιὰ ἡ ντροπὴ σου.*

Ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτὴ δύσκολα μαντεύει κανεῖς τὸ Βάρναλη τῆς ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς καὶ γιὰ ἕνα λόγο ἀκόμη. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, πὼς στὴν ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Βάρναλη ὡς τὰ 1920 δὲ φανερώνεται ὁ σαρκασμὸς καὶ ἡ σάτιρα, τὸ πικρὸ ἐκείνου γέλιο, ποὺ κρύβει τόση πείρα τῆς ζωῆς καὶ τόση ἐπανάστασι μῆσα

του. Μόνο κάπου κάπου παρουσιάζεται ένας τόνος παιχνιδιάρικος, ένα τράβηγμα του διονυσιακού μεθυσιοῦ ὡς τὴν ἄκρη του, ἕνας νατουραλισμός, πού ἔχει σταματήσει στὸν προθάλαμο τῆς σάτιρας.

Η ΘΥΣΙΑ

*Τὸ μυτερό σου τὸ σκουφί,
Μίδα, ἀπ' τὴν ἄτοιχη κορφή
πέτα κάτω
κι ἄμε νὰ φέρεις ἀπ' τ' ἀχούρι
τὸ διχρονίτικο γαϊδούρι
τὸ βαρβάτο.*

*Ποὺ λάμπ' ἢ πέτσα του γυαλί
κι ἀφέντης δὲν τὸ καβαλεῖ
καὶ τὴ νύστη
τὴν ἀπερνάει στὰ πισινά του
δλόρθο, κ' εἶναι τ' ἀχαμνά του
ὄλο ἀξιώτη.*

. . . . .

Μ' αὐτὸ τὸ ποίημα εἶχεν ἐξαντλήσει ὁ Βάρναλης τὰ ἔρια τῆς ἀστικῆς σεμνοτυφίας καὶ εἶχε ξαφνίσει τοὺς μικροπόνηρους ἐπαρχιῶτες τῆς Ἀθήνας, πού ἀργότερα τὸν ὀνόμασαν «πορνογράφου».

Μὰ ἡ περίοδο αὐτὴ τῆς ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ Βάρναλη κορυφώνεται σ' ἕνα ποίημα πολὺ ἀξιοπρόσεχτο, πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ποιητῆ καὶ πολὺ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας.

Στὰ 1919 ὁ Βάρναλης βρίσκεται στὸ Παρίσι. Ἀπὸ καὶ στέλνει, στὶς 10 Αὐγούστου, στὸ περιοδικὸ *Μαῦρος Γάτος*, πού ἔβγαζε τότες ὁ Γεράσιμος Σπαταλάς, ἕνα μεγάλο ποίημα ἀπὸ ἐξῆντα ὀχτάστιχες στροφές μὲ τὸν τίτλο *Ἄσμα πρῶτο, ὁ Προσκωνητής*, ἀφιερῶμένο τοῦ «σοφοῦ μου δάσκαλου Ν.Γ. Πολίτη».

Εἶναι τὸ μεγαλύτερο ποίημα, πού εἶχε γράψει ὡς τότε ὁ Βάρναλης. Τὸ συνοδεύει μὲ μιὰ ἐπιστολή, ὅπου λέει πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ «εἶναι μιὰ δικαιολογία στὰ πεταχτὰ τῶν πίστεῶν μου. Ὅπου φαίνεται πὼς ὀμιλῶ ἐγὼ, ξαίρει το, πὼς ἐγὼ ἀληθινὰ δὲν ὑπάρχω».

Ἐπιπροσώπῳ κάποιον τρίτον ἴσως ἐκεῖνον, πὺ ἐπρεπε νὰ ὑπάρχῃ. Κάποτε τὸ ἐγὼ γίνετ' ἐμείς, κάμνω τότε τὴν ἀντίθεση τῆς συνολικῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῶν μονάδων, πὺ παρανοοῦν τὸ βάθος τῆς. Καὶ ὁ πόθος μου εἶναι, ὄντας συνερογᾶτης αὐτῆς τῆς ψυχῆς, νὰ βρεθεῖ δημιουργὸς μὲ τὴ δύναμὴ τῆς.

Τί εἶναι αὐτὸ τὸ ποίημα ; Αὐτὴ ἡ γλῶσσα ἡ μυστηριακὴ ; Ὅπου φαίνεται πὺς ὁμῶ ἐγὼ, ξαίρε το, πὺς ἐγὼ ἀληθινὰ δὲν ὑπάρχω. Αὐτὴ ἡ ἰδεαλιστικὴ φρασεολογία τί μᾶς προμηναίε ; Ἄν ὁ Βάρναλης σταματοῦσε μ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ἡ ἀστικὴ κριτικὴ θᾶλεγε πὺς ὁ Βάρναλης ὑψώθηκε στὸ τέλος τῆς δημιουργίας του, στὸν πῶ ἀγνὸ ἰδεαλισμὸ καὶ στὴν πῶ καθαρὴ συνταύτιση τῆς Ἰδέας μὲ τὴν ἀθάνατη Ἑλλάδα. Ἄφου μὲ τὴ μελέτη τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας ποτίστηκε στίς πῶ κρουσταλένιες πηγῆς τῆς γνώσης καὶ τῆς ὁμορφιάς, ἀφου τὰ ἥρωικὰ ἔργα τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐξαγνίσανε στὰ μάτια του καὶ τὴν τωρινὴ Ἑλλάδα, εἶδε στή φωτεινὴ ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς φυλῆς του τρεῖς χιλιάδες τώρα χρόνια τὴ μοῖρα τοῦ πρωτοπόρου ὄδηγοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὀλάκερης. Καὶ ἦρθε τέλος πρ ο σ κ υ ν η τ ῆ ς καὶ ψάλτης μεγάλοστομος αὐτοῦ τοῦ μεγάλου. Λούζεται καὶ καθαρίζεται πρὶν μιλήσει γιὰ τὴν αἰώνια Ἑλλάδα.

*Πρὶν νὰ ἴγῃσῳ τοῦ Ἀγαθοῦ τὴ ρίζα
πρὶν νὰ καρδιὰ γεφεῖ τ' ἄγιο σου χῶμα,
πάθη παλιά, παλαιὰ πὺ τὴν ὀρίζα,
βαθιὰ τὰ ξεβοτάνιζα· καὶ σῶμα
ἀγαμνὸ, κεφαλὴ καὶ χαίτη γκρίζα,
τὰ χέρια μέσα κ' ἔξω καὶ τὸ στόμα
τὰ ἴουσα μὲ κρασί καὶ μὲ μπαχάρια
καὶ σοῦ τὰ φέρνω, ὡς ἐπρεπε, καθάρια.*

Ὅραματίζεται λοιπὸν καὶ τραγουδαίε τις ὁμορφίε τῆς ἑλληνικῆς γῆς, πὺ εἶναι (ὄλης τῆς γῆς ἀφάλω), ὄραματίζεται τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ, ἔρχεται σὴν ἀρχαία Ἀθήνα, περνάει στὸ μεσαῖωνα, σὴν κρητικὴ πνευματικὴ ἀνθιση, στὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, στὸ Σολωμό. Μὲ τὸ ὄραμα αὐτὸ τῆς Ἑλλάδας ἀνεβαίνει ὄλο ψηλότερα καὶ ποθεῖ τώρα κὶ αὐτὸς νὰ γίνεῖ ἕνας δη-

μιουργός, νά γίνει ένας συνεχιστής τοῦ δράματος. Ἡ «μεγάλη φυλή» τὸν ἔχει μεθύσει ἀπὸ ἐνθουσιασμό.

*Καὶ στοχασμοὺς καὶ λόγια κ' ἔργα θεῖα.
᾿Ω θάματα ποὺ κουβαλεῖς μετὰ σου !
Χριστὸ κι ᾿Ορφέα, ᾿Αθηναὶ καὶ Παναγία
κινᾶς καὶ σμίγεις στὰ κινήματά σου.*

Καὶ οἱ Ἕλληνες, ἡ συνολικὴ ψυχὴ, τὸ «ἐμεῖς», δὲν εἶναι πιὰ ὄντα θνητὰ σὰν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Εἶναι ἰδέες ἀθάνατες.

*Ποῦ πᾶμε ; ᾿Ακούω πᾶς ἄνοιξη τ' ἀηδόνι
δλβια ζήση στὸ πάθος του νὰ βροῖσει.
Δὲν ἔχει χτές καὶ σήμερα. Ἡ Δωδώνη
κι ὁ ἅγιος Τάφος βαθιά μας ὄρθιος μνήσκει.
Κι ἂν καταρρέουν οἱ πίστες, μεῖς αἰώνιοι
περνᾶμε ἀπ' τὴ ζωὴ στὸ θάνατο, ἦσκιοι
καὶ στὴ ζωὴ ἀπ' τὸ θάνατον ! ᾿Ο χι ὄντα,
εἴμαστε ᾿Ιδέες, ποὺ ζοῦνε πολεμῶντα !*

Ἀληθινὰ ὁ Βάρναλης, τὴ στιγμὴ ποὺ γράφει αὐτὸ τὸ ποίημα, ζυγώνει στὴ μεγάλη κρίσιμη στιγμὴ τῆς ζωῆς του. Τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι τὸ φουσκώμα ἐνὸς μεγάλου ψυχικοῦ ἀνακοχλασμοῦ, ποὺ γίνε-
ται μέσα του.

Ἡ ἀστικὴ Ἑλλάδα, ποὺ ἔσερνε πίσω της καὶ τὴ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ, κἀνοντας τὴ μεγάλη ἐξόρμησή της τὴν πολεμικὴ, εἶχε νικήσει σὲ δυὸ μεγάλους πολέμους μέσα σὲ λίγα χρόνια, στὰ 1912 - 13 καὶ στὰ 1918. Τεράστια αὐτοπεποίθηση εἶχε φουσκώσει περή-
φανά τὰ στήθια τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ραψωδοὶ τῆς φυλῆς ἄρχισαν μεγαλόστομα νὰ τραγουδοῦν τίς νέες δόξες πλάι στίς παλιές. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἀρχίσει παλιότερα μὲ τὸ Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου καὶ τὴ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὁ Σικελιανὸς συνέχισε μὲ τὴ Συνεί-
δηση τῆς φυλῆς μου, τὸ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλα.

Ὁ Βάρναλης ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἔρχεται στὸ Παρίσι. Εἶναι πιὰ ὄριμος ποιητὴς, κατέχει τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου, παίζει τὴν ἀρμονία στὰ δάχτυλα κ' ἡ γλώσσα του εἶναι πλοῦσια καὶ πολύ-
χρωμη, μεστή ἀπὸ ὀλοζώντανα σύμβολα. Ὁ ὀρίζοντάς του, μόλις

βγήκε από την Ελλάδα, πλαταίνει τεράστια. Θέλει τώρα να γίνει αυτός πνευματικός οδηγός του λαού του, να τραγουδήσει καλύτερ' απ' όλους τους άλλους, να σύρει τὰ πλήθη πίσω από την όρφικὴ του λύρα.

Καὶ γράφει τὸν *Προσκνητή*. Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ ἄσμα πρῶτο τοῦ ἰδεαλισμοῦ του ἦτανε καὶ τὸ τελευταῖο. Σὲ λίγον καιρὸ γίνεται μέσα του ἕνας τέτιος τεράστιος κριτικὸς διαφωτισμὸς, ὅπου τὸ σύμπαντο κυριολεκτικὰ ἀναπόδογυρίζεται. Σχεδὸν ταυτόχρονα ἡ ἀμέσως μετὰ τὸν *Προσκνητή*, ἀρχίζει νὰ γράφει *Τὸ φῶς πὸν καιεῖ*.

Ἡ κρίσιμη στιγμή φυσικὰ ἀπὸ καιρὸ ἐτοιμαζότανε μέσα του. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν πρωτοῆρθε στὴν Ελλάδα, ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν ἔζησε τὸ βαλκανικὸ πόλεμο καὶ τὸν ἔθνικὸ θρίαμβο. Μιὰν ἀνταρσία, μιὰν ἀντίθεση μὲ τὰ καθιερωμένα εἶχε πάντα μέσα του. Τώρα, ὅμως, στὸ Παρίσι, ἦρθε σὲ ἀμεσότατη ἐπαφὴ μὲ τὶς μεγάλες κοινωνικὲς ἀντιθέσεις. Ὁ Ρομαῖν Ρολλάν, ὁ Μπαρμπὺς τὸν ἐπηρεάζουσε. Ἀκούει τὴν κριτικὴ τῶν ἀριστερῶν γιὰ τὸ μεγάλο πόλεμο. Καὶ πέρα στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα ξεχωρίζει τὶς τεράστιες φλόγες τῆς ρούσικης ἐπανάστασης.

Καὶ τότε γίνεται μέσα του ἡ ὀριστικὴ μεταστροφή. Ὁ νατουραλισμὸς του, ἡ ἐπικουρεία διάθεσή του, πὸν δὲν ἔβρισκαν τρόπο νὰ συνδυαστοῦν ἀρμονικὰ μὲ μιὰ ποίηση ἔθνικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ, βρέθηκαν συνταιριασμένοι ἐξαίρετα μὲ τὴ φλογερὴ σαρκαστικὴ ὀρμή, πὸν ξυπνάει τώρα μέσα του καὶ μὲ τὸ διαλεχτικὸ ματεριαλισμὸ, πὸν καταχτάει τὸ νου τοῦ σὰν ἕνα ψυχόρμητο. Ὁ Βάρναλης βρῆκε τὸν ἀληθινὸ ἑαυτὸ του. Οἱ ἱστορικὲς συμβολικὲς μορφές, πὸν ἀγωνιζότανε μάταια νὰ τὶς συλλάβει καὶ νὰ τὶς ἀναστήσει μέσα στὴ θολὴ καὶ ψεύτικη ἀτμόσφαιρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ζύπνησαν ὀλοζώντανες, γέμισαν ἀπὸ νόημα ἀνθρώπινο, πήρανε σάρκα καὶ χροῶμα καὶ πνοὴ μόλις τὶς ἀντίκρισε ρεαλιστικὰ καὶ ἐπαναστατικὰ.

Τώρα μπορεῖ πιὰ νὰ ἐπιχειρήσει τὸν τεράστιο ἄθλο νὰ βάλει νὰ μιλήσουνε ἀνθρώπινα καὶ νοητὰ ἀπὸ σημερινούς ἀνθρώπους, τὸν Προμηθεά καὶ τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγία καὶ τὸ Σωκράτη. Οἱ ἄδειες σκιές, τὰ σκέλεθρα τῆς ἱστορίας περπάτησαν ἀνάμεσά μας, μίλησαν τὴ γλώσσα μας, ἄγγιξαν τὴν καρδιά μας. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν πρωτογράφει *Τὸ φῶς πὸν καιεῖ* ἴσαμε σήμερα, μιὰ ἐνι-

αία γραμμὴ θαυμαστῆς συνοχῆς καὶ ζωντάνιας διαπνέει τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη.

Ἡ τέχνη του ἔφτασε στὴ μεγαλύτερη τελειότητά της. Ὁ στίχος του λαμπερὸς καὶ συνάμα λεπτὸς, κάθε του λέξη ἀκριβοζυγιασμένη, μεστή ἀπὸ τὸ νόημά της, ἀστράφτει μὲ ὄλα της τὰ πλούτη. Ἀρμονικὸς, ἄνετος, πολύβουος, πολύτροπος, κυλάει ὁ στίχος του σ' ὄλες τὶς νότες, σ' ὄλους τοὺς χρωματισμοὺς, λυγερὸς, τρυφερὸς, σαρκαστικὸς, σπαθάτος, κοφτερὸς, ὀργισμένος, καλοσυντεμένος, βαθύς, λαγαρὸς, ὄλος φῶς, ὄλος μουσικὴ ὁ στίχος τοῦ Βάρναλη.

Μὰ ταυτόχρονα ὁ Βάρναλης φτάνει καὶ στὴν κορυφὴ τῆς πρόζας. Πρῶτος καὶ μόνος αὐτός, συνδυάζοντας στὸν τόπο μας τὴν τέλεια κατοχὴ καὶ τῆς στιχουργικῆς μαεστρίας καὶ τῆς πεζογραφικῆς τελειότητος, γράφει τὸν πιὸ καθαρὸ, τὸν πιὸ πλαστικὸ, τὸν πιὸ ὑποταγμένο, μὰ καὶ τὸν πιὸ ὀρμητικὸ, τὸν πιὸ ἀρμονικὸ καὶ τὸν πιὸ δυνατὸ πεζὸ λόγο στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὰ 1922 ὠς τὰ 1926 ἔβγαλε ὁ Βάρναλης τ' ἀκόλουθα βιβλία : *Τὸ φῶς πὸν καίει* (1922), *Ὁ λαὸς τῶν μονοῦχων* (1923), *Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ* (1925), *Σκλάβοι πολιορκημένοι* (1927), *Ἡ ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη* (1931), *Τὸ φῶς πὸν καίει*, δευτέρη ἔκδοσις ξαναπλασμένη (1933). Ἐξὸν ἀπ' αὐτὰ δημοσίεψε λίγα μετρημένα ποιήματα, τοὺς *Μοιραίους* στὴ *Νεολαία* τοῦ 1922, τὴ *Λεπτεριά* στὴ *Μούσα* (περιοδικὸ τοῦ Α. Κουκούλα), τὸν *Καλὸ πολίτη*, τὸ *Στὸ πέρασμά σου* καὶ ἀρκετὰ κριτικὰ σημειώματα στὸ περιοδικὸ *Ἀναγέννησις* (1926 - 28) καὶ στοὺς *Πρωτοπόρους* καὶ *Νέους πρωτοπόρους*.

Στὴ δευτέρη αὐτὴ περίοδο τῆς δημιουργίας του ὁ Βάρναλης εἶναι ὁ μεγάλος χαλαστής. Ἡ πνευματικὴ του προσωπικότητα ὑψώνεται μέσα στοὺς ἀνθρωπάκηδες, τοὺς τσανακογλύφτες, τοὺς λακέδες, τοὺς φυγάδες καὶ τοὺς προδότες, πὸν μελανώνουν γύρω τους τὸ νερό. Ἡ σκέψη του, ἡ ποίησή του ἢ ρωμαλέα, ἢ ἀντρίκια του σάτιρα, τὸ καταλυτικὸ γέλιο του, ἀστράφτει σὰ ρομφαία, πὸν τὴ χτυπάει ὁ ἥλιος. Ὁ ἥλιος πὸν τὸν φωτίζει εἶναι ὁ διαλεχτικὸς ματεριαλισμὸς καὶ ἡ προλεταριακὴ ἐπανάστασις. Ὑπεύθυνα, παληκαρίσια, ἄντρας αὐτὸς μέσα στὰ γυμνοσαλιάγκια, πῆρε ἀπάνω του τὸ χρέος τὸ πνευματικὸ νὰ μιλήσει μὲ τὴ μορφὴ τῆς τέχνης, τὴ γλῶσσα

τῆς ἀτρόμητης καὶ ἀναπλαστικῆς ἀλήθειας πέρα γιὰ πέρα. Βαθειὰ γνώση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας τὸν ὀπλίζει μὲ τὴ δύναμη τοῦ λυτρωτῆ σαρκασμοῦ.

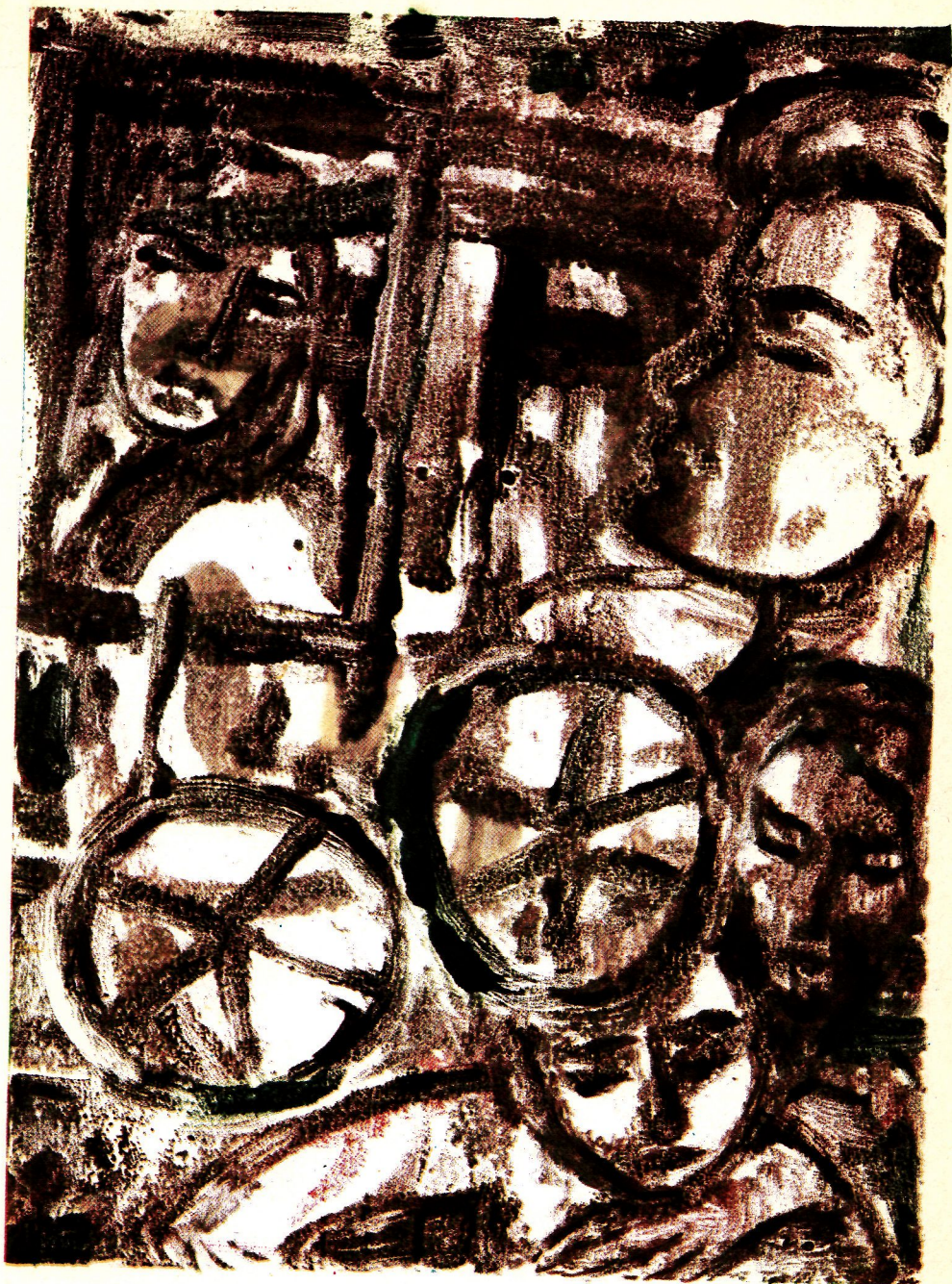
Καθαρός, ἀγνός, ἀπόλυτα εἰλικρινής, ἀληθινὰ ἔχει λούσει τὸ στόμα καὶ τὰ χέρια του καὶ τὴν ψυχὴ του, ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ἐπιτελεῖ τὸ ἱερό του χρέος. Ὁ Βάρναλης δὲν εἶναι μόνο ὁ μεγάλος ποιητής, ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς νεότερης Ἑλλάδας, εἶναι συνάμα ἡ πιὸ καθαρὴ, ἡ πιὸ ἀγνή, ἡ πιὸ τίμια πνευματικὴ προσωπικότητα στὸν τόπο μας.

Στὰ ἔργα τῆς δεύτερης, τῆς μεγάλης δημιουργικῆς ἐποχῆς τοῦ Βάρναλη, πρέπει ν' ἀφιερῶθεϊ ξεχωριστῆ γιὰ τὸ καθένα μελέτη. Καὶ πρέπει νὰ γίνῃ αὐτὸ τώρα μέσα στοὺς Νέους πρωτοπόρους καὶ συνάμα ν' ἀνοιχτεῖ συζήτηση ἀπ' ἀφορμὴ καὶ μὲ βάση τὸ Βάρναλη, γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐπανάσταση.

Τὸ θέμα εἶναι πλατὺ καὶ πολὺ σημαντικό. Ἄς ἀρχίσει ἡ δουλειὰ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν ἔργων τοῦ Βάρναλη. Ἄς δοθοῦνε πλατιά στοὺς προλετάρους οἱ στίχοι του καὶ οἱ στοχασμοὶ του, ποῦ πρέπει νὰ γίνουν χτῆμα τους. Ν' ἀστράφτουνε μέσα σὲ κάθε νοῦ, νὰ τοὺς ξαίρει κάθε στόμα. Καὶ ἄς μελετηθεῖ ταυτόχρονα τὸ ζήτημα : μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Βάρναλης ὁ ποιητής τῆς μάζας ; Ὁ ποιητῆς τοῦ σημερινοῦ προλεταριάτου, ποῦ μάχεται ; Καὶ ἴσως ἀκόμη θὰ μπορούσε νὰ βγεῖ ἕνας τόμος μὲ τὰ πιὸ διαλεχτά, τὰ πιὸ χτυπητά, τὰ πιὸ ἐπαναστατικὰ κομμάτια τοῦ Βάρναλη καὶ νὰ πουλιέται φτηνά, γιὰ νὰ τὰ μάθουν ὄλοι, νὰ ποτιστοῦν μ' αὐτὰ καὶ νὰ δυναμώσῃ μέσα τους ἡ καταλυτικὴ ὁρμή.

*Δὲ δίνω λέξεις παρηγόρια
δίνω μαχαίρι σ' ὄλονους·
καθὼς τὸ μπήγω μέσ' στὸ χῶμα
γίνεται φῶς, γίνεται νοῦς.*

*Ἄκου πῶς παίρνουνε οἱ ἀγέρες
χιλιάδων χρόνων τὴ φωνή !
Μέσα στὸ λόγο τὸ δικό μου
ὄλ' ἡ ἀνθρωπότητα ποιεῖ.*

Ὅθε περὸν γκρεμίζει κάτου
σὰν τὸ βοριά, σὰν τὸ νοτιά,
δὺα τὰ φοινικὰ ρηγάτα
θεμελιωμένα στὴν ψευτιά.

Κ' ἓνα στηλώνει κι ἀνασταίνει
τό να βασιλείο τῆς Δουλειᾶς,
(εἰρήνη, εἰρήνη !) τὸ βασιλείο
τῆς Πανανθρώπινης Φιλιᾶς.

Δ. ΓΛΗΝΟΣ

«Νέοι Πρωτοπόροι», περίοδος Γ', χρονιά
Δ', φύλλο 2, Φλεβάρης 1935, σελ. 59-63.
Τεῦχος ἀφιερωμένο στὸ Βάρναλη γιὰ τὰ
πενητᾶχρονά του.

**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ**

ΟΣΟ ΜΙΛΟΥΣΑΝ οἱ κατηγοροὶ (ὁ Μέλητος μὲ τὴν § 1 ψιλὴ φωνή καὶ τὰ γυναικίστικα κουνήματα, νεβρικός σὰν ἀηδόνι· ὁ "Ανυτος μὲ τὰ μεγάλ' ἄφτια καὶ τὰ ρουθούνια γιομάτα τρίχες· ὁ Λύκων μὲ τὰ στενὰ κροτάφια καὶ τὴ θολὴ ματιά), οἱ δικαστάδες καθισμένοι κατάχαμα, σταβροπόδι κι ἀνακούρκουδα, μασουλούσανε πασατέμπο καὶ φτιούσανε τὰ τσόφλια στὸ σβέρο τοῦ μπροστινοῦ. Οἱ πῶ πολλοὶ ξαπλωμένοι δίπλα καὶ κάνοντας μαξιλάρι τὰ παπούτσια τους ρουχαλίζανε ρυθμικά. Κι ὁ Σωκράτης κοίταζε ψηλὰ τὸν ἀνοιξιάτικο οὐρανὸ καὶ κάπου κάπου σιγὸτριβε τὸ ζερβί του γόνα, πὺ τότε σουγλοῦσε. Μ' ὄλο τὸ σούσουρο, πὺ γινότανε, μ' ὄλη τὴ βόχα, πὺ βγάζανε τόσα ξαναμένα κορμιὰ καὶ χαλασμένα στομάχια, τὰ κατάφερνε ν' ἀκούει τὰ χαρούμενα πουλιά, πὺ τιτιβίζανε στὰ τριγυρινὰ πέφκα καὶ νὰ ὀσμίζεται τὴ μυρωδιὰ τῆς ρετσίνας, τοῦ σκίνου καὶ τοῦ θυμαριοῦ, πὺ ἀνάδινεν ἡ χέρσα γῆς.

"Αμα τελειώσαν οἱ κατηγοροὶ, γίνηκε μεμιάς βαθύτατη § 2 σιωπὴ, λὲς καὶ βούλιαξε ὁ τόπος μὲ τὰ κοτρώνια, τὰ δέντρα καὶ τοὺς ἀνθρώπους μέσα σὲ μιὰν ἀτέλειωτη πηγάδα καὶ τοὺς σκέπασε ὄλους τὸ νερό, δυὸ μπόγια. Κρατώντας

ὄλοι τὴν ἀνάσα τους καρφώσανε τὰ μάτια πάνου στὸ Σωκράτη περιέργοι νὰ ἰδοῦνε μὲ τί τσαλίμια θὰ προσπαθοῦσε νὰ τουμπάρει τὸ Νόμο.

§ 3 Ἄμα σταματήσῃ ὁ μύλος τὰ μεσάνυχτα, ξυπνάει ὁ μυλωνάς. Ὁ Σωκράτης, μ' ὄλη τὴ σιωπὴ, πού τὸν ἔσφιξε μονοκόματη κι ἀπὸ παντοῦ, μήτε ξύπνησε, μήτε κουνήθηκε. Κάποιος τότε μαθητὴς τότε τράβηξε ἀπὸ τὸ μανίκι : «Δάσκαλε ! ἡ σειρά σου». Μονάχα τότε ὁ Δάσκαλος γύρισε κ' εἶδε σαστισμένος ὄλο κεῖνο τ' ἀνθρωπομάνι. Δυσκολέφτηκε νὰ θυμηθεῖ, πὼς πεντακόσια θεριά τὸν εἶχανε ζώσει ἀγριεμένα. Χαμογέλασε πειραχτικὰ μέσα στὰ πηχτά του τὰ γένια, μισοσηκώθηκε μιὰ στιγμή καὶ κοιτάζοντας ἀπάνου στὸ τραπέζι τὰ δυὸ τσουκάλια (τὸ ἓνα χαλκωματένιο καὶ τ' ἄλλο ξύλινο) σοβαρὰ καὶ τὰ δυὸ καὶ κατσοφιασμένα, λὲς κ' εἶχανε ψυχὴ καὶ τότε μισοῦσανε κι ἀφτά, μουρμούρισε : «Κ' ἐγὼ περίμενα σεῖς, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, ν' ἀπολογηθεῖτε !» Ξανακάθισε κι ἄρτισε πάλε νὰ τρίβει τὸ ζερβὶ του γόνα.

§ 4 Οἱ δικαστάδες θυμώσανε μὲ τ' ἄπρεπο φέρσιμο καὶ κοιταχτήκανε γρήγορα γρήγορα συναμεταξύ τους. Τοὺς ζεμάτιζε τόσες ὥρες ὁ κατάκορφος ἥλιος μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς θὰ γουστάρανε στὸ τέλος μ' ἀφτόνε τὸ γερογρουσουζή. Θὰ τότε βλέπαν ἄσοφο καὶ ταπεινωμένο μπροστὰ στὸ Νόμο τὸν ἀψηλομέτωπο καὶ παντογνώστη. Καὶ νὰ τώρα πού τοὺς χαλοῦσε τὸ κέφι. Μὰ πιὸ πολὺ πειραχτήκανε, πού καταφρόνεσε τέτοιαν ὥρα τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς δημοκρατίας : πρῶτα ν' ἀπολογιέσαι κ' ὕστερα νὰ σὲ κόβουνε. Κι ὅπως, ἅμα δέρνεις ἓνα παιδὶ κι ἀφτὸ δὲν κλαίει, πεισματῶνεσαι καὶ τὸ δέρνεις περισσότερο, ἔτσι κι ἀφτοὶ πεισματωθήκανε καὶ γιὰ νὰ τὸν κάνουνε νὰ νιώσει τὴ δύναμή τους, τότε βγάλανε μὲ τὴν πρώτη τους ψηφοφορία

φταίχτη και στά τρία κακουργήματα, πού τόν κατηγορήσαν οί τρεῖς πολεμάρχοι τῆς Ἀρετῆς.

Ἄσσο κράτης, σάν ἀκούσε τὴν ἀπόφασή τους, ἔκανε : § 5
 χμι ! Κι ἄμα τότε ρωτήσανε κατόπι (σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο), ποιὰν τιμωρία διαλέγει, θάνατο γιὰ ἔξορία, κούνησε τὴ φαράκλα του δῶθε κείθε καὶ δὲν ἀπάντησε τίποτα.

Τότες ὁ κλητήρας ζύγωσε καὶ τοῦ τὸ ξαναφώναξε δυνατὰ § 6
 μέσα στ' ἀφτιά του. Ἄσσο κράτης, θέλοντας καὶ μὴ, σηκώθηκε πάλε βαριεστισιμένα καὶ τοὺς εἶπε : «Δὲ λέω, κ' οἱ δυὸ σας τιμωρίες εἶναι καὶ δίκαιες καὶ συφερτικές γιὰ μένα καὶ γιὰ σᾶς. Ὅμως ἐγὼ θὰ προτιμοῦσα μιὰν τρίτην». «Ποιάνε ; ποιάνε ;» φώναξαν οὔλοι χαρούμενα. «Εἶτε σᾶς ἐβεργέτησα εἶτε σᾶς ζήμιωσα νὰ μὲ βάλετε τώρα, πού γέρασα, στὸ Τεμπελχανιό. Ἔτσι καὶ σεῖς θ' ἀσφαλιστεῖτε ἀπὸ μένα κ' ἐγὼ θὰ ξεκουραστῶ ἀπὸ σᾶς. Καὶ ν' ἀφήνετε κάθε πρῶι στὴν πόρτα μου (χωρὶς νὰ μὲ βλέπετε καὶ χωρὶς νὰ σᾶς βλέπω) ζεστὲς κι ἀφράτες ἐκεῖνες τὶς ὠραῖες μελόπιτες, πού δίνετε τόσοις αἰῶνες ἐβλαβικὰ στὸ ἅγιο φίδι τοῦ Ἐρεχθείου, τὸ γιὸ τῆς Παρθένας. Γιατὶ θαρρῶ, πῶς ἐγὼ σᾶς ἔκανα καὶ περισσότερο καλὸ καὶ λιγότερο κακὸ παρά κάθε λογῆς θεῖκὸ ζωντόβολο».

Οἱ δικαστάδες, ἀπελέκητοι χωριάτες, πού μὲ τὸ παραμι- § 7
 κρὸ βλαστημούσανε τὰ θεῖα, γελάσανε μ' ὄλη τὴν καρδιά τους, σάν ἀκούσανε τ' ἀναπάντεχο τοῦτο χωρατὸ τοῦ Σωκράτη. Καὶ περιμέναμε νὰ τοὺς πεῖ κι ἄλλα. Καὶ κεῖνος σὲ λίγο : «Κι ἀφοῦ κάνω τὴ σωστότερη, καθὼς φαίνεται, κρίση, ἐγὼ ταιριάζει νὰ πάρω καὶ τοὺς μιστοὺς ὀλωνῶνε σας».

Πωπῶ ! τί γένηκε τότες ! Οἱ δικαστάδες λυσσάζανε. § 8
 Ἄλλοι σηκώσανε τὰ μπαστούνια, ἄλλοι ἀρπάξανε πέτρα καὶ ἄλλοι χυμῆξανε πάνου στὰ κάγκελα μὲ τὰ δέκα νύχια

μπροστά για να τον ξεσκίσουνε κι όλοι φωνάζανε μαζί, πού δέν ξεχώριζες λέξη. 'Ακοῦς ἐκεῖ νάν τους ζητάει τους τρεῖς όβολούς, τόν τίμιο κόπο τους ! Γι' άφτό λοιπόν άφήσανε τίς δουλειές τους νοικοκυρέοι άνθρωποι και χασομερίσαν όλη μέρα για να διαφεντέψουνε τήν πατρίδα ; Και δέν εἶτανε δά για τά λεφτά... μά τους ζητοῦσε να παρανομήσουν. Και να θέλανε, δέν εἶχανε μήτε άφτοί τὸ δικαίωμα να χαρίσουνε τὸ μιστό τους, μήτε κ' ἡ πολιτεία να τους τότε στερήσει... Μωρὲ τοῦτος εἶναι μπιτ ζεσιπωτος κι άθεος και προδότης ! Καλά και θά ιδεῖ ! Για τοῦτο, μιὰ κι ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης δὲ διάλεγε τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας του, τότε καταδικάσαν άφτοί, με τῆ δεῦτερη ψηφοφορία τους (πάλε σύμφωνα με τὸ Νόμο) να πιεῖ τὸ φαρμάκι.

- § 9 Τότες ἴσα ἴσα λαμποκόπησε ὀλάκερος ἀπὸ κέφι και δύναμη. 'Απλὸς και σβέλτος, καθὼς τότε ξέραν οἱ περισσότεροι στὰ μεθύσια του, στοὺς καβγάδες και στὸν πόλεμο, στάθηκε στέρεα στὸ βῆμα και μισοκλείνοντας τὰ πονηρά του μάτια τοὺς εἶπε σιγὰ σιγὰ τοῦτα, πού μέλλει να διαβάσετε παρακάτου.
- § 10 Οἱ τάχατες «άπολογίες», πού τοῦ γράψανε, φίλοι και μαθητάδες, ὅλες εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τους, μικρόλογες προσπάθειες ν' άποδείξουνε, πὼς ὁ Σωκράτης εἶταν άθῶος, ὁ Νόμος εἶτανε δίκαιος κ' οἱ δικαστάδες ντόμπροι και τίμιοι 'Αθηναῖοι, πού κάνανε... λάθος και μονάχοι φταῖχτες οἱ τρεῖς παλιανθρώποι, πού τότε κατατρέξανε τὸ ζάβαλη.

ΤΙΩΡΑ είναι ;... Περασμένο μεσημέρι !... "Έξι σω-
 στές ώροϋλες και δέν άκουσα τίποτα ! Τά χρόνια,
 βλέπετε, μου βαρύνανε τήν άκοή... "Αν ό Δυσσέας είχε
 τό κουσούρι μου, δέ θα κόπιαζε νά καλαφατίσει τ' άφτιά
 του με κερι και νά δεθει στο κατάρτι, για νά μήν άκούσει
 τό ήδονικό τραγούδι του θανάτου. 'Αγκαλά (μιά και τό
 φερε ή κουβέντα) ό θάνατος άντιλάλησε βαθύτερα μέσα
 στην ψυχή του κ' ύστερα τόν άκουγε σ' όλη του τή ζωή.
 Μά και νά χα δέκ' άφτιά κι όλα γερά, πάλε δέ θα μπο- § 2
 ρούσα ν' άκούσω. Τά χασα μπροστά στο μεγάλο και φαν-
 ταχτερό σας πλήθος. Μοϋ φαινότανε, πώς είμουνα στον
 άλλον κόσμο και με δικάζανε πεθαμένον πεντακόσοι
 Πλούτωνα. Γι' άφτό και χαμογελοϋσα ταπεινά. Εΐταν
 από φόβο, σαστισιμάρα και βλακεία ! "Α !... νιώθω νά
 λαχταρίζει μέσα στην ψυχή μου τό πατριωτικό μου φιλό-
 τιμο. "Έχω κ' έγώ τις μεγάλες άφτές άρετές ! Κι άληθι-
 νά, όπου ριζοβολήσε τούτ' ή Τριάδα (βλακεία, σαστισιμά-
 ρα και φόβος) εκεί κι ό Νόμος έχει δύναμη κι ό λαός είν'
 έφτυχισμένος.

Λοιπόν δέν άκουσα τίποτα, γιατί χε σταματήσε τό μυα- § 3
 λό μου. "Άλλοτε συνείθιζε νά ταξιδέβει πολύ μακριά, σε

μιὰ χώρα ξωτική, πού μήτε πουλί μήτε πλεούμενο τήνε ζύγωσε ποτέ, γιατί δὲν ὑπάρχει πουθενά. Ἐκεῖθες ματαγύριζε πάντα γιομάτο βουητὰ καὶ θάμπη καὶ πόνους ἀβάσταγους. Εἶταν ἡ χώρα τῶν Ἰδεῶν, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Κι ὅποιος μπεῖ σ' ἀφτήνε μιὰ φορὰ παθαίνει τὸ δυστύχημα τοῦ Τειρεσία, πού εἶδε τὴν Παλλάδα κατάγυμνη. Στραβώνεται γιὰ πάντα !

§ 4 Μὰ τώρα τελεφταῖα τὸ μυαλό μου φέρνεται σὰν τὰ μουλάρια, πού βρίσκονται ξαφνικά μπροστὰ σ' ὀλόρθο γκρεμὸν ἢ πάνου σὲ σάπιο γεφύρι. Κωλώνει, καρφώνεται, πεισματώνει καὶ δὲ θέλει νὰ κάνει μισὴ πιθαμὴ πέρ' ἀπὸ τὴ μύτη μου. Καὶ μ' ἀναγκάζει νὰ σκύβω νὰ κοιτάζω τὴ μύτη μου ! Ὁλάκερος κόσμος ! Ἀπεραντοσύνη τῆς ἀσκήμιας, ἤγουν τῆς ἀλήθειας ! Μὲ πιάνει ζάλη καὶ τὰ μελίγγια μου χτυπᾶνε σὰ σφυριά. Παράξενο πράμα ! Βλέπουμε θεούς, ιδέες, οὐεῖρατα, περασμένα, μελλούμενα καὶ δὲ βλέπουμε τὴ μύτη μας, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Τώρα καταλαβαίνω, πὼς ἀληθινὰ σοφὸς εἶναι ἐκεῖνος πού καταφέρνει νὰ τήνε ἰδεῖ καὶ νὰ τὴν καταλάβει. Κ' ἐγὼ μήτε τὴν εἶχα ποτέ, ὑποψιαστεῖ, πὼς ὑπάρχει κι ἄς μὲ πειράζαν ὅλοι, πὼς εἶτανε πλατσουκωτὴ σὰν τῆς μαῖμοῦς καὶ τοῦ τράγου. Δὲν ἄκουσα τὸ λοιπὸν τίποτα, γιατί ὅλες ἀφτὲς τίς ὥρες μελετοῦσα τὴ μύτη μου, γιὰ νὰ γίνω σοφός.

§ 5 Βέβαια τὰ παραλέω. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἄκουσα τίποτα ! Ἄρπαζε καὶ μένα κάπου κάπου τ' ἀφτί μου καμιὰ βρισιὰ τῶν κατηγόρων ἢ καμιὰ βλαστήμια δική σας. Καὶ γελοῦσα μέσα μου μὲ τίς κοροῖδεφτικὲς ἀπάντησες, πού μοῦ ἐρχόντανε. Μὰ δὲν μποροῦσα νὰν τίς πῶ κείνη τὴ στιγμή· ὁ νόμος ἀπαγορέβει νὰ διακόψεις τὸ ρήτορα. Ἔτσι κρατιόμουνα κ' ἐγὼ, γιὰ νὰ σᾶς τὰ πῶ μιὰ καὶ κα-

λή στο τέλος, καθώς σφίγγεται, κρατιέται κι αναβάλλει κανείς τις χειμωνιάτικες νύχτες, σά βρέχει και φυσάει χιονιάς, νά βγει στην άβλη πρός νερού του. Μά σάν ἤρτε κ' ἡ σειρά μου νά μιλήσω, ξέχασα τί θά σᾶς ἔλεγα και βαρέθηκα νάν τὰ θυμηθῶ.

Μά κείνο πού ἄκουσα καλύτερα εἶταν ἡ θανατική σας § 6
 ἀπόφαση. Τὴν ἤξερ' ἀπὸ τὰ πρὶν, γιατί χα πλέρια μπιστοσύνη στὸν ξεπεσμό τοῦ καιροῦ μας. Μά και νά μὴν τὴν ἤξερα, δὲ θά τανε δύσκολο νά τὴν καταλάβω. Τὰ νυσταγμένα μάτια σας και τὰ χασμουρητά σας τὸ μαρτυρούσανε καθαρά. Δὲν εἶτανε λοιπὸν ἀνάγκη νά βάλετε κοιτᾶμ τελάλη νά μοῦ τὸ γκαρίζει μέσα στ' ἄφτιά μου. Μά και νά μὴ νυστάζατε, πάλε θά με θανατώνατε. Κοιτάχτε τοὺς κατηγοροὺς ! Ὠραῖοι, πλούσια ντυμένοι, σπουδαῖα προσώπατα ! Πατριῶτες με πατέντα ! Κοτσαμπασήδες, ἥλιοι τῆς Δημοκρατίας !... Γιά κοιτάχτε κ' ἐμένα ! Σουλούπι μιὰ φορά ! Κουρελής, κακοσοῦσουμος, γρουσουζης, ἀνιπρόκοπος, σωστός κοπρίτης κι «ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος !» Ποῦ νά κρυφτῶ ! Ν' ἀνοίξ' ἡ γῆς νά με καταπιεῖ !... Κ' ἐγὼ νά μωνα στὴ θέση σας, θά ντρεπόμουν νά μὴν καταδικάσω τὸν ἑαφτό μου και σὲ θάνατο και σ' ἀνελέητο στειλιάρι και θά τὰ θεωροῦσα και τὰ δυὸ μεγάλη μου τιμή.

Ἡ ψυχὴ τους ὅμως ξεπερνάει πολὺ τὴν ὄψη τους και τὸ § 7
 ντύσιμό τους σ' ὁμορφιά και πλοῦτο ! Γιατί καταδεχτήκανε νά ζητήσουνε τὸ θάνατό μου ; Για τὸ καλὸ τῆς πολιτείας ! Ἄφτοι δὲν κερδίζουνε τίποτα κι ἂν πεθάνω κι ἂν ζήσω. Μήτε τὰ χωράφια, πού δὲν ἔχω, θέλανε νά μοῦ τὰ τσεπώσουνε φτηνά στὴ δημοπρασία· μήτε νά μ' ἀναγκάσουνε νάν τοὺς δώσω λεφτά, γιὰ νά πάρουνε πίσω τὴ μῆνυση (ποῦ νά τὰ βρῶ ;)· μήτε βέβαια βιάζονται νά χη-

ρέψ' ἢ γριά Ξανθίππη, γιά νά μοῦ τήνε παντρευτεῖ κάποιος ἀπό τούς τρεῖς (χαρά στό πράμα !). Θέλαν, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, μέ τὸ δικό μου τὸ πέσιμο νά στηρίζουνε μέσα στὴν ψυχὴ σας τὴν Ἀρετὴ, ποὺ τρεκλίζει. Τοῦ λαοῦ μπροστάρηδες, ἂν δὲν εἶτανε τίμιοι καὶ καθαροί, θά ταν ἀφτοὶ κατηγορούμενοι κ' ἐγὼ κατήγορος.

§ 8 Ποιός δὲ θαμπώνεται μπροστὰ στὸ μεγαλοδύναμο ταμπάκη τὸν Ἄνυτο ; Ὁ γενναῖος στρατηγός ! Τόνε στείλατε μέ τριάντα καράβια νά σώσει τὸ Νικόκαστρο κι ἀφτὸς κρύφτηκε δῶθες ἀπὸ τὸν κάβο Μαλιὰ (ἐνάντιος ἄνεμος), ὥσπου νά πέσει τὸ κάστρο καὶ νά γλυτώσει τὸ πετοῖ του. Τὸ ζαναέτι, βλέπεις, τὸν κάνει νά λογαριάζει πιότερο τὰ πετοῖα κι ἀπ' τὸν «ὕπερ πατρίδος» θάνατο. Κι ὅταν ὕστερα δικάστηκε γιά προδοτικὴς, ἔδειξε πόσο στρατηγικὸς εἶτανε ! Ἀφτός, ποὺ φοβᾶται τὴ ζωὴ του γιά τὰ χρήματα, δὲ φοβήθηκε τὰ χρήματα γιά τὴ ζωὴ του. Ἔτσι οἱ τοτεσινοὶ δικαστάδες τὸν ἀθώωσανε, καταπῶς ταίριαζε καὶ σ' ἀφτόνε καὶ στὰ συνήθια τῆς δημοκρατίας καὶ στὸν ἐνάντιον ἄνεμο, ποὺ τοῦ στάθηκε τόσο βολικός.

§ 9 Δὲν τοῦ συχωρνᾶω μονάχα, ποὺ πλήρωσε μιὰν ὀλάκερη μνά στὸν Πολυκράτη τὸ δικολάβο νὰν τοῦ γράψει τὴν κατηγορία, ποὺ σᾶς ἀπάγγειλε σὰ θεατρίνος. Καὶ δὲν ἐρχότανε σὲ μένα ὁ χριστιανὸς νὰν τοῦ σκαρώσω μιὰν καλύτερη (τουλάχιστο ξυπνότερη) καὶ μέ τὰ μισὰ λεφτά ; Ἀφοῦ μέ τὰ δυὸ λόγια, ποὺ σᾶς εἶπα γιά ὑπεράσπισή μου, κατάφερα νά σᾶς λυσσάξω καὶ νά με καταδικάσετε σὲ θάνατο, θὰν τὰ κατάφερα πολὺ περισσότερο κατηγορώντας ὁ ἴδιος τὸν ἑαφτό μου, ὅπως θὰν τὸ κάνω τώρα. Κι ἀφτὰ τὰ λεφτά μοῦ χρειάζόντανε γιά ν' ἀγοράσω τὸ φαρμάκι, τὴν καλύτερη μάρκα, καὶ νά φτιάξω καὶ τὸ κι-

βούρι μου από καρυδόξυλο έτσι να σκάσ' ή κυρά Σωκράταινα, πού δέ μ' είχε ποτέ της σέ υπόληψη !

"Αμ' ό Λύκων ό ρήτορας ; Εΐδατε ποτέ σας ρήτορα, § 10
πού νά ναι μονάχα «δημοπίθηκος» ; Γι' άφτό και σεΐς τότε κάνατε στρατηγό και τοῦ μπιστεφτήκατε νά φυλάξει τόν "Επαχτο. Μά τοῦτος, ξέροντας τί θά πεϊ πατριωτισμός, πούλησε τό κάστρο στούς όχτρούς «άντι άργυρίου». Κ' ύστερα πιστέψατε κι άφτόνε, πώς δέν μπόρεσε νά κάνει τίποτες ενάντια στή Μοίρα, πού κ' οι θεοι τής υποτάζονται, άντίς νά πεϊ : ενάντια στο χρῆμα, πού κυβερνάει και τή Μοίρα ! Κι άφτός ό δοξασμένος σωτήρας κάνει νόμους, πού διαφεντέβουνε τή ζωή, τήν τιμή και τήν περιουσία τοῦ λαοῦ, δηλαδή τή δικιά του, και πού σκοτώνουνε τούς προδότες, δηλαδή τούς άνάξιους νά πουλᾶνε τήν πατρίδα !

Κι άν έτοῦτ' οι δυό καφκιοῦνται, πώς είναι με τό δίκιο § 11
τους «έραστές τής πόλης», είναι κι ό τρίτος «έρωμένος τής πόλης» : «Μέλητος Μελήτου Πιπθιεύς Σωκράτει Σωφρονίσκου 'Αλωπεκῆθεν... Τίμημα θάνατος !» 'Ο μυρωδάτος Μέλητος, άγνωστος ποιητής και διάσημος «τέτιος». "Ομως άληθινό παληκάρι ! Δέχτηκε για λίγα κατостάρικα νά υπογράψει άφτός τήν κατηγορία και ν' αντικρύσει μοναχός του τόν κίντυνο, σαν τύχαινε και μ' άθωώνατε, νά καταδικαστεϊ σέ «άτιμία» — σά νά χε τίποτα νά χάσει τό παιδί.

Μπροστά σ' άφτούς έγώ δέν έκανα τίποτα για τήν πα- § 12
τρίδα. Μήτε τό Νιόκαστρο πρόδωσα, μήτε τόν "Επαχτο πούλησα, μήτε στα ρέματα τοῦ Κηφισοῦ παραδόθηκα στα μυστήρια τής άρσενικῆς 'Αφροδίτης ! Κι ύσες φορές μοῦ φορτώσατε με τό ζόρι κανέν' άξιωμα, πάγαινα κόντρα με τίς συνθήειες τῶν άλλων άρχόντων και με τά γοῦ-

στα τοῦ λαοῦ, πὲς γιατί μouna στραβόξυλο, πὲς γιατί μoun ἄνθρωπος ἴσιος. Καὶ πρὶν νὰ δοξαστεῖτε σεῖς θανατώνοντάς με, παρὰ τρίχα νὰ πάθαινα τρεῖς ἄλλες φορὲς τὸ ἴδιο ἄστεϊο, δυὸ στὰ καλὰ χρόνια τῆς δημοκρατίας καὶ μιὰ μὲ τοὺς τριάντα τυράννους. Μὰ κι ἂν δὲν εἶτανε τόσο μεγάλα τὰ μπόγια τῶν κατηγορῶν καὶ τόσο μικρούλι τὸ δικό μου, θά φτανε ἢ δική σας σοφία κι ἀλαθοσύνη γιὰ νὰ καταδικαστῶ. Εἴσαστε διαλεμένοι μὲ τὸ κουκί — ἄσπρο, μάβρο ! "Ένας κ' ἕνας. «Διὸς κριταὶ !» Μοναχὰ ψυχὴ καὶ μυαλό. Χωρὶς φαντασία καὶ χωρὶς μάταια ψιλλολογήματα. Μιὰ κι ὄξω ! Γι' ἄφτὸ καὶ βγάζετε τὴ θανατικὴν ἀπόφαση μὲ τὴν ἴδια ἐφκολία ποὺ βγάζετε τὴ μύξα σας μὲ τὰ δάχτυλα καὶ τὴν κολλᾶτε κεῖ ποὺ κάθεστε.

- § 13 Νὰ τος ὁ Πανάρετος ἀπὸ τὴν Πλάκα, πρόεδρος τοῦ συλλόγου γιὰ τὴν προστασία τῆς Ἠθικῆς, ποὺ δὲν ἀφήνει δυὸ σκυλιὰ ν' ἀνταμώσουνε στὸ δρόμο, μὰ παραδίνει κρυφὰ τὴ γυναίκα του στοὺς ἀγαπητικούς του — κι ἄφτὸς βλέπει ! Νὰ κι ὁ Χοιρέας ἀπὸ τὴ Λεψίνα, καταστρόγγυλος μπροστὰ καὶ πίσου, κι ὀλάσπρος μέσα κι ὄξω, ποὺ ξηγάει τὰ μυστήρια τῆς θεᾶς, μὰ δὲν ξηγάει καὶ τὸ πῶς γενήκανε φαμελικά του τὰ χωράφια καὶ τὰ λιοστάσια της. Νὰ κ' οἱ τρανοὶ σταρέμποροι καὶ караβοκυρέοι τοῦ Περαία, τὰ καλαδέρφια οἱ Σαρανταδάχτυλοι (ὄνομα καὶ πράμα !), ποὺ τὰ καταφέρνουνε καὶ γίνονται κάθε χρόνο «σιτοφύλακες», γιὰ νὰ κανονίζουν ἄφτοὶ τὴν τιμὴ τῶν γεννημάτων, τῶν ἀλεβριῶν καὶ τοῦ ψωμιοῦ καὶ νὰ κοντρολάρουνε τὰ ζύγια τῶν ἀλλωνῶν, μπάς κ' εἶναι ξύκινα ! Νὰ κι ὁ τοκογλύφος ὁ Ἐηνταβελόνης ἀπὸ τὴν Κηφισιά, ποὺ ρήμαξε τὴ φτωχολογιά, μὰ χτίζει βωμοὺς στὸν "Έλεο καὶ τρώγοντας ὄλο κριθαρόψωμο καὶ σάπιες ἐλιές βγάνει

βουζούνους και ξύνεται κει πού του ταίριαζε να βγάλει κέρατα και να φοράει τη ζέβγλα. Να κι ο Παρθενίας από τον Κολωνό, μυγιάγγιχτος καλλωπιστής, λουσμένος στ' άρώματα, μά ταχτικός άγοραστής κάθε χρόνο του πορνικου φόρου, πού του τότε πλερώνουνε κι ο άδερφός του κ' ή τσάτσα του. Να κι ο μέγας όρφανοφάγος Πονόψυχος, πού πέταξε στο δρόμο τ' παιδιά τ' άδερφου του κ' ύστερα κλαίγεται, πώς άφτά τότε φτωγήνανε. Να κι ο Θρασέας, ο μπράβος του Κλέωνα, πού έκανε καρτέρι μ' άλλους δεκαπέντε, για να δείρουν ή να σκοτώσουν ένα-νε, και τώρα, πού αλλάξανε τ' πράματα, τον έπιασε τρεμούλα και λέει, πώς μετάνιωσε και θα καλογερέψει, για να σώσει την ψυχή του ! Να κι ο φημισμένος ψευτομάρτυρας 'Αληθίων, πού για να προφταίνει στις πολλές δουλειές του, άνοιξε γραφεϊο στη γειτονιά τών δικαστηρίων με δέκα βοηθούς... Να κι ό...

Μεγάλος σαματάς, φοβέρες και φανές : «Κάτου ! Κάτου !»

Τί «κάτου» και «ξεκάτου» ! Μή βραχνιάζετε τζάμπα !.. § 14
 "Έχετε καιρό να θυμώσετε, γιατί θα σ'ας ψάλω χειρότερα. Φοβηθήκατε, μην ξεσκεπάσω καθενου σας χωριστά τις μπομπές και τ'α μασκαραλίκια. Συχάστε... Δέ βλέπω παραπέρ' από τις δυο πρώτες σειρές... "Υστερα, πού να σ'ας ξέρω κι όλουνοūs με τ' ένομα... "Αν βαραίνουνε την ψυχή καθενου σας από δέκα μονάχα (βάλε τρεις !) άτιμίες, ή σούμα τους θα τανε χιλιάδες ! Ποιός θα μπορούσε νάν τις πεϊ μι'ά μι'ά ; 'Εμένα μου κολλήσανε τρεις δλο δλο και χρειαστήκαν έξι ολάκερες ώρες, για να σ'ας τις ιστορήσουνε και νάν τις πιστέψετε !... Και τ'ό κάτου τ'ης γραφ'ης, τί χολοσκάνετε με τ'ό ξεσκεπάσμα σας ; Εϊσαστε σεϊς ό Νόμος, — ό Νόμος χτές και σήμερα κι άβριο...

Ένας σας νά τανε καθαρός, ό Νόμος θά γκρεμιζότανε χάμου θρύψαλα και κουρνιαχτός.

- § 15 Μή μοῦ πεῖτε : «Νά τος ! Τόσα χρόνια γλωσσοκοπανούσε, πώς τό πνέμα κυβερνάει τήν ὕλη κ' ἡ ψυχὴ τό σῶμα· πώς δέ λογάριαζε τή γνώμη τοῦ μπουλουκιοῦ, μὰ μονάχα τῶν φιλοσόφων (δηλαδή τή δική του· ὄλ' οἱ ῥέστοι σοφιστάδες !). Καί τώρα, μόλις τὰ βρῆκε σκουρα, τὰ ξέχασε ὅλα και παραφέρνεται, παραλαλεῖ και βρίζει». Μὰ δέ βρίζω και δέν παινώ τίποτα ! Μήτε λυπᾶμαι, πού πεθαίνω τῶν ἀδίκων ἄδικα, μήτε θά ντρεπόμουν, ἀν πέθαινα δίκια. Δέ μέ νοιάζει, πού ξεμπερδέβω σήμερα μέ τήν μπαμπεσιά τῶν νόμων, ὅπως δέ θά μ' ἔνοιαζε νά σᾶς ἀδειαζά τή γωνιά μετά λίγους μῆνες ἢ χρόνια μέ τό θέλημα τῆς Φύσης. Σᾶς χρωστάω και χάρη... Φέβγοντας μέ παράτα και σάλπιγγες ἀπό τό να Τίποτα γιά τ' ἄλλο τό πιό Τίποτα κάνω γοῦστο νά κοροϊδέβω και σᾶς και τόν ἑαφτό μου. Τί τὰ θέλετε ! Κρίνω θά πεῖ κοροϊδέβω.
- § 16 Καί σά συλλογιέμαι, πώς σκυλιάζετε μ' ἄφτὰ πού σᾶς λέω, μὰ δέν μπορεῖτε νά μοῦ κάνετε τίποτα μήτε και νά φύγετε ἀπό δῶ, γιατί θά χάσετε τούς τρεῖς ὀβολούς, χοροπηδάω ἀπό κέφι και χαιρεκάκια. Σᾶς ἀγαπάω και μοῦ ρχεται νά σᾶς ἀγκαλιάσω και νά σᾶς φιλήσω, ὅπως κάνουν οἱ μεθυσμένοι κλαουρίζοντας... Ἐσεῖς θά τρομάζατε πιό πολύ μοναχά νά φανταζόσαστε τόν ἑαφτό σας στή θέση μου. Γιά πεῖτε, πώς σᾶς δέσανε πρῶτα κ' ὕστερα σᾶς ποτίσανε μέ τό ζόρι τό φαρμακοζούμι ! Νά ! κι ἀρχίσαν οἱ πόνοι κ' οἱ σπασμοί, τό γυάλωμα τῶν ματιῶν και τ' ἄφρισμα τοῦ στομάτου· τό κρουστάλλιασμα τῶν ποδιῶν ἀνεβαίνει γλιστρώντας λίγο λίγο και μπήγει τὰ νύχια του πρῶτα στό στομάχι κ' ὕστερα στήν καρδιά... Κι ἄφτό εἶταν ὄλο !... Μήν πασπατέβετε τίς κοιλιές σας,

ΒΑΘΥΝΑ. 21 XI. 73

ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι. Καῖνε σάν τις πλάκες τοῦ φούρνου. Ἐκεῖ μέσα κανένα φαρμάκι δὲ δουλέβει, μὰ χορέβουν (ἢ σὲ λίγο θὰ χορέψουν) ὅλα τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ : τράγιο συκώτι ψημένο στή θράκα, παλαμίδα σαλαμούρα τῆς Μαβροθάλασσας, χοιρινὰ λουκάνικα μὲ μπόλικο πιπέρι καὶ σκόρδο, καρύδια, σταφίδα, κρασί (πολύ κρασί !) κι ἄνεμος μουσικός ! Εἴσαστε ἀθάνατοι ! Καὶ θὰ σαστε, νὰ ποῦμε, ἀθανατότεροι, ἂν ἡ Μοίρα σᾶς γεννοῦσε μὲ μιὰν ἀλογήσιαν οὐρά, πού νὰ σαλέβει μοναχὴ τῆς ζερβὰ δεξιά, σὰ βεντάγια καὶ νὰ διώχνει τὶς μύγες, πού σᾶς τσιμπᾶνε τὴν ὥρα πού κοιμᾶστε καὶ τὴν ὥρα πού δικάζετε, — σὰ δικάζετε κοιμάμενοι !...

ΣΑΝ ΕΙΔΑ τὸν ἑαφτό μου καργαρισμένον ἀπάνου § 1
 στὸ σανιδοκρέβατο μὲ τὴν κωμικὴν ἐπισημότητα
 πόχουν ὅλα τὰ λείψανα, καὶ γύρα μου θλιμένες Μαγδαλη-
 νές τὸν πατριωτισμὸ τῶν κατηγορῶν, τὴ δική σας ἀλα-
 θοσύνη καὶ τὴν παρθενιά τῶν νόμων, γέλασα μὲ τὴν καρ-
 διά μου. Γιατί, καθὼς τὸ ξέρετε, οἱ ψεῖρες φέβγουν ἀπὸ
 τοὺς πεθαμένους καὶ πᾶνε στοὺς ζωντανούς. Καὶ σὰν κοι-
 ταῖα καὶ σᾶς τοὺς ζωντανούς ἀπὸ πάνω ὡς κάτου νὰ βρω-
 μᾶτε σὰν φοφίμια δέκα μερῶν (ἄλλος νὰ χει θέρμες, ἄλ-
 λος σπάσιμο κι ἄλλος μαγιασίλι..., ψώρα..., χτικιό...) κι
 ὡστόσο νὰ χετε τὴν ὄρεξη νὰ βγάλετε τὸ μάτι τοῦ πλα-
 γινοῦ σας, πῆγε ὁ νους μου στὰ ζῶα : ὅσα τρῶνε τ' ἄλλα
 νομίζουνε τὸν ἑαφτό τους ἀθάνατο· κι ὅσα τρώγονται
 δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἐλπίζουνε, πὼς θ' ἀναστηθοῦνε μιὰ
 μέρα σὲ καλύτερη ζωή.

Κ' ὕστερα σκέφτηκα : ἀντίς, μωρὲ Σωκράτη, νὰ στέκε- § 2
 σαι πάνου στὸ βῆμα «καὶ ὄμμασι καὶ σχήματι φαιδρός»
 νὰν τοὺς κοροϊδέβεις, ἂν εἶχανε μπροστά τους ξαπλωμέ-
 νο τὸ κουφάρι σου, γιὰ νὰν τὸ δικάσουν, ὅπως δικάζουν
 οἱ ἐφέτες στὸ «ἐπὶ Πρυτανείῳ» δικαστήριον τ' ἄψυχα πρά-
 ματα : τὰ τοῦβλα, τίς πεπονόφλουδες, τὰ χασάπικα τσιγ-

γέλια..., ξέρεις τί θά γινότανε ; Θά μαζεβόντανε γύρα σου, θά σκύβανε νά σέ κοιτάζουνε κάμποσιν ώρα, θά κουνούσανε λυπητερά τὸ κεφάλι τους κ' ὕστερα θά λέγανε : «Καλὸς εἶταν ὁ κακομοίρης!... Γιά ἰδὲς πῶς ὁμόρφηνε πεθαμένος ! Κλείσανε τ' ἀλεπουδίσια μάτια του, λιγνέψανε τὰ πρησμένα χεῖλια του, στένεψε καὶ μάκρυνε ἢ πλατσουκωτὴ του μύτη... "Ἐγινε μιὰ χαρά !... Θυμόσαστε τί γοῦστο ποὺ εἶχε, σὰν ἀλουποτίναζε τοὺς σοφιστάδες καὶ τοὺς κάλπηδες !... "Ἐκανε μεγάλο καλὸ στὴν πολιτεία. Γι' αὐτὸ δὲν εἶδε χαῖρι... "Ἐζήσησε καὶ πέθανε στὴν ψάθα... Καὶ νὰν τὰ λέμε συναμεταξύ μας, ὅποιος ζημιώνεται μὲ τὰ λόγια καὶ τὶς πράξεις του μπορεῖ νά ναι κουτός, μὰ κατεργάρης δὲν εἶναι· κι ὅποιος κερδίζει μὲ τὶς πράξεις του καὶ μὲ τὰ λόγια του ἀφτουνοῦ βρωμᾶνε κ' οἱ φοῦχτες κ' ἡ ψυχὴ του... Ξέρεις τί λέω ; Νὰν τοῦ κάνουμε τὴν κηδεῖα του («δημοσιὰ δαπάνη»). Χρειάζονται παραδείγματα γιὰ τὰ παιδιὰ μας».

§ 3 Μὰ τώρα, ποὺ δὲν εἶμουνα τυχερὸς νά χω πεθάνει μοναχὸς μου, μὲ σκοτώνετε σεῖς... πάλε γιὰ παράδειγμα. Σᾶς χρειαζόταν ἓνα θύμα... ὄχι γιὰ νά μάθουνε τὰ παιδιὰ σας ν' ἀγαπᾶνε τὴν ἀρετὴ, μὰ νά φοβοῦνται τὴ δημοκρατία ! Σᾶς χρειαζόταν ἓνα θύμα πολὺ μεγάλο, γιὰ νά πλερώσει τὰ κακουργήματα τῆς χτεσινῆς τυραννίας καὶ νά φράξει τὸ δρόμο τοῦ ξαναγυρισμοῦ της. Ἄφοῦ τὸ σκάσαν οἱ φταῖχτες, πιάσατ' ἐμένα, τὸ «δάσκαλο» τοῦ Κριτία καὶ τοῦ Θηραμένη τοῦ κόθορνου, τὸν ἀρνητὴ τῆς ἔχλοκρατίας, τὴν Ἄλογόμουγα, ποὺ σᾶς ἔμπαινε στὰ ρουθούνια... Τὸ κορμί μου (κόκκαλα καὶ σάρκες) δὲ βαραίνει βέβαια μέσα στὴν παλάντζα τῆς Νέμεσης ὅσο τὰ χίλια πεντακόσα κορμιὰ τῶν σκοτωμένων ἀπὸ τοὺς τυράννους· ὅμως βαραίνει τ' ὄνομά μου, βαραίνει κ' ἡ ψυχὴ μου ! Κι ὅλοι

σας ἴσαμ' ἕκατὸ γενιῆς νὰ μπαίνετε μάτσο στὸ νὰ τάσι
 τῆς παλάντζας, πάλε ἐγὼ θὰ βάραινα περισσότερο...
 Θὰ βρεθοῦν ὕστερ' ἀπὸ χρόνια πολλοὶ καὶ φίλοι κι ἀρνη- § 4
 τάδες μου, καὶ ντόπιοι καὶ ξένοι, καὶ συγκαιρινοὶ καὶ μελ-
 λούμενοι, πού θὰ κάνουνε ντόρο μεγάλο γύρα στὸ θάνατό
 μου. Θὰ μὲ ποῦνε «τῶν Ἑλλήνων τὸ ἄριστον», «ἀηδό-
 να Μουσῶν», «τὸν δικαιοτάτον», «τὸν φρονιμώτατον»,
 «κορώνα τῆς Ἑλλάδος». Τὰ παιδιὰ σας θὰ μοῦ χτίσουν
 ἐκκλησιά, τὸ «Σωκρατεῖον», καὶ θὰ μοῦ κάνουνε θυσιῆς
 κάθε χρόνο, τὴν ἀνοιξη... Θὰ μὲ προσκυνᾶνε γιὰ θεὸ (σὲ
 μένα δὲν ἐπιτρέψατε νάχω μήτε μιᾶς πεντάρας δαιμόνιο...)
 Καὶ γιὰ ποῖο λόγο; Οἱ πρῶτοι γιὰ νὰ κολλήσουνε τ' ὄνομά
 τους δίπλα στὸ δικό μου καὶ ν' ἀκούγονται μαζί μου· κ'
 οἱ δέφτεροι γιὰ νὰ δείξουνε, πῶς ἂν ἐζοῦσα στὰ χρόνια
 τους, θὰ μὲ καταλαβαίνανε καὶ θὰ μὲ τιμούσαν !... Μπό-
 σικα πράματα. Καὶ κεῖνοι καὶ τοῦτοι θὰ παραφουσκώ-
 νουνε τὴν ἀξία μου καὶ θ' ἀδικοῦν ἐσᾶς· θὰ λένε ψέματα
 καὶ θὰ πιστέβουνε ψέματα... Ἐσεῖς κι ὁ Νόμος κάνατε
 τὸ χρέος σας. Μονάχα πού δὲ μὲ τιμωρήσατε γιὰτὶ πα-
 ρέβηκα τὸ Νόμο, μὰ γιὰτὶ στάθηκ' ἀνίκανος νὰ πατήσω
 ἀπάνου του καὶ νὰ περάσω !... «Ἀδικεῖ Σωκράτης ἀσθε-
 νῆς ὢν, ἄτε πένης... Τίμημα θάνατος !!» Ἄφτὸ θὰ πρε-
 πε νὰ λέγ' ἢ μήνυση.

Ἄν μὲ δικάζατ' ἕνας ἕνας χωριστά, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, § 5
 θὰ μ' ἀθωώνατε· τόσο πολλοί, δὲν μπορεῖτε... Ὅσο πιό-
 τεροι κολλᾶνε συναμεταξὺ τους καὶ κάνουνε πλῆθος, τό-
 σο λιγότερ' ἢ κρίση τους καὶ πιότερ' ἢ κάκητα. Κι ἂν εἴ-
 σαστε κολλημένοι πεντακόσοι διαλεχτοὶ σοφοὶ (Σωκρά-
 τηδες νὰ ποῦμε), δὲ θὰ κάνατε μισὸ Μπερτόλδο· ὄχι τώ-
 ρα, πού σαστε πεντακόσοι Μπερτόλδοι !... Πλῆθος, Δη-
 μόσια Γνώμη, — τεράστιο Κοπρόσκυλο δεμένο στὸ πα-

λούκι μέσα στὸν ἥλιο. "Ὅλο τὸν καιρὸ κοιμᾶται, ξύνει τὴν ψώρα του καὶ χυμᾶει λυσσασμένα, μόλις θελήσει κανεὶς νὰν τὸ βγάλει ἀπ' τὰ συνήθεια του, νὰ τοῦ λύσει τὴν ἀλυσίδα. "Ἐτσι καὶ σεῖς, μόλις σᾶς μηνύσανε πὼς χαλάω τὴ Θρησκεία, τὰ παιδιὰ καὶ τὴ Λογικὴ, πεταχτήκατε πάνου στὶς χιλιάδες τὰ ποδάρια σας κι ἀρχίσατε νὰ χτυπᾶτε τὶς Συμπληγάδες τὰ σαγόνια σας, γιὰ νὰ μὲ λιώσετε κεῖ μέσα... "Ἄν ἔτρωγα φλόγες καὶ κατάπινα σπαθιά, σὰν τοὺς σαλτιμπάγκους τῶν πανηγυριῶν, δὲ θὰ παραξενεβόσαστε, γιὰτὶ θὰ πιστέβατε, πὼς ἀληθινὰ καταπίνω τὰ σπαθιά καὶ τρώω τὶς φλόγες. Κι ἂν εἴμουνα κομπογιαννίτης νὰ σᾶς μπουκῶνῶ κάτουρα καὶ μαγαρισιές, θὰ πιστέβατε, πὼς σ' ἐμένα χρωστᾶτε τὴ ζωὴ σας. Θὰ καταλαβαίνατε καὶ θὰ μὲ πλερώνατε. Μὰ τώρα μ' ἀκούγατε νὰ λέω συχνὰ χαμογελώντας, πὼς δὲν «ξέρω τίποτα». Δὲν ξέρω τίποτα !... Ἄφτὸ δὲν τὸ καταλαβαίνετε... Τὸ λοιπὸν εἶμαι σωστὸς Ὁξαποδῶ !... "Ἐνας τέτιος ὅλα μπορεῖ νὰν τὰ κάνει... !

- § 6 "Ἐβαζα καὶ τοὺς ἄλλους νὰ λένε τὸ ἴδιο καὶ νὰ πιστέβου-
νε πραγματικά, πὼς ὅ,τι ξέρουν εἶναι ψέματα !... Καὶ νὰ
ψάχνουνε νὰ βρίσκουνε τὴν ἀλήθεια. Μὰ σεῖς, ὦ ἄντρες
Ἄθηναῖοι, πρῶτα ἀνησυχήσατε κ' ὕστερις ἀγριέψατε...
"Ὡς ποῦ θὰ πήγαινε τούτ' ἡ δουλειά ; Ξέρετε, πὼς ὅσο
λιγότερο σκέφτεται, τόσο πιὸ μυαλωμένος ὁ πολίτης κι
ὅσο λιγότερο μιλά, τόσο πιὸ λέφτερος. "Ἄν ἄξαφνα καὶ
στὰ καλὰ καθούμενα μὲ τὸ ψάξε ψάξε ὁ Γνάθων ἔβρισκε
πὼς εἶναι σωστότερο νὰ τρώει παρά νὰ νηστέβει ; Κι ἂν
δὲν τοῦ φτανε τούτ' ἡ τρέλα, μὰ κι ἀρχίζε νὰ τὸ ξεφωνί-
ζει ; Προτοῦ λοιπὸν ξεσπᾶς' ἡ φουρτούνα, θελήσατε νὰ
σταματήσετε τοὺς κακοὺς ἀνέμους. Μὰ τοὺς κακοὺς ἀνέ-
μους (τοὺς... καλοὺς !), τοὺς εἶχανε φέρ' οἱ σοφιστάδες.

Ἐγὼ τότες σὰν ἐλεεινὴ Δημόσια Γνώμη, τοὺς γάβγιζα καὶ τοὺς δάγκωνα τὶς ἀντζες... Ὅμως γιὰ νὰ μὲ ξεκάνε-
τε, μοῦ κολλήσατε τὴ ρετσινιά, πὼς εἶμουν ἐγὼ τῶν σο-
φιστάδων ὁ σοφιστῆς !... Μακάρι νὰ εἶμουνα !...

Καὶ γιὰ νὰ μὲ ξεκάνετ' ἐφκολότερα, μοῦ κολλήσατε κι § 7
ἄλλη ρετσινιά : πὼς εἶμουν ἄθεος !... Μακάρι νὰ εἶμου-
να !... Τὴν ἀθεΐα τὴν ἔχετε γιὰ τὸ πιὸ σίγουρο μέσο νὰ
ἐρεθίζετε τὸ Σκύλο καὶ νὰ τὸν ξεσηκώνετε νὰ διαφεντέ-
βει μὲ τὰ δόντια του τὰ ὑλικά σας διάφορα. Τοὺς ὄχτροὺς
τῆς ἐφτυχίας σας τοὺς κάνετε πολὺ σοφὰ προσωπικούς
ὄχτροὺς τοῦ Σκύλου. Γιὰ νὰ ξεφορτωθεῖτε τὸν Ἀλκιβιά-
δη, ποὺ τὸν ἀγαποῦσε καὶ τότε θάμαζε ὁ λαὸς γιὰ τὴν
ὁμορφιά του, γιὰ τὰ πλούτη του καὶ τὴ μουνταροσύνη
του, τὸν κατηγορήσατε γι' ἄθεο. Καὶ ὁ λαὸς, ὁ Σκύλος,
ξέχασε τὶς ἀγάπες του καὶ τὸν κυνήγησε στὴν ἄκρη τοῦ
κόσμου. Γιατὶ τότε μάθατε νὰ περιμένει τὴν ἐφτυχία του
ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ νὰ μὴν τήνε ζητάει ἀπὸ σᾶς ! Ἄμα
λοιπὸν τοῦ πάρεις τὴν ἐλπίδα τοῦ τίποτα, τοῦ παίρνεις
τὸ πᾶν ! Καὶ σὲ ξεσιρίζει !

Ἄν ἐρχόσαστε στὸ σπίτι μου, θὰ βλέπατε στὸν τοῖχο § 8
κρεμασμένες εἰκόνες, τὴν καντήλ' ἀναμένη, τὰ στέφανά
μας μέσα στὴν τενεκεδένια θήκη τους. Καὶ στὴν ἐκκλη-
σιά θὰ μὲ βλέπατε νὰ φιλάω τὴ χέρα τοῦ παπᾶ. Δὲ σᾶς
φτάνανε τοῦτα ; Τί σᾶς ἔμελε κι ἂν πίστεβα ἢ δὲν πίστε-
βα ! Φτάνει ποὺ φαινόμενα θρησκός... Ἄληθινά, μὴ θέ-
λοντας καβγάδες μὲ τὴν Ξανθίππη καὶ μὲ τὸ Σκύλο, τὸ
Πλῆθος, τὴν ἄφρηνα καὶ μασκάρεβε τὰ ντουβάρια μὲ εἰκό-
νες. Φιλοῦσα καὶ τὴ χέρα τοῦ παπᾶ μπροστὰ στοὺς ἄλ-
λους, γιὰ νὰ τότε σκάσω : «Μπρέ, μὲ ξεπερνάει ὁ θεο-
μπαίχτης, ἔλεγε, στὸν ταρτουφισμό !»

Ἐλεγα, πὼς ὑπαρχε μέσα μου κάποιο δαιμόνιο, ποὺ μ' § 9

όδηγοῦσε. "Ἐπρεπε νὰν τὸ λέω, γιὰ νὰ ξηγᾶνε κάπως οἱ ἀπλοῖκοί, γιὰτὶ τὸ δικό μου μυαλό ξεπερνοῦσε τὰ μυαλὰ τῶν ἄλλωνῶν !... Δὲ θὰ πεῖ πὼς μ' ἀφτό χαλοῦσα τὴ θρησκεία ! Ὑπάρχουνε τόσοι μικροὶ θεοὶ (μερμήγκια !...), πὸν μήτε τοὺς μετρήσαμε ποτὲς μήτε τὰ ὀνόματά τους ξέρουμε... Κι ἂν σὲ κάθε βρύση, σὲ κάθε δέντρο, σὲ κάθε τρύπα φωλιάζει καὶ ἓνας μικρὸς θεός, γιὰτὶ νὰ μὴ φωλιάζει καὶ μέσα στὸ Σωκράτη, πὸν ναι γιὰ θεοὺς ἀξιότερη μονιὰ κι ἀπὸ μιὰ κοτρόνα κι ἀπὸ μιὰ γούβα νερὸ κι ἀπὸ νὰ κούτσοιρο τῆς σόμπας — κι ἀπὸ κάθε τρύπα ; Κι ἂν μέσα σὲ κάθε τρελὸ μπαίνει κάποιος θεός, πὸν τότε τρελαίνει, γιὰτὶ νὰ μὴν μπεῖ καὶ μέσα στὸ σοφὸ Σωκράτη γιὰ νὰ τότε κάνει σοφότερο ; Κι ἂν ὄλες οἱ ἀρώστιες κι ἂν τὸ μεθύσι κι ἂν ὁ ὕπνος καὶ τ' ὄνειρο κι ὁ θάνατος κι ἂν ἀκόμα τὸ φτάρνισμα κι ὁ βήχας εἶναι θεοὶ, γιὰτὶ νὰ μὴν εἶναι κ' ἡ Κοροϊδία ;

§ 10 Ἄς δεχτοῦμε, πὼς εἶτανε τὸ δαιμόνιό μου καινούριο θεόπουλο... Ἐδῶ κάθε μουνουχισμένος παπὰς ἀπὸ τὴν Ἄνατολὴ φέρνει καὶ σᾶς πασσάρει κι ἀπὸ ἓναν ζετσίπωτο θεὸ σὰν τὸ Σαβάζιο, τὴν Κοτυτῶ καὶ τὸν Ἄφροδίτη καὶ σεῖς τοὺς δέχεστε καὶ τοὺς προσκυνᾶτε μετὰ χαρᾶς. Κι ἂν γιὰ τέτιους θεοὺς φοραίνετε φουστάνια καὶ νταντελένια παντελονάκια καὶ χορέβετε μανιασμένοι, κουνώντας τὴν κοιλιά σας καὶ τὰ καπούλια σας, σὰ γυναῖκες· κι ἂν βρίσκετε θεάρεστο πράμα νὰ τάζετε τίς σκλάβες καὶ τοὺς σκλάβους σας καὶ τὰ κορίτσια σας, ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαφτό σας στὴν Ἄφροδίτη, στὴν Ἄθηνά, στὸν Ἀπόλλωνα καὶ νὰ παραδίνεστε «σώματα ἱερά» στοὺς μερακλήδες, γιὰ νὰ πενταρολογοῦνε καὶ νὰ χαραμοτρῶνε οἱ Κήρυκες, οἱ Εὐμολπίδαι καὶ τ' ἄλλα παπαδόσογα, τί σᾶς ἔφταιξε τὸ ταπεινὸ μου δαιμόνιο, πὸν καθότανε μέσα μου

φρόνιμα και συμαζεμένα και μ' ὀρμήνεβε τάχα νά βρίσκω τὸ σωστό, χωρίς νά βγάξει δίσκο και νά θέλει ναοὺς και θυσίες ; Μήτε σᾶς ὑποχρέωνε νά ξεβρακῶνεστε γιὰ χατίρι του. Και τὸ κάτω τῆς γραφῆς ἅμα θὰ πέθαινα, θὰ φεβγε κι ἄφτὸ μαζί μου, γιὰ νά μὴν ξαναγυρίσουμε ποτές πιά στὴν καταραμένη χώρα σας !

Νά τί λένε τώρα μέσα τους οἱ πιὸ νοικοκύρηδες ἀπὸ § 11 σᾶς : Γιορτάζω τρακόσες μέρες τὸ χρόνο· μεθοκοπάω, κυλιέμαι στὴ λάσπη, δέρνω τὴ γυναίκα μου, κλέβω τὸ κουτὶ τῆς ἐκκλησιᾶς, κάνω κοντραμπάντο, πουλῶ ξύκι-κα, παίρνω ψέφτικους ὄρκους, σπιουνέβω και δὲν πειράζω κανένανε ! Δὲν πάω νά διδάζω στοὺς ἄλλους τὴν ἀθεΐα ! Ἐγὼ μπορεῖ νά μὴν πιστέβω, μὰ τὸ πλῆθος ;... Οἱ σαχλές σκουληκαντέρες τῶν χωραφιῶν, οἱ λαδωμένοι ποντικοὶ τῶν λιμνιῶν, οἱ ξενηστικωμένοι σκύλοι τοῦ παζαριοῦ, ἅμα χάσουνε τὴν πίστη στὸ Θεό, ποιὸς θὰ τοὺς συγκρατήσει ; Ἄς μορφωθοῦνε πρῶτα !... Γιὰ σήμερις εἶναι πρόωρα πράματα !... Ἡ θρησκεία, πού λές, εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς πατρίδας και τῆς ἠθικῆς. Ὁ λαὸς χωρὶς τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ θὰ χυθεῖ ν' ἀρπάζει τοὺς παράδες και τὰ χτήματα, τοὺς «κόπους» τῶν ἄλλωνῶν και νά παλουκῶσει τοὺς φυλακάτορες του !... Δὲ σφερνεῖ, δὲ θέλετε νά σᾶς μιμηθεῖ κι ὁ λαός. Τοῦ πετᾶτε λοιπὸν μπροστά στὰ πόδια του τ' ἄθλιο κουφάρι μου, γιὰ νά μὴν ξεχνᾷ, πὼς ἡ ἀθεΐα εἶναι τὸ μεγαλύτερο φταιξιμο...

Μὰ χαλοῦσα και τὴν ἠθική ! Σεμάβλιζα τὰ παιδιὰ ! § 12

Ποιὰ παιδιὰ ; Οὐλ' οἱ μαθητάδες μου τά χανε περασμένα τὰ σαράντα... Και δὲν εἶτανε «μαθητάδες», εἶτανε φίλοι μου... Ἄν τὰ παιδιὰ μὲ παίρνανε τὸ κατόπι, δὲ μπορούσα και νὰν τὰ διώξω... Τὰ παιδιὰ θέλουν ἀστεῖα και γέλια... Φιλοσοφίες και τέτια δὲν τὰ χωνέβουνε, κοροϊδέ-

βουνε τὸ δάσκαλο, βαριεστίζουνε καὶ τὸ σκᾶνε ἀπὸ τὸ σχολεῖο !... Τὰ δασκάλεβα, λέτε, πὼς ἔχουνε τὸ δικαίωμα νὰ δένουνε καὶ νὰ δέρνουνε τοὺς πατεράδες τους ὅταν ἀφτοὶ μπεκρολογοῦνε καὶ χαλᾶνε τὰ λεφτά τους στὸν τζόγο καὶ στὶς γυναῖκες κι ὅταν ξεμωραθοῦν ἢ τρελαθοῦνε. Ἄφτὰ δὲν τὰ λεγα στὰ παιδιὰ· τὰ λέγα στοὺς πατεράδες ! Εἶναι, θαρρῶ, κάποια διαφορὰ.

- § 13 Θὰ μοῦ πεῖτε : «Καὶ τὸν Ἀλκιβιάδῃ ; Δὲν τὸν εἶχεσ μαθητὴ τὸν Ἀλκιβιάδῃ ;» Καὶ ποιὸς θὰ βαστοῦσε νὰ μὴν τὸν εἶχε ! Ὡραῖο παιδί, πλούσιο, ζωερό, πρῶτο τζάκι, λιγάκι παλαβὸ καὶ πεισματάρικο κι ἀδάμαστο, μὰ τετραπέρατο — τὸ ξυπνότερο παιδί τῆς Ἀθήνας ! Ἄ ! πολὺ πιὸ δυνατὸς ἀπὸ μένα !... Γύμναζα κοντὰ του τὴν ψυχὴ μου νὰ νικᾷ τὰ πάθη της... νὰ μὴν ταραζέται μπροστὰ στὸν πλοῦτο, στὴν ὁμορφιά καὶ στὰ νιάτα... Λοιπόν, ἐγὼ εἶμουνα μαθητὴς του κι ὄχι ἀφτὸς δικός μου. Κ' ἔφτασα νὰ πιστέψω καὶ νὰ τὸ διαλαλήσω, πὼς ὁ πνευματικὸς ἔρωτας, δηλαδὴ ὁ ἀφύσικος, καθαρίζει τὴν ψυχὴ καὶ κατεβάζει ιδέες !... Γι' ἀφτὸ καὶ φώναζα, πὼς πρέπει νὰ κλείσουν οἱ ταβέρνες κ' οἱ ναοὶ τῆς Ἀφροδίτης. Ἄ ! τότε θυμώσαν οἱ δημόσιοι ταμῖες καὶ τὰ παπαδόσογα, γιατί θὰ λιγοστέβανε τὰ εἰσοδήματά τους. Καὶ μὲ κατηγορήσανε, πὼς θέλω νὰ χαλάσω τὴν... ἑλληνικὴ οἰκογένεια !...

- § 14 Τί ; Εἶμουνα ἐπικίντunos στὴ Δημοκρατία ! Ἐπικίντunos ἐγὼ, καὶ σεῖς δημοκρατία !... Μὰ τοὺς ἐπικίντunos, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, δὲν τοὺς δικάζουνε. Τοὺς προσκυνᾶνε ραγιαδῖκα ἢ τοὺς δολοφονοῦνε μπαμπέσικα. Κι ὅσους μπορεῖ νὰ γίνουν ἐπικίντunos μιὰ μέρα, γιατί τοὺς ἐχτιμάει τὸ πόπολο, προλαβαίνετε καὶ τοὺς ἐξοστρακίζετε. Ἄν εἶμουνα ἐπικίντunos, θὰ βάζατε μερικὸς χασικλῆδες νὰ μὲ μαχαιρώσουνε· θὰ ξαγοράζατε τοὺς μαγέ-

ρους μου νά ρίξουνε σουλιμά στο φαγί μου, στο κρασί μου, στον καφέ μου... "Ένας επικίντunos μήτε δικάζεται μήτε κι απολογιέται... Δικάζει και θανατώνει. Γιατί κατέχει την έξουσία ! Και μοναχά σαν τήνε χάσει, τότε μπορεῖ νά τότε δικάσετε, αν σᾶς βαστάει... κι αν τότε πιάσετε !

Ἐπικίντunos εἶταν ὁ Πεισίστρατος και τὰ παιδιὰ του, § 15 ὁ Ἄλκιβιάδης, οἱ Τριάντα. Θὰ γινότανε κι ὁ Κύλων, αν τὰ κατάφερνε ν' ἀρπάξει την έξουσία, κι ὁ Ἄριστείδης, αν εἶτανε λιγότερο «δικαιος» και περισσότερο παλιάνθρωπος. Οἱ τέτιοι σᾶς κλέβουνε, σᾶς σκοτώνουνε, σᾶς ἐξορίζουν, σᾶς λένε και «προδότες». Και σεῖς μιλιὰ ! Κι αν ἐγώ, αντίς νά ἀεροκοπανᾶω στο παζάρι, σκότωνα καμιά σαρανταριά χιλιάδες ἀπὸ σᾶς και θρόνιαζα τοὺς ὄχτρους στο Τατόι, για ν' ἀρπάζουνε τὰ ζωντανά σας, νά κόβουνε τὰ λιόδεντρα και τ' ἀμπέλια σας, νά καῖνε τὰ χωράφια σας και σεῖς νά ψοφᾶτε κλεισμένοι μέσα στο Κάστρο κι ἀπὸ πείνα κι ἀπὸ λοιμική· κι αν ἐξόριζα μερικὲς χιλιάδες ἀπὸ σᾶς, τοὺς πιὸ πλούσιους, για νά βουτήξω την περιουσία τους· κι αν ἀνοίγοντας τίς πόρτες τῆς πολιτείας ἔμπαζα μέσα τοὺς Παλιομωραῖτες, τοὺς Ἄτζέμηδες κι ὅποιον ἄλλον κερατά, για νά μὲ καθίσουνε στο σβέρκο σας για σωτήρα, ποιὸς θὰ τολμοῦσε νά κάνει κίχ ! — ὄχι και νά μὲ δικάσει ; Ὅλ' οἱ τυχοδιῶχτες θὰ τρέχανε δίπλα μου και θὰ γινόντανε λιβανιστάδες μου. Κ' οἱ «καλοὶ πατριῶτες» θὰ χτυπούσανε τὸ ξερό τους στον τοῖχο, πού δὲν προλάβανε νά κάνουν ἀφτοὶ χειρότερα και νά πλουτήνουνε περισσότερο.

Ὅχι ! Δὲ φοβηθήκατε τὸ Σωκράτη, μὰ θελήσατε νά § 16 φοβίσετε τοὺς ἄλλους μὲ τὸ θάνατό του. Ἡ δημοκρατία σας δὲ στέκεται καλά στα πόδια της. Τὰ μακροτεῖχια τῆς

Ἄθηνas καὶ τοῦ Περαιῶν κοίτονται χάμου, νὰν τὰ κλαῖς. Καράβια δὲν ἔχετε. Συμμάχους νὰ πλερώνουνε χαράτσι νὰ τρῶτε, δὲν ἔχετε. Μεταξὺ σας μ' ὄλους τοὺς σκοτωμοὺς καὶ τὶς ἐξορίες ποὺ κάνατε, κρύβονται πολλοὶ ποὺ νοσταλγοῦνε τὸν καλὸ καιρὸ τῆς τυραννίας· γιατί χάνουνε τώρα τὰ ὅσα κερδίζανε τότες, ὅπως καὶ σεῖς προσπαθεῖτε νὰ ξαναβγάλετε τώρα τὰ ὅσα χάσατε τότες. Ὅποιος εἶναι στὰ πράματα φοβᾶται τὴν ἀλλαγὴ· κι ὁ πεσμένος τὴν ἀποθυμᾶει καὶ τὴν ἐτοιμάζει μὲ κάθε τρόπο. Ὁ κοσμάκης στέκεται στὴ μέση καὶ πλερώνει τὰ σπασμένα· τὸ ἴδιο δυστυχεῖ καὶ μὲ τὰ παράνομα καὶ μὲ τὰ νόμιμα καθεστῶτα καὶ μὲ τὴν τυραννία καὶ μὲ τὴ λεφτεριά. Γιὰ νὰ μὴν καταλαβαίνει καὶ νὰ μὴν ἀντιστέκεται, τοῦ λέτε ψέματα καὶ τότε φοβερίζετε. Εἶναι λαοί, ποὺ ζοῦνε στὰ δάση, δὲν ἔχουνε νόμους, τρῶνε τὶς ψεῖρες τους, ὅμως ἀγαπᾶνε τὴ λεφτεριά τους. Βάρβαροι λαοί ! Ἐμεῖς ζοῦμε στὴν ὠραιότερη πολιτεία τοῦ κόσμου, ἔχουμε τοὺς σοφότερους νόμους, δὲν τρῶμε τὶς ψεῖρες μας κι ἀγαπάμε τοὺς κατεργαρέους ποὺ μᾶς τρῶνε.

- § 17 Οἱ Τριάντα σκοτώνανε κι ἀρπάζανε δίχως προσκῆματα. Καταργήσανε νόμους, δικαστήρια, λαοσύναξες — τὴν κυριαρχία τοῦ λαοῦ ! Καὶ κάνανε βουλὴ δικιὰ τους ἀπὸ μπράβους καὶ μαχαιροβγάλτες. «Καὶ τοῦτον ἡμεῖς θανατοῦμεν !» — μιὰ κι ὄζω. Ξέρανε, πὼς θὰ μένανε λίγο καὶ βιαζόντανε. Σεῖς θέλετε νὰ μείνετε γιὰ πάντα καὶ μεταχειρίζεστε κάποια προσκῆματα. Καὶ γι' ἀφτὸ σκεφτήκατε νὰ περιορίσετε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα μονάχα σ' ὄσους ἔχουνε χτήματα κ' εἶναι κι ἀπὸ σοί, γιὰ νὰ κρατήσετε μακριὰ ἀπὸ τὸ Ταμεῖο πέντε χιλιάδες φτωχοὺς. Κεῖνοι μποδίσανε τὴ λεφτεριά τοῦ λόγου καὶ τὴ διδασκαλία τῆς ρητορικῆς· ἐσεῖς πᾶτε νὰ μποδίσετε τὴ λεφτεριά

τῆς σκέψης καὶ τῆ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας. Ἄπο κείνους ἐπήρατε τὸ φτηνὸ καὶ σύντομο θανατικὸ μέσο, τὸ βρωμόχορτο, ποὺ μὲ ποτίζετε σήμερα. Ἡ δημοκρατία σας εἶναι, καθὼς βλέπετε, μασκαρεμένη τυραννία. «Ἐμεῖς δὲν ξέρουμε δικολαβίες. Ἐφαρμόσαμε τοὺς § 18 νόμους», ἀκούω κάποιονε ποὺ φωνάζει. Κ' ἐγὼ σᾶς λέω : μονάχ' ἂν παραβαίνατε τὸ νόμο, δὲ θὰ μ' ἀδικούσατε ! Γιατὶ σκοπὸς τῶν νόμων δὲν εἶναι νὰ τιμωροῦνε τοὺς φταίχτες, μὰ τοὺς ἀδικημένους, καὶ νὰ μποδίζουνε τοὺς κλεμένους νὰ κλέψουνε κι ἄφτοί. Νόμος θὰ πεῖ θέληση τῶν δυνατῶν κι ἀδυναμία τῶν ἀβουλων. «Δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Ἔτσι πάνου κάτου τό χα μυριστεῖ καὶ μοναχός μου, μὰ πρόλαβε καὶ τὸ διαλάλησε κείνος ὁ Πῶλος καὶ μ' ἀνάγκασε νὰ τότε κοντραστάρω. Καὶ στῆ γλώσσα μας «κρείττων» θὰ πεῖ δυνατότερος. Κι ὁ Σόλων δὲ δυσκολέφτηκε νὰ παινεφτεῖ, πῶς ἔφερε τὴν τάξη στὴν τρικυμισμένη πολιτεία : «κράτει νόμου βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας». Μ' ἄλλα λόγια, σιγουράρησε μὲ τῆ βία τὸ δίκιο, ἤγουν τὸ συμφέρο τῶν δυνατότερων.

Καὶ ποιοί ναι οἱ δυνατότεροι ; Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τὰ § 19 τὰ πιὸ γερά καὶ γυμνασμένα κορμιά : οἱ πεχλιβάνηδες, ὁ Μίλων, ὁ Ἑρακλῆς, ὁ πετεινόμουαλος Ἑρακλῆς, ποὺ μ' ὄλα τ' ἀτσαλένια μπράτσα του γίνηκε κλωτσοσκούφι μιᾶς γκόμενας καὶ κοκόνα μὲ ρόκα καὶ φουστάνια. Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τὰ πιὸ γερά κι ἀνωφέλεφτα μυαλά : φιλοσόφοι, σατυρικοὶ ποιητάδες κι οὔλ' οἱ μισάνθρωποι κ' οἱ γεροπαράξενοι. Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τίς πιὸ γερὲς ψυχές : ἓνας Προμηθεάς, ἓνας Λεωνίδα, ἓνας Κυναίγειρος - μυθικὰ προσώπατα, πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν φο-

βιτσάρηδων ! Δυνατότεροι παντού και πάντοτες είναι οι κλέφτες.

§ 20 «Παραμύθια» ;... Αϊ λοιπόν θα σᾶς πῶ κ' ἓνα παραμύθι, για νὰ ξεκουραστεῖτε ! Μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ οἱ κλέφτες τῆς πρώτης πολιτείας τοῦ κόσμου, ἀφοῦ πλουτήσανε ἀρκετά, ἀποφασίσανε νὰ ταχτοποιήσουνε τὴ ζωὴ τους. Μπλοκάρανε τὸ λοιπὸν τοὺς φτωχοὺς τῆς πολιτείας κι ἀφοῦ τοὺς μαζώξανε στὴν πλατέα. τοὺς εἶπανε : «Ψηλά τὰ χέρια ! Θέλουμε τὸ καλὸ σας. Δὲ θα σᾶς πάρουμε τὰ φκιάρια, τοὺς κασμάδες, τὰ σκεπάρνια, τὰ δισάκια και τὰ ζεμπίλια σας μὲ τὸ ψωμοτύρι, τὰ τρύπια σας πουκάμισα μὲ τὶς ψεῖρες και τὶς ἀπάτωτες καλύβες σας, ποὺ κάνουνε νερά, σὰ βρέχει. Εἴσαστε λέφτεροι ! — (ψηλά τὰ χέρια !). Λέφτεροι νὰ ζεῖτε κατὰ τὸ κέφι σας, νὰ κερδίζετε, νὰ κάνετε κομπόδεμα, νὰ μεθᾶτε, νὰ χορέβετε, νὰ γεννοβολᾶτε και νὰ πεθαίνετε. Ἐμεῖς θα σᾶς μαθαίνουμε τίς... ἀλήθειες ! Θα σᾶς δώσουμε πλούσια φαντασία κ' αἰσθαντικὴ καρδιά· θα σᾶς δώσουμε κι ἀθάνατη ψυχὴ. Κι ὅποιος ἀπὸ σᾶς τοῦ γουστάρει, θα μπορεῖ νὰ γράφει ποιήματα, νὰ σκαρώνει θεωρίες και νὰ δοξάζεται ! Ὁ κυρίαρχος λαὸς θα σας στείς ! Ἐμεῖς μονάχα θα σᾶς κουμαντάρουμε. Θα φροντίζουμε για τὴν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς και τῆς περιουσίας σας — μ' ἓνα λόγο για τὴ λεφτεριά σας. Σεῖς θα δουλέβετε, καταπῶς θέλετε κι ὅ,τι θέλετε κι ὅποτε θέλετε. Ἐμεῖς θα σᾶς δίνουμε δουλειά, φτάνει νὰ βρισκεται, και σεῖς θα μᾶς δίνετε τὰ κόπια σας. Καὶ για νὰ μὴ θαρρέψετε πῶς σᾶς ἀδικοῦμε, θα πλερώνουμε κ' ἔμεῖς τὸ ἴδιο δόσιμο στὸ Κράτος, — στὸν ἑαφτό μας !

§ 21 »Κ' ἐσεῖς κ' ἔμεῖς θα χουμε πάνου ἀπὸ τὰ κεφάλια μας τοὺς ἴδιους θεοὺς, ποὺ θα προστάζουν ἐσᾶς νὰ δουλέβετε

καὶ νὰ μὴν τρῶτε κ' ἐμᾶς νὰ καθύμαστε καὶ νὰ τρῶμε. Κ' ἐμεῖς κ' ἐσεῖς θὰ χουμε πάνου ἀπὸ τὰ κεφάλια μας τοὺς ἴδιους νόμους, πού ἐμεῖς θὰ σᾶς τοὺς δίνουμε κ' ἐσεῖς θὰ τοὺς ψηφίζετε σὰ βουλευτάδες καὶ θὰν τοὺς ἐφαρμόζετε σὰ δικαστάδες ἐνάντια στὸν ἑαυτό σας. Καὶ γιὰ νὰ μὴν πλακώνουν ἀπ' ἄλλες στεριῆς καὶ θάλασσεσ κουρσάροι καὶ κλέφτες ν' ἀρπάζουνε τὸ ὑστέρημά σας καὶ νὰ παίρνουνε σκλάβους κ' ἐσᾶς καὶ τίς γυναῖκεσ σας καὶ τὰ παιδιὰ σας, θὰ σᾶς ἀρματώνουμε, θὰ σᾶς γυμνάζουμε, γιὰ νὰ μπορεῖτε νὰ διαφεντέβετε τοὺς θεοὺς σας, τὸν ἑαυτό σας κ' ἐμᾶς, δηλαδὴ τὴν πατρίδα. Νὰ σκοτώνεστε σεῖς καὶ νὰ ζοῦμε μεῖς. Κι' ἐπειδὴ μοναχοί σας δὲ θὰ μπορούσατε νὰ σκεφτεῖτε τὸ συμφέρο σας καὶ νὰ φυλάξετε τὸν ἑαυτό σας, θὰ σᾶς ἀναγκάζουμε μὲ τὸ ζόρι (ψηλὰ τὰ χέρια !). "Ἐνα πράμα μοναχὰ σᾶς ἀπαγορέβουμε : νὰ κλέβει ὁ ἕνας τὸν ἄλλονε. Γιατὶ μπορεῖ νὰ κλέψετε κ' ἐμᾶς».

"Ἐτσι λοιπὸν ὁ λαὸς δούλεβε λέφτερα καὶ λέφτερα σκε- § 22
φτότανε. Καὶ τραγουδοῦσε χαρούμενα στὶς ταβέρνεσ σὰν τὸν κότσυφα στὸ κλαρί (στὸ κλουβί !). Κ' οἱ σωτῆρεσ του ξαπλωνόντανε τ' ἀνάσκελα σὲ ζεστὰ παλάτια τὸ χειμῶνα καὶ κάτου ἀπ' ἀνθισμένα δέντρα τὸ καλοκαίρι — καὶ σωρὸ γυναικοῦλεσ ὕμορφεσ τοὺς ψειρίζανε τὸ σβέρκο καὶ τοὺς χουχουλίζανε τὸ ριζάφτι (πολὺ συντελεῖ !). Κ' ἡ ἐφτυχία τους, εἶτανε δύναμη τῆσ πατρίδασ κ' ἡ ζετσιπωσιά τους καθαρμός. Κι ἂν κάπου βαριεστίζοντασ ὁ λαὸσ τοὺς ἐδιωχνε, ζητοῦσε ἀμέσωσ ἄλλουσ νὰ τότε κλέβουνε : δὲν μπορούσε πιά μήτε νὰ ζήσει μήτε νὰ σκεφτεῖ χωρὶσ «σωτῆρεσ».

Γελάτε καὶ μὲ τὸ δίκιο σας, ὦ ἄντρεσ Ἀθηναῖοι. Τέτια § 23
παράξενη πολιτεία μήτε γίνηκε μήτε θὰ γίνει ποτέσ ! Παραμῦθι, βλέπετε. Τώρα θὰ μοῦ ζητᾶτε κ' ἐπιμῦθιο !

Ποῦ νὰν τὸ βρῶ !... Μοναχὰ σᾶς λέω : «'Αλίμονο στὸν ἀφτόδουλο πολίτη, ποὺ φτασμένος στὰ ἔσχατα τῆς ἀπελπισιᾶς παραδίνεται, γιὰ νὰ σωθεῖ, στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς νόμους τῶν Κλεφτῶν».

204v, 21. XI. 73

«**Τ**Ι ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΣ από ναν άνθρωπο σημαδιακό, § 1
 στριμένονε και φαρμακόψυχο. Κοπροσκυλιάζον-
 τας ὅλη τήν ἡμέρα στο παζάρι τά βαζε με τούς ἄλλους,
 πού κοιτάγανε τή δουλειά τους. Τοῦ φταίγαν ἐκεῖνοι για
 τή δικιά του τήν κατάντια ! Κι ὅλοι φέβγαν ἀπό κοντά του
 —μήτε τὸ διάβολο νὰ ἰδεῖς μήτε τὸ σταβρό σου νὰ κάνεις !
 Κ' ὕστερα παινεβότανε, πῶς δὲ ζητοῦσε πλερωμὴ για τή
 σοφία του !... Ἄφτὸ μᾶς ἔλειπε ! Νὰ μᾶς φορτώνεται
 με τὸ στανιὸ και νὰ τὸν πλερώνουμε κιόλας !... Τώρα τοῦ
 δώσαμε τήν πλερωμὴ, πού τοῦ χρειαζότανε ! Ἄβριο δὲ
 θά μαστε μήτε πιὸ πλούσιοι μήτε πιὸ φτωχοί ! Ὅμως
 θά χουμε ἕναν μπελὰ λιγότερο !»

Ἔσεῖς, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, παίρνετε τὰ σκιάχτρα γι' § 2
 ἀληθινούς ἀνθρώπους και τούς ἀέρηδες για θεούς· ἐγὼ
 τούς ἀνθρώπους για ψέφτικα σκιάχτρα και τούς θεούς γι'
 ἀέρηδες. Ἔσεῖς ὄνειρέβεστε κ' ἐγὼ βλέπω. Βλέπω, γιατι
 ἔχω περισσότερο μυαλό, τὸ περισσότερο, πού γένηκε πο-
 τὲ στη χώρα σας. Κ' ἐπειδὴ μπορούσα νὰ βλέπω, γι'
 ἀφτὸ και μοῦ φανιζόντανε ὅλα κατάμαβρα κι ἄσκημα.
 Ἄφοῦ κατάλαβα, πῶς οἱ τριγυρινοί μου δὲν εἶναι ψυχῆς
 και πνέματα, μὰ κωλάντερα, κ' ἡ ζωὴ δὲν ἔχει κανένα

φταίει κι ὁ νόμος πιὸ πολύ, ποὺ μᾶς ἔβαλε νὰ πάρουμε καὶ δέφτερη γυναίκα, γιὰ νὰ δώσουμε στρατιῶτες στὴν πατρίδα. Τὰ δύστυχα τὰ πλάσματα !...

§ 6 Νὰ δουλέβω !... Τί νὰ δουλέβω ; Μιὰ φορὰ στὰ νιάτα μου ἔκανα τὸ μαρμαρὰ κοντὰ στὸν πατέρα μου. Κι ὅπως μ' ἔκαιγεν ὁ πόθος τοῦ γυναικείου κορμιοῦ, κάθισα, γιὰ νὰ μεράνω τὴν ψυχὴ μου, κ' ἔπλασα θεόγυμνες τὶς Χάριτες, ποὺ μαζί τὶς πίστεβα καὶ τὶς ἀποθυμοῦσα. Κι ὅταν τὶς ἀποτέλειωσα, βρέθηκα νὰ μαι ἐρωτευμένος μαζί τους... Κι ἀργότερα, πολὺ συχνά, ἔπαιρνα τὸν ἀνήφορο τῆς Ἀκρόπολης, γιὰ νὰν τὶς βλέπω καὶ νὰ ξαναθυμοῦμαι τὰ παλιά. Μὰ τώρα πιά δὲν ἔχω τὶς φαγοῦρες τῆς νιότης καὶ δὲν πιστέβω μήτε στοὺς θεοὺς μήτε στὰ πλάσματα τῆς Τέχνης... Τὸ πολὺ θὰ μπορούσα ν' ἀνοίξω μαγαζὶ στὴν ὁδὸν Ἀναπαύσεως, γιὰ νὰ φριάνω καὶ νὰ πουλάω μαρμαρένιους σταβροὺς κι ἀγγέλους γιὰ τὰ μνήματα... Ὅλ' ἀφτὰ μοναχὰ νὰ τὰ κοροϊδέψω θὰ μπορούσα τώρα. Τὸ πολὺ μυαλό, μεγάλη σκοτούρα. Μοῦ δεσε τὰ χέρια· δὲν μπορῶ πιά νὰ κάνω τίποτα. Μήπως νὰ «δουλέβω» σὰν καὶ σᾶς, ποὺ σταβρώνοντας τὰ χέρια σας ἀγκομαχᾶτε ποιδὸς θὰ γελάσει τὸν ἄλλονε καὶ ποιδὸς θὰ πουληθεῖ περισσότερο ;

§ 7 Μιὰ φορὰ, σὰ μὲ καλοῦσαν ἡ τιμὴ τῆς πατρίδας κι ὁ κατάλογος τῶν ἐφέδρων νὰ σκοτώνω τοὺς ὀχτροὺς ἢ νὰ σκοτωθῶ, πολεμοῦσα πρῶτος κ' ἔφεβγα τελεφταῖος — καὶ κοροΐδεβα μέσα μου τὸν πόλεμο. Συλλογιζόμουνα, πῶς οἱ συντρόφοι μου θὰ χυθοῦνε μετὰ τὴ μάχη στὰ τριγυρινὰ χωριά νὰ σφάζουνε τὸν ἄμαχο πληθυσμό, νὰ κλέβουν ὅ,τι λάχει καὶ νὰ βιάζουμε τὶς γυναῖκες. Στὸ κρασὶ δὲ μοῦ παράβγαινε κανεὶς. Μποροῦσα νὰ πίνω μὲ τὴν κούπα κ' εἴκοσι ὥρες κορδόνι, κ' ἐνῶ κυλιότανε ἡ παρέα μου

μπρούμυτα κι ανάσκελα στο πάτωμα μέσα στα ξερατά, στητός ἐγὼ κι ἀψηλομέτωπος χαιρετοῦσα τὸν ἥλιο, ποὺ πρόβαινε θάμα, καὶ ξεχνώντας ὅλες μου τὶς μιζέριες ἔφτυν' ἀδιάφορα στὸν ὄχτρο τῆς Λήθης. Στὸν Ἔρωτα — τί νὰν τὰ λέω ; Μοναχοί σας μὲ παρανομιάσατε θεϊκὸ τραγί, δηλαδή σάτυρο. Μονάχα στὸ φαγὶ δὲν εἶμουνα καὶ τόσο μερακλής. Ἔτρωγα μιὰ φορά τῆ μέρα καὶ λίγο. Εἶμουνα πολὺ παχὺς καὶ θὰ μ' ἔβλαφτε. Ἦθελα νὰ χω τὸ στομάχι μου λαφρό, γιὰ νὰ χω καὶ τὸ μυαλό μου φρέσκο κι ἀλέγρο.

ἽΟποιος κοιμᾶται πολὺ καὶ τρώει λίγο : ζαρζαβατικά, § 8
φασόλια, θρυμπερ καὶ κριθαρόψωμο, δὲν παθαίνει σφί-
ξη. Δὲ σκουριάζει καὶ δὲν ξυνίξει τὸ γαῖμα του, δὲ βγά-
νει σπυριά, βουζούνους καὶ ζωχάδες. Ἐπαιρνα μὲ τὸ
πρῶτο χρυσορόδισμα τὰ μακρινὰ χωράφια. Ἐκεῖ διάλε-
γα κάποια πρόσχαρη μεριά στὴν οὐγία τοῦ πεφκόδασου,
ἀντίκρα στὸν ἥλιο νὰ τὸν κοιτάω καὶ νὰ μὲ θαμπώνει, καὶ
πρόσφερνα μὲ κατάνυξη σιτὴ Μητέρα θεὰ μιὰν ὀλάκερην
ἐκατόμβη... Κ' ἡ θεὰ τὸ γραφε στὰ κατάστιχά της. Μοῦ
λαμπικάριζε τὰ μάτια, μοῦ ἀκόνιζε τὸ μυαλό, μοῦ δινε
κέφι κ' ὑπομονή !... Ἄ ! δὲ θὰ γινόμουνα τόσο μεγάλος
ἄνθρωπος, ἂν εἶχανε τίποτα κουσούρι τὰ λούκια μου. Εἶ-
χα στομάχι κούρκου. Μποροῦσα νὰ καταπίνω καὶ νὰ χω-
νέβω καρύδια μὲ τὰ τσόφλια τους, καρφιά σκουριασμένα
καὶ φουῆχτες ἄμμο. Γιὰ κοιτάχτε καὶ τὰ δόντια μου ! Τρι-
ανταδὺδὸ μύγδαλα - ψίχα... Κι ὅμως ἔτρωγα λίγο. Μπο-
ροῦσα τὸ λοιπὸν νὰ μὴ δουλέβω, δηλ. νὰ μὴν πολιτέβομαι.
Ἐχοντας τόσο δυνατὸ σκαρὶ καὶ τόσα κέφια, πῶς δὲ § 9
σκορποῦσα χαρὰ καὶ καλοσύνη, μὰ σταλοβολοῦσα παν-
τοῦ φαρμάκι καὶ χολή ; Γιὰτί χα μεγάλο μυαλό — καὶ
σᾶς ἔβλεπα πέρα πέρα σὰ νὰ σαστε γυαλένιοι. Κ' ἐπει-

κουβά γεμάτο. Κ' ἐνῶ σφουγγίζομαι γρήγορα γρήγορα με τὰ μανίκια καὶ χτενίζω τὰ γένια μου με τὰ δάχτυλα... κείνη δυναμώνει τὸ χαβά της. «Δὲ μ' ἄφησες ὅλην τὴ νύχτα νὰ κοιμηθῶ. Κλωτσοῦσες, ροχάλιζες, ἔτριζες τὰ δόντια σου καὶ βρωμοῦσες σκόρδο. Δὲ ντρέπεσαι τουλάχιστο τὰ παιδιὰ ;» (Ὅλοι κοιμόμαστε στὴν ἀβλή κατάχαμα, ἕνας πλάι στὸν ἄλλον). Αἶ τότες ἐγὼ βγάλω φτερά, τῆς τσιμπάω τὸ μπράτσο... καὶ δρόμο ! Ἄν δὲ με βρίσει πρωὶ πρωί, θά μαι ξυνισμένος κι ἄκεφος ὅλη τὴν ἡμέρα !...

§ 14 Πρὶν πάει μισὸ καλάμι ὁ γήλιος κόβω μιὰν κορφὴ βασιλικὸ καὶ ξεπορτίζω. Ἐνα ζεβγάρι σπουργίτες τρομάζουνε ξαφνικὰ καὶ χαράζουνε στὸν ἀέρα δυὸ φωτεινὲς γραμμές, ἀπὸ τὴν καβαλίνα τοῦ δρόμου στὴν κορφὴ τῆς διπλανῆς ροδακινιάς. Στρίβω δεξιὰ καὶ παίρνω τ' ἀνοιχτά... περιβόλια... ρεματιές... ν' ἀνασάνω βαθιά... νὰ ξελαφρώσω... Ἀκούγονται μακριὰ στίς δημοσιὲς τὰ πρῶτα κάρρα, πού κατεβαίνουνε στὴν Ἀθήνα γεμάτα δροσερὰ λαχανικὰ καὶ φρούτα. Σὲ λίγο στὰ καλντερίμια τῶν σοκακιῶν ἀνακατέβονται τὰ πέταλα τῶν ἀβασταγῶν με τὰ χουγιαχτὰ τῶν ἀγωγιάτηδων. Λεκάνες καὶ ντενεκέδες ἀδειάζουνε σαπουνόνερα καὶ λάντζες ὅπου τύχει. Γερωντικὰ βηξίματα καὶ ρόχαλα κάνουνε στράκιες ἀπάνου στὰ κεφάλια τῶν Θεῶν... Τὰ χούφταλα ! Ξυπνώντας ἀξημέρωτα πᾶνε νὰ δικάσουν ἢ νὰ συνεδριάσουνε στὴ λαοσύναξη γιὰ τὶς δεκάρες... Ὅσο νὰ κατέβω στὸ παζάρι, σύνεφα μύγες, κουρνιαχτός, κάτουρα, πού ἀχνίζουνε, κι ἀνθρωπήσια βαρβατίλα μαγαρίζουνε τὴν παρθενικὴν ἡμέρα.

§ 15 Κιαλάρω μαζωμένους στὴ στοὰ τὸν Κόλια, τὸν Πρίφτη, τὸ Δέδε, τὸ Γκίκα, τὸ Δεδεγκίκα... τοὺς μεγάλους ἄν-

τρεις ! Είναι μαζί κι ο κύριος Τάδες. Κι αν δεν είναι, θάρπει. Ζυγώνω και καλημερίζω. Τους λέω τὰ σπουδαῖα τῆς ἡμέρας : γιὰ τὸ γάιδαρο τοῦ Μελέτη, πού σπασε τὴν τριχιά του ψὲς τὸ βράδι και λάκκηξε κατὰ τὰ Τουρκοβούνια κυνηγώντας μιὰ καλοθρεμένη τσακίστρα· γιὰ τὸ κρασί τοῦ Μπαρμπαχρίστου, πού ξύνισε κι ὁ γιατρός δὲν μπόρεσε νὰν τὸ γιάνει· γιὰ τὴν Παπαλάμπραινα, πού σήκωσε τὴ γειτονιά στὸ ποδάρι, γιὰτι τ' ἀγγούρι, πού τῆς ἔδωκε ψὲς ὁ μανάβης, εἴτανε και μικρὸ και πικρὸ φαρμάκι !

Και ποιὸς εἴταν ἀφτὸς ὁ κ. Τάδες ; Ὁ σοφιστής, ὁ πο- § 16
λιτικός, ὁ ποιητάκος. "Ὅσοι φαντάζονται πὼς εἶναι πανήξεροι, και τὸ χουνε καμάρι πού λένε ψέματα. Τους ἀλλάλιαζα. "Ὅχι γιὰτι θελα νὰ φαίνομαι καλύτερός τους. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ναι κανεὶς πρῶτος ἢ τελεφταῖος ἀνάμεσα σὲ τελεφταίους, πού θαρροῦνε πὼς εἶναι πρῶτοι. Τους τσάκιζα, καθὼς τσακίζουμε τους κοριούς... Δὲ ζητᾶμε δηλαδὴ νὰν τους καλύτερέψουμε μήτε νὰ σώσουμε τους γειτόνους ἢ τίς μελλούμενες γενιὲς τῶν Ἑλλήνων ! Ἐνας λύκος μοναχά, τοῦ Ἄγκούμπιο, τὰ κατάφερε νὰ καλύτερέψει, νὰ γίνει θεοφοβούμενος και νὰ μὴν τρώγει κρέατα ζωντανά, μά... ραδίκια βραστά, πού κατέβαινε και τ' ἀγόραζε πρῶι πρῶι στὸ Λαχανοπάζαρο. Γιὰ τὴν πλεμπάγια τὴν παρακατιανή, γιὰ σᾶς, ἐνωθα μονάχα λύπηση. Ὁ νοῦς, ἡ καρδιά κ' ἡ πράξη σας δὲν εἶναι δικά σας : αἰστάνεστε, νογᾶτε και κάνετε ὅ,τι συμφέρνει στους Λύκους. Οἱ Λύκοι σᾶς μάθανε, πὼς εἶναι και δίκιο και θέλημα τῶν θεῶν, ἀφτοὶ νὰ τρῶνε κρέας ἀνθρωπινὸ και σεῖς ραδίκια βραστά — και νὰ βρίσκονται !

Οἱ σοφιστάδες... Τί μεγαλεῖο ! Ἐρχόντουσαν ἀπὸ πολὺ § 17
μακριά. Ψηλοί, γεμάτοι, χαρούμενοι. Σὰν κοσμογυρισμέ-

νοι, μπορούσανε και γινόντανε σὲ μιὰ βδομάδα βέροι Ἀθηναῖοι, γέννημα - θρέμα. Ντυμένοι κόκκινους μαντύες, σπαρμένους ἄστρα μαλαματένια, κατσαρωμένοι και φιασιδωμένοι στὸν καθρέφτη, προβαίνανε ἀργὰ και πίσσημα μὲ τὰ σκαλισμένα μπαστούνια τους και τὸ φιλντισένιο μῆλο, σὰ βασιλιάδες. Μᾶς περνούσανε γιὰ ἐπαρχιῶτες — και τάχατες δὲν εἴμαστε ; Ἡ ξενοτοπίτισσα προφορά τους ἔκανε τὸ μίλημά τους κεληδιστὸ και ζαχαρένιο. Ἔτσι τὸ ψέβδισμα τῶν σπαθᾶτων ἀχειλιῶν ἢ τ' ἀλαφρὸ ἀλλοιθώρισμα τῶν παιχιδιάρικων ματιῶν κάνει τις κοκέτες γυναικοῦλες πιὸ τσαχπίνισσες και πιὸ λαχταρισμένες. Κάθε τους λέξη τήνε βροντούσανε στ' ἀφτιά σας, ὅπως οἱ σαράφηδες τις λίρες ἀπάνου στὴν πέτρα, μὰ ἐσᾶς δὲ σᾶς ἔνοιαζε νὰ ξεχωρίζετε τις ἀληθινὲς ἀπὸ τις κάλπικες. Ὁ Πήγγασος τῆς ρητορείας τους σᾶς ἀνέβαζε καμαρωτὸς στ' ἀτέλειωτα βᾶθη τῶν ὑψῶν, κ' ἡ καρδιά σας, ὅπως ἡ σπηλιά τῆς Πεντέλης, δεφτέρωνε και τρίτωνε τ' ἀχολογητὸ του. Χάνονιας ἀπὸ τὰ πόδια σας τὴ γῆς, ἐχάνατε στὸ τέλος και τὸν ἑαφτό σας γινάμενοι σὰν τοὺς ἥσκιους τοῦ Κάτου Κόσμου. Ὅταν λοιπὸν ἐγὼ τοὺς ἀρωτοῦσα ξαφνικά : «Ἐχετε πολιτικὰ δικαιώματα γιὰ νὰ φωνάζετε τόσο ;» χάλαγ' ἐφτύς ἡ παράσταση. Και σεῖς ἀπὸ τὰ ψηλά, πὸ ἀρμενίζατε, πέφτατε κατακέφαλα πάνου στὰ βράχια τῆς γῆς και τσακιζόσαστε σὰν τις χελῶνες τοῦ Γεροαῖσωπου. Εἴτανε λοιπὸν νὰ μὲ χωνέβετε ;

§ 18 Ἐγὼ βέβαια τὰ πολιτικὰ μου δικαιώματα τὰ εἶχα γραμμένα στὰ παλιά μου τὰ παπούτσια. Ποτές μου δὲν πῆγα νὰ ψηφίσω· νὰ διαλέγω μοναχὸς μου ποιὸς κλέφτης θὰ μὲ κλέβει και ποιὸς τζελάτης θὰ μὲ κόβει. Ἐλεγα ἔτσι στοὺς σοφιστάδες, γιὰ νὰ θυμώνετε σεῖς κ' ἐγὼ νὰ γε-

λάω. Οί σοφιστάδες μοσκοπλερώνονται... Πέντε μνές... πενήνταδιόμιση χιλιάδες σημερινές δραχμές ! Θά πεϊ, πώς ή σοφία τους άξιζε τόσο. Άπό τήν τιμή καταλαβαίνεις τήν άξία ρήςπραμάτειας. Έγώ τή φτωχή μου τή γνώση τήνε χάριζα τζάμπα και κανένας δέν τήνε δεχότανε. Θά πεϊ πώς δέν άξιζε τίποτα. Μά θά πεϊ και κατιτίς άλλο : για να έπιμένω να σās τήνε δίνω με τὸ ζόρι και με κίντυνο τῆς ζωῆς μου, κάποιος ὄχτρος σας θά με πλήρωνε. Προπαγάντα ! Οί Σλάβοι με πλερώνανε να ξεβιδώσω τήν ιδεολογική μηχανή τῆς πολιτείας ! Μά για να μπορῶ να ρεζιλέβω τήν παντογνωσία τῶν κοτζάμου σοφιστάδων, δέ θά πεϊ πώς εἶχα δίκιο, μά πώς εἶμουνα πιὸ πονηρός και πιὸ καπάτσος ἀπὸ δάφτους. Μποροῦσα να κάνω τ' ἄσπρο μάβρο. Σημάδι τῶν καιρῶν... Άφοῦ με τίς λογιῆς ἀλλαξοκαθεστούνες και προδοσίες μαγαρίσατε κάθε νόημα δικαιοσύνης, ρίζατε τὸ φταιξιμο σέ μένα. Έγώ με τή διδασκαλία μου και με τίς κοροϊδίες μου κλόμισα μέσα στήν ψυχή τῶν πολιτῶν κάθε μπιστοσύνη στοὺς νόμους !

Εἶμουνα λοιπὸν κ' ἐγὼ ἓνας ἀπὸ τοὺς σοφιστάδες ! Μα- § 19
 κάρη ! Τὸ χω βάρος στήν ψυχή μου, ποὺ κοροϊδέβοντας τή θεατρική τους ρητορεία, χτύπησα μαζί και τίς μεγάλες τους ἀλήθειες... "Ὅταν ἐπιτέλους πέτυχα νὰν τοὺς διώξετε, κάθισα και συλλογίστηκα τὰ λεγόμενά τους. Μέσα μου τί χαλασμός ! Λυπᾶμαι πολὺ, ποὺ δέν πρόλαβα ν' ἀνοίξω τήν ψυχή μου στὸν κόσμο, πρὶν ἐσεῖς μοῦ τήνε κουκουλώσετε για πάντα με μιὰν ὄργια χῶμα ! Αἶ ! στὸ τέλος τῆς ἀπολογίας μου θά σās ἀμολήσω τὰ σφαλάγγια, ποὺ βράζουνε μέσα μου ἀπὸ καιρό.

Νὰ κι ὁ πολιτικὸς ἀριβάρη. Μπροστὰ πᾶνε τ' ἀστραφετέρη § 20
 του μάτια και πίσου ἀφτός. Πριχοῦ πατήσει τὸ ποδάρι,

δοκιμάζει τὰ γεφυροσάνιδα μὲ τὰ μάτια του σὰν τὸ μουλάρι. Ξεροβήχει, γιὰ νὰ γυρίσουμε νὰ τὸν κοιτάξουμε. Μαζί μας εἶναι κάμποσοι φίλοι του. Τὸν καλημερίζουμε κι ἀφτὸς ζυγώνει. Σφίγγει τὰ χέρια μας πολὺ γκαρδιακὰ καὶ μὲ δύναμη. Μὲ τέτιο δυνατὸ χέρι βαστάει τὸ τιμόνι τοῦ Καραβιοῦ. Μᾶς ἀγαπάει καὶ γίνεται θυσία γιὰ μᾶς ! Γιὰ χατίρι μας βουτάει τὸ δημόσιο ταμεῖο, γιὰ νὰ δίνει σ' ἐμᾶς καὶ γιὰ χατίρι μας τσαλαπατάει τοὺς νόμους, γιὰ νὰ μᾶς σώζει. Ἄφτὸς μᾶς ἔμαθε νὰ παίρνομε ψέφτικον ὄρκο στὰ δικαστήρια καὶ νὰ μὴν κρατᾶμε τὸ λόγο μας στ' ἀλισβερίσια μας. Ἄφτ' οὐ ναι μεγάλος τσορμπατζής, εἶναι καὶ μεγάλος στρατηγός. "Ἄν νικούσαν οἱ στρατιῶτες, ἀφτὸς δοξάζότανε. Μὰ κι ἂν τήνε παθαίνανε, ἀφτὸς δὲν πάθαινε τίποτα. Δὲν ἔφταιγε. Φταίγανε... Θὰ σᾶς τὸ πῶ παρακάτου ποιὸι φταίγανε. Κι ἂν παράδινε τὸ στρατὸ στοὺς ὀχτροὺς κι ἂν τοὺς πουλοῦσε τὰ κάστρα κι ἂν ἔφεβγε πρῶτος πρῶτος, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸν κατηγορήσει ; Ἄφτὸς εἶταν ὁ Δημόσιος Κατήγορος ! "Ἄμα λοιπὸν ξέκοβα ἀπὸ τὴν παρέα καὶ παρουσιαζόμουνα μπροστά του καὶ τοῦ λεγα «Κύρ Θόδωρε, γιατί σαι λέρα ;» τὰ ματάκια του χωνόντανε βαθιὰ στὶς τρύπες τους, σὰν τὰ ποντίκια πού τὰ τρόμαξε ἡ γάτα. Κόκκαλο ὁ κύρ Θόδωρος. Ποιὸς κύρ Θόδωρος ; Ὁ Λύκων καὶ ὁ Ἄνουτος, καλέ !

§ 21 Ἄμέσως τὰ πράματα σκουραίνουν. Οἱ φίλοι κ' οἱ μπράβοι του νὰ κι ἀνασκουμπώνονται. Τόνε κοιτᾶνε λοξὰ στὰ μάτια νὰν τοὺς κάνει τὸ νόημα. Μὰ τοῦτος δὲν εἶναι τόσο μπόσικος. Παίρνει τὴν κουβέντα μου γιὰ χωρατό. Σιάει στὰ γέλια. Ξέρετε γιατί ; Κοιτάει τὰ μπράτσα μου τὰ χοντρά, πού καταχερίσανε πολλοὺς ὡς τώρα. Ὑστερὶς ἔχουνε σφιχτεῖ γύρα μου πολλοί, γιὰ νὰ πάρουνε τὸ μέρος

μου. Δέν είναι φιλοσόφοι, δέν είναι φίλοι μου· είναι λέρες σάν κι άφτόν. Είναι πολιτικοί του όχτροί. Γελώντας άποτραβιέται μέ τούς δικούς του. («Έννοια σου), λέει μέσα του, «καί θα σοῦ τήνε φέρω εγώ· έκει πού δέν τó περιμένεις»).

Οί πιό μαλαγάνες άπό δάφτους κοιτάζανε πώς νά μέ § 22
καλοπιάσουνε, για νά μήν τούς βρίζω. Μέ προσφωνάζανε «μέγιστο φιλόσοφο» και μοῦ στέλνανε στό σπίτι λογής πεσκέσια : κόκκιν' άβγά και τσουρέκια τó Πάσκα· γουρουνόπουλα τήν Πρωτοχρονιά· τσαντήλες γιαούρτι Μανωλάδας τó Φλεβάρη· όρτύκια μανιάτικα τόν 'Αλωνάρη· και στή γιορτή μου συναγρίδες, σύκα, νταμιτζάνες κρασί και λουλούδια. 'Εγώ τά στέλνα πίσου... κι άς φώναζε ή Ξανθίππη, πώς είμαι κορόιδο. Στό θεό σας ! Θέλανε νά μοῦ κλείσουνε τó στόμα ! Θα σκαγα... Μιά φορά μάλιστα κάποιος τρανός άπό δάφτους μοῦ στείλε για σκλάβους δυό άραπάκια τών έκατόν έξήντα μηνών, πού δέν ζέραν έλληνικά· κατσαρά μαλλιά, σιντεφένια δόντια, χρυσά βραχιόλια και σκουλαρίκια... «Για νάν τά κάνω», μοῦ γραφε, «φιλοσόφους» ! Τά τύλιξα μέ μισό σεντόνι (είτανε τσίτσιδα) και τά ξανάστειλα πίσου. Ποιός θάν τά τρεφε ; 'Αφτό τó περιστατικό τó ζέρουνε πολλοί. Κείνη τή μέρα σηκώθηκε όλο τó Κολωνάκι στό ποδάρι. Βγήκαν άπό τά σπίτια και τά μαγαζιά τους κι άραδιαστήκανε στα πεζοδρόμια, για νάν τά κοιτάνε, πού περνούσανε πιασμένα χέρι χέρι... Και τί, θαρρεΐτε, μέ κουτσομπολέψανε κατόπι ; 'Ο Σωκράτης τά διώξε, γιατί τά θελε νά ταν άσπρα !

'Ο Περικλής, σάν άκουσε νά γίνεται τόση κουβέντα § 23
για μένα, έβαλε τήν 'Ασπασία νά μέ φωνάξει στό παλάτι του. Και κείνη μοῦ στείλε τόν 'Αλκιβιάδη. Μπορούσα

νά χαλάσω τὸ χατίρι τοῦ καλόπαιδου καὶ τῆς μεγάλης ἀρχόντισσας ; Πῆγα μὲ σκοπὸ νὰ τσακωθῶ. Μὰ σ' ὅ,τι καὶ νὰν τοὺς ἔλεγα, δὲ μοῦ φέρνανε ἀντίρρηση. Κι ὅταν κατάκρινα τὸν «Ὀλύμπιο Δία» γιὰ ὅσες ρομαντικές παπαρδέλες σᾶς εἶπε στὸν Ἐπιτάφιό του, κούνησε γελώντας τὴ σουβλερὴ του καράφλα καὶ μὲ παρακινούσε νὰ κακολογῶ τοὺς ὀχτροὺς του καὶ νὰ λέω ἀρσίζικα χωρατά. Κ' ἡ Ἀσπασία γελώντας κι ἀφτὴ μοῦ χάριδεβε μὲ τὰ θεῖα τῆς κρινοδάχτυλα τούτην ἐδῶ τὴν παλιοπατατούκα, πού βλέπετε, καὶ μοῦ λεγε σιγανά : «Βγάλ' τῆνε, καημένε, νὰ σοῦ τῆνε μπαλώσω !...» Μοῦ κάνανε μεγάλα ἰκράμια καὶ μ' ἀκούγανε μὲ κατάνυξη καὶ θαυμασμό. Μὰ δὲν εἶναι γι' ἀφτά, πού δὲν ἔβρισα καὶ τὸν Περικλῆ. Μοῦ δινε τὸ λόγο του, πὼς ὅπου νὰ ναι, θὰν τὰ ταίριαζε μὲ τοὺς Μωραῖτες καὶ θὰ τέλειωνε τὸν πόλεμο... Τώρα τὸ βλέπω, μὲ κοροΐδεβε. Ὁ μόνος πού μὲ κοροΐδεψε στὴ ζωὴ μου. Ἄν ἐζοῦσε, θὰ πολεμοῦσε ἀκόμα !... Ἐξουσία καὶ πόλεμος δὲν μπορεῖ νὰ χωριστοῦνε !... Θαρρῶ βγγῆκ' ἀπὸ τὸ θέμα... Γερωντικὴ φλυαρία. Νὰ μὲ συμπαθᾶτε !

§ 24 Ἄμ' οἱ ποιητάδες ; Ἀρσενικὲς Πυθίες, πού κουβεντιάζουνε μὲ τοὺς θεοὺς, σὰν παλιοὶ κουμπάροι... Μεσάτοι, κουνιστοὶ καὶ μὲ κομένα μάτια, κεῖ πού περπατᾶνε σκορπίζοντας ἀρώματα καὶ χάχανα καμπανιστά, σταματᾶνε ξαφνικά, γουρλώνουνε τὰ μάτια καὶ κοιτάζουνε τ' ἄστρα μέρα μεσημέρι. Κεῖνη τὴ στιγμὴ κατεβαίνουν ἄγγελοι τῶν Θεῶν καὶ τοὺς καλοῦνε στὸν Ὀλυμπο τῆς Μωρίας !... Ἐκεῖ μεθᾶνε κ' ἐδῶ χρησιμολογοῦνε. Μὲ τὰ μάγια τῶν στίχων μᾶς λυτρώνουν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ματαιότητας. Ἀφτοὶ δίνουν αἰωνιότητα σ' ὅτι ἀγγίσουνε μὲ τὴν πνοή τους. Χάρη σ' ἀφτούς ὁ κόσμος γίνεται καλύτερος καὶ βασιλέβουνε στὴ γῆς ἡ ψυχὴ κι ὁ Θεός ! Καλὴ ὥρα

ἴδια. Τίς περισσότερες φορές κοιτάγα νὰ φέβγω ἀπὸ τὸν κόσμο... Νὰ κατεβαίνω στὴ θάλασσα τὴν πολύμορφη καὶ χιλιότροπη, τὴν ἀχόρταστην ἐρωμένη ! Νὰ πέφτω μέσα, νὰ τὴν ἀγκαλιάζω καὶ νὰ πηγαίνω βαθιά... πολὺ βαθιὰ συντροφιά μὲ τίς Νεραίδες καὶ τοὺς Τρίτωνες. Νὰ κυλιέμαι κατόπι στὴν πυρωμένην ἀμμουδιά, νὰ ξαπλώνω τ' ἀνάσκελα στὸν ἥλιο καὶ νὰ τότε χορέβω σὰν τόπι πά-νου στὴν τουρλωτὴ κοιλιὰ μου... "Ἐπαιρνα τὸ λοιπὸν τ' ἀπόμερα σοκάκια καὶ τραβοῦσα τοῖχο τοῖχο στὶς Ἰτωνίδες Πύλες. Ἐκεῖ στεκόμουνα στὸ νὰ μου ποδάρι κι ἔβγαζα τὸ νὰ τσαρούχι κ' ὕστερα στ' ἄλλο ποδάρι κ' ἔβγαζα τὸ δεύτερο τσαρούχι. Γά σφιγγα καὶ τὰ δυὸ κάτου στὴν ἀμασκάλη — γιὰ νὰ μὴ λιώνουν οἱ σόλες ἄδικα, — κ' ἓν δυὸ, ἓν δυὸ κατέβαινα στὸ Φάληρο. Καμιὰ φορὰ μοῦ τύχαινε νὰ πατήσω καμιὰ μαγαρισιά (γιομάτες οἱ συνοικίες καὶ τὰ σοκάκια !). «Μὰ τὸν Κῦνα !» μουρμούριζα. «Καλύτερα νὰ πατᾶς μαγαρισιές, παρὰ νὰ σκοντάβεις ὅλη μέρα πᾶνου σὲ διακονιάρεους καὶ ψέφτες, «"Ἐλληνες Ἑλλήνων" !»

28thva, 21. XI. 73

BΑΡΕΘΗΚΑ πιά νά παίζω μαζί σας... Καιρός νά § 1
 σᾶς ἐξηγήσω καί τή φιλοσοφία μου... Τί κατσου-
 φιάζετε ;... Δέ σᾶς ἀρέσουν οί θεωρίες, αἱ ; Θά προτι-
 μούσατε βρωμοκουβέντα. Ἄζαφνα, τὸ πῶς μοῦ ρίχτηκε
 κάποτες ἡ Θεοδότῃ... Μά δέ με παίρν' ἡ ὥρα. Ἀνάγκη,
 πρὶν πεθάνω, νά μαθερτεῖ, πῶς ὁ Σωκράτης εἶχε κατα-
 λάβει τὰ σφάλματα τῆς διδασκαλίας του καί μετάνιωσε...
 Ἀλήθεια, τῆς εἶχανε πεῖ τῆς Θεοδότῃς, πῶς δέ γουστά-
 ρω τάχα τίς γυναῖκες, -- ἐγώ ! Καί πικαρίστηκε. Τό βα-
 λε πείσμα νά με καταφέρει. Μὲ καλοῦσε κάθε τόσο στή
 βίλα τῆς νά συζητᾶμε φιλοσοφία. Κι ὅλο τύχαινε νά λού-
 ζεται, ν' αἰλείφεται καί νά προβάρει γυμνή μπροστά μου
 τοὺς νέους χοροὺς τῆς. «Σὺν ἄνθρωπος ἀνώτερος», μοῦ
 λεγε, «δὲν παρεξηγεῖς»... Ἐπειτα ξαπλωνότανε στὸ ντι-
 βάνι τ' ἀνάσκελα γιὰ νά ξεκουραστεῖ, μὲ κάθιζε δίπλα
 τῆς κ' ἐνῶ ζεστός καί φωτεινὸς ὁ κόρφος τῆς ἀνεβοκατέ-
 βαινε γρήγορα. τῆς μιλοῦσα γιὰ... τὴν ἀθανασία τῆς ψυ-
 χῆς. Ξαφνικὰ μ' ἔκοβε στή μέση καί μοῦ λεγε : «Ξέρω
 σωστοὺς ἐξηγτακενιὰ τρόπους νά κάνω τὸν ἔρωτα». Κ'
 ἐγὼ τὸ ριχνα στή συλλογή. «Τί ἔχεις ;» μὲ ρωτοῦσε.

«Κοιτάω νά βρω, ποιός από τούς ἐξηνταεννιά σου τρόπους εἶναι... φιλοσοφικότερος, ἀπόλυτος»...

Φωνές : «Ποιός εἶναι ; Ποιός εἶναι ;»

- § 2 Βλέπετε, πώς χρειάζεται νά ξέρουμε καί φιλοσοφία ; Ἔτσι κ' ἡ Θεοδότη, σάν κ' ἐσᾶς, μέ ρωτοῦσε καί μέ ξαναρωτοῦσε... «ποιός εἶναι ;» Ὡσπου μιὰ μέρα, γιά νά γλυτώσω, τῆς λέω : «Ὁ τρόπος ἀφτός εἶναι νά... δειρίεις πρῶτα δίχως λύπηση τῆ γυναίκα καί κεῖ πού κουλουριάζεται ξεφωνίζοντας στό πάτωμα καί τρέμει σύγκορμη, νά τήν ἀναποδογυρίζεις...» Τότες ἡ διαβόλισσα σφίχτηκε ἀπάνω μου καί μισοκλείνοντας λαγγεμένα τὰ μάτια της μουρμούρισε λιγόψυχα : «Δεῖρε με».
- § 3 Ἄφτὰ δέ σᾶς τὰ λέω μοναχά γιά νά σᾶς πειράξω. Θέλησα καί μέ τρόπο νά σᾶς μπάσω στή φιλοσοφία μου... Πάλε κατσουφιάζετε ; Ἕλληνες ἀρχαῖοι καί νά φοβόσαστε τῆ σκέψη !... Ἦσυχάστε ! «Διὸς κριταὶ» σάν κ' ἐσᾶς δέν πάει νά πονοκεφαλιάζετε. Μ' ὅσο κέφι μοῦ περισσέβει, θά κοροϊδέψω τώρα καί τῆ φιλοσοφία μου. Σάν ἔξυπνοι γκαγκαρέοι θά μισοκαταλάβετε, πώς ἂν δέν ὑπάρχει στίς ἐρωτοδουλειές ἀπόλυτον «εἶδος», ἄλλο τόσο δέν ὑπάρχει καί στά «ὑψηλά ζητήματα».
- § 4 Καί πρῶτα πρῶτα δέν εἶμαι φιλόσοφος. Δέν ἔχω φτιάσει κανένα δικό μου «σύστημα», λαμπερό ναὸ τῆς Σκέψης μέ κολόνες, μέ πολυελαίους, μ' Ἄγιο Βῆμα κι ἄδυτα τῶν ἀδύτων. Εἶχα βρεῖ μοναχά μιὰ δική μου «μέθοδο» σκέψης. Τ' Ἀφάλι τῆς Γῆς, τ' ἀχνιστό καί σκανταλιάρικο, μοῦ δωσε πιστοποιητικό σοφοῦ κι ὄχι φιλοσόφου. Καί δέ μέ σύγκρινε μέ τὸν τρανὸ τὸν Πυθαγόρα, τὸν Ἐμπεδοκλή, τὸν Ἀναξαγόρα καί τόσους ἄλλους, μὰ μέ τὸ Σοφοκλή καί τὸν Ἐβριπίδη — μέ δυὸ ποιητάδες ! Φαίνε-

ται, ἤθελε νὰ ρεζιλέψει κι ἀφτουνούς, ὁμολογώντας, πὼς ξέροντε λιγότερα ἀπ' τὸ δικό μου τὸ «τίποτα», κ' ἐμένα, βάνοντάς με στὴν ἴδια σειρὰ μὲ δυὸ φημισμένους «ἀερολόγους» — κεῖνοι τῆς καρδιᾶς κ' ἐγὼ τοῦ στοχασμοῦ. Ἀκόμα κ' οἱ φίλοι μου δὲ μὲ φωνάζανε φιλόσοφο, μὰ «δάσκαλε» καὶ «κύριε πρόεδρε».

Ἄλλοτε ὁ θεῖος Καπνὸς τῶν Δελφῶν, πού μὲ ρεκλαμάρισε σὲ § 5 ὄλον τὸ κόσμο γιὰ σοφότατο, δὲν ἀστειεβότανε. Ἦθελε νὰ μὲ στραβώσει. Νὰ μὲ κάνει νὰ πιστέψω, πὼς εἶχα βρεῖ τὴν Ἀλήθεια, γιὰ νὰ μὴν τὴν ἀναζητῶ καὶ τὴν πετύχω καμιά μέρα, — φοβότανε τὸ μεγάλο μυαλό μου. Δὲ σφύρει καὶ στοὺς ἀθάνατους Ἀφέντες νὰ μαθαίνουνε τὴν ἀλήθεια τὰ ζωντανὰ τῆς γῆς. Καὶ σὰν εἶδε, πὼς ἄρχισα νὰ τῆνε μυρίζομαι, δὲν ἔχασε καιρό· ἔπεσε πηχτὸς καὶ μάβρος μέσα στὸ μυαλό σας καὶ σᾶς φλόμωσε γιὰ νὰ μὲ σκοτώσετε... Ἄν ὅμως ὁ Λοξίας τό πε στὰ σοβαρά, πὼς εἶμαι σοφότατος, ἐννοῦσε, βέβαια, πὼς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶμουν ὅ,τι κι ἀφτὸς ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς : ὁ πρῶτος κοροΐδεφτής.

Ἄλλοτε ἀκόμα παιδὶ μὺξιάρικο χάζεβα στὴν ἀγορὰ κι ἄ- § 6 κουα τοὺς μεγάλους, παραξενεβόμουνα, πού γιὰ κάθε ζήτημα μαλλιοτραβιόντανε σαράντα γνώμες κι ὅλες φαινότανε σωστές. Οἱ σοφιστάδες ὑποστηρίζανε καθαρὰ, πὼς εἶναι καὶ σωστές. Στὴν ἀρχὴ μὲ τ' ἄγουρο μυαλό μου κι ἀργότερα μὲ τὸ γινωμένο προσπαθοῦσα νὰ βρίσκω πάντοτε μιὰ μοναδικὴ γνώμη, πού νὰ ναι σὲ κάθε περίσταση καὶ γιὰ ὅλους ὑποχρεωτικὴ, δηλαδὴ παντοτινὴ κι ἀνάλλαξη, πάνου ἀπὸ καιροὺς καὶ τόπους κι ἀνθρώπους, — ἀπόλυτη. Θὰ πρεπε νὰ χεὶ κάτι τὸ θεϊκὸ μέσα της, νὰ ναι «ιδέα». Καὶ γιὰ νὰν τῆνε βροῦμε, δὲ θὰ πρεπε καθόλου νὰ ψάχνουμε στὸν ὄζω κόσμο, πού ναι διαβατι-

κός και ψεύτικος, μὰ μέσα στην ψυχή μας, πού ναι κι
 άυλη κι άθάνατη. Στά βάθια τῆς ψυχῆς κείτονται θαμέ-
 νες οἱ ιδέες - ἀλήθειες κάτω ἀπὸ σκουριά πολλή, πού
 τήνε σωριάζουνε μέσθ τῆς αἰ αἰσθησες - ἀποθυμίες κ' οἱ
 ἀποθυμίες - σφεέρα. Γιὰ νὰ τήν ξεσύρουμε λοιπὸν στὸ
 φῶς τῆς ἡμέρας, θά τανε δύσκολο πρᾶμα. Χρειαζότανε
 μαστοριά μαυῆς. Καὶ γίνηκα μὲ τὰ χρόνια μαυῆ τῆς πο-
 λιτείας. Ἐπικνα τίς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τίς μάλαζα
 μὲ τρόπο κ' ἔχωνα στὴν ἀνάγκη μέσα τους τὴ χερσούλια
 μου καὶ τίς κουτάλες γιὰ νὰ βγάλω τὸ μωρό. Ξεγεννοῦ-
 σα τίς ἀλήθειες, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖσι, γι' ἀπὸ γαμίσανε
 γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα ψέματα, — σῖνερο.

§ 7 Γιατί ; Ζουλώντας καὶ μαϊμάζοντας τίς ψυχές, γιὰ νὰ φα-
 νερώσουνε τὰ θεϊκὰ τους στοιχεῖα, τίς ἔβανα καὶ ξερνοῦ-
 σανε τὴ σκουριά τους : Θεός, Ἄγαθό, Δικαιοσύνη, Πα-
 τρίδα κι Ὁμορφιά κι ἔλα τὰ ρέστα πού δὲν εἶναι μήτε
 πρῶτες ἀρχές μήτε κ' ἔσχατοι σκοποί· μήτε χαρίσματα
 τῶν θεῶν μήτε κατορθώματα τοῦ νοῦ, μὰ πλάσματα και-
 ρικά, μὲ νύημα τρεχοῦμενο κι ἄπιαστο, μέσα ταπεινά,
 πού μὲ δάρτη κάθε κυρίαρχη φάρα στραβώνει τοὺς ὑπο-
 ταχτικὸς τῆς καὶ πνίγει τὴν ψυχή τους. Οἱ ἄνθρωποι
 χωριζόμεστε σὲ κείνους πού διατάζουνε, καὶ σὲ κείνους
 πού κάνουνε θελήματα· σὲ κείνους πού κέθονται, καὶ σὲ
 κείνους πού μοχτᾶνε· σὲ κείνους πού βλέπουνε, καὶ σὲ
 κείνους πού φορᾶνε κλάπες στὰ μάτια : σὲ χορτάτους
 καὶ σὲ καρόιδα.

§ 8 Ἡ ζωὴ μας μπλέκεται μιᾶς ἀρχῆς μέσθ στά δίχτυα, πού
 μᾶς εἶναι στημένα, πρὶν γεννηθοῦμε. Μωρὰ στὸ σπίτι,
 στὸ δρόμο, στὸ σχολεῖό, μαθαίνουμε, χωρὶς νὰν τὸ ρω-
 τᾶμε, ποιό ναι τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, — «τὸ τοῦ κρείττο-
 νος συμφέρον». Δικαιοφτάρικα παληκαράκια μὲ φρέσκη

και χαρούμενη ψυχή δίνουμε συγκινημένα με βραχνή λαλιὰ πετειναριῶν τὴν ὕμνο στὰ μεγάλα Χρέη κ' Ἰδανικά, — «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Σὰν ἀπολυθοῦμε ἀπ' τὸ στρατὸ καὶ πάρουμε ψῆφο, τὰ ἴδια θ' ἀκοῦμε — καὶ θὰ λέμε — στὴν ἀγορά, στὰ δικαστήρια, στὶς λαοσυναξες, στὰ θέατρα — «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Κι ἀφοῦ μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ χτῆς καὶ σήμερα καὶ ἄβριο τὰ ἴδια πιστέβουν ὅλοι, θὰ πεῖ, πὼς εἶναι νόμοι «οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες». Ἔτσι τραβᾶμε, χωρὶς νὰ συλλογιζόμαστε, τὴ μοιραία μας στράτα, δεμένοι συναμεταξὺ μας καὶ βέβαιοι πὼς τὸ συφερο τοῦ «κρείττονος» εἶναι δικὸ μας συφερο. Συφερο μας νὰ μαστε δεμένοι παρὰ λυτοί· συφερο μας ν' ἀδικιοῦμαστε παρὰ νὰ τιμωροῦμε ! Κι ἂν ἄξαφνα κανεὶς ἀπόκοτος γυμοῦσε μετ' τὸ μαχαίρι νὰ ξεκοιλιάσει τὸ Λύκο, θὰ βάζαμε μπροστὰ τὶς ψυχῆς καὶ τὰ κορμιά μας νὰ δεχτοῦμ' ἐμεῖς τὴ μαχαιριά. Κι ἂν τό φερνε ποτὲς ἢ κατάρρα νὰ μᾶς λείψει ὁ Λύκος, θὰ τρέχαμε νὰ βροῦμε ἄλλοτε χειρότερο, γιὰ νὰ μᾶς τρώει.

Τέτιες ἀλήθειες ἔβγαζα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ Κοπαδιοῦ. § 9

Ἀλήθειες, ποὺ μετ' τὸν καιρὸ καὶ τὴ συνήθεια κατανταίνουνε ψυχόρμητα πιὸ δυνατὰ κι ἀπὸ τὴν πείνα κι ἀπὸ τὸν ἔρωτα. Μετ' τὴν ἴδια μαμική μποροῦσα νὰ βγάνω ἀπὸ τὶς ψυχῆς — μιὰ κι ἀρχίσανε νὰ με παίρνουνε γιὰ παντογνώστη, — καὶ πράματα, ποὺ δὲν τὰ χανε μέσα τους, ὅπως οἱ Κινέζοι κομπογιαννίτες βγάνουνε σκουλήκια ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Μεγαριτῶν. Τὰ σκουλήκια, θὰ μοῦ πεῖτε, τὰ βλέπεις πρῶτα κ' ὕστερα τὰ πιστέβεις. Μὰ τὶς ιδέες ; Ἀφτές, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, πρῶτα τὶς πιστέβεις κ' ὕστερα τὶς βλέπεις. Ὅταν ἔξαφνα καμιά δαιμονοπαρμένη γριά ξεφωνίσει μετ' στὴν ἐκκλησιὰ δείχνοντας ψηλὰ τὸν Ἅγιον Ἄλφα : «Νάτος ! σαλέβει... μᾶς κάνει νοήματα !», οὐ-

λες οι άλλες μαζί και βλέπουμε με τὰ μάτια τους τὸ σά-
λεμα, τὰ δάκρυα και τὰ νοήματα κι ἀκοῦνε με τ' ἀφτιά
τους τὴ μιλιὰ και τὴ φοβέρα του.

§ 10 Ἄφτό ναι θάμα, βέβαια. Μὰ τὸ πιὸ συνειθισμένο θάμα
γίνεται σὰ βάζεις μοναχὸς μες στὴν ψυχὴ σου κεῖνο πού
θὲς νὰ βρεῖς. Καὶ κατόπι σκάβοντας με τὰ νύχια τῆς λο-
γικῆς τὸ βρίσκεις, ὅπως τὸ θελες. Οἱ παλιοὶ θεοπαῖχτες
θάβανε στὴ ρίζα κανενοῦ κυπαρισσιοῦ ἢ πλάι σὲ καμιὰ
βρύση τὴν εἰκόνα κ' ὕστερα βλέπαν ὄνειρο, πὼς σὲ κεῖνο
τὸ μέρος κοιτεται χρόνια θαμένος ὁ «ἄγιος» και φωνά-
ζει νὰ βγεῖ. Καὶ ξεσηκώνοντας τὸ χωριὸ με κεριὰ και
λιβάνια πηγαῖναν ἐκεῖ, τότε ξεθάβανε και μοσκοβολοῦ-
σε ὁ τόπος ! Καὶ χτιζότανε παρεκκλήσι και γεμίζαν οἱ
δίσκοι με δεκάρες και τὰ πιθάρια με λάδι κι ἄγιαζε κι ὁ
θεοπαίχτης σὰν «ὄργανο θείας ἐκλογῆς».

§ 11 Μὲ τέτιες θαυματουργίες στερέωνα τὴ βασιλεία τῶν
Ἵραμάτων στὴν Κοιλιάδα τοῦ Κλαυθμῶνος. Στράβωνα
τὸ Κοροῖδο κ' ἔτσι φελοῦσα τὸ καθεστὸς τῆς Ἰαδικίας,
σύμφωνα με τὸ ἀξίωμα : «ὅσο πιὸ στραβὸ τὸ Κοροῖδο,
τόσο πιὸ ντρέτα πορπατεῖ». Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ με
σκοτώσετε. Θάρτουν ἄλλοι καιροὶ πού οἱ «κρείττονες»
θὰ πλερώνουν ἀκριβὰ τοὺς κομπογιαννίτες ὄχι νὰ βγά-
ζουνε, μὰ νὰ βάνουνε σκουλήκια μέσα στὸ μυαλὸ και στὴν
ψυχὴ τῶν Μεγαριτῶν και νὰ κάνουνε θάματα· νὰ μαθαί-
νουνε στὰ παιδιὰ και στοὺς μεγάλους, πὼς «πατρός τε
και μητρὸς κτλ., τιμιώτερον και ἀγιώτερόν ἐστιν ἢ ἐκμε-
τάλλευσις». Ἔτσι βυθισμένος ὁ λαὸς μέσα σὲ γαλάζια
καταχνιά, στὴν ἀνυπαρξία τῆς σκέψης και τῆς θέλησης,
δὲ θὰ μπορεῖ νὰ σαλέβει τὴ γλώσσα του, τὸ μυαλὸ του
και τὰ χέρια του.

§ 12 Ἡ ψυχὴ, πού βρίσκεται στὸ ἀπόλυτο ψῆλος, πιασμένη

σὲ χορὸ μὲ τὶς αἰώνιες οὐσίες, τρέμει νὰ τὴν ἀγγίξουν οἱ νόμοι τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων : ἀσκήμια, σχετικότητα καὶ φθορά ! Τὸ σῶμα στέκει καρφωμένο στὴ λάσπη κ' ἡ ψυχὴ πάντοτες λείπει... Δὲν πονάει, δὲν παθαίνει, δὲν ἀδικιέται. Δὲν ἀντιστέκεται, γιατί ναι λέφτερη. Μὲ τὸ κεντρὶ τῆς φιλοσοφίας μου χτυπώντας τοὺς ἀπλοικοὺς στὴ ραχοκοκαλιὰ τοὺς παραλυοῦσα κ' ἔτσι ἀσφάλιζα τὸ χαροκόπι τῶν ἔξυπνων. Τί σᾶς ἦρτε λοιπὸν καὶ μὲ σκοτώσατε ; Βλέπω τὶς πολιτεῖες τοῦ μέλλοντος, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Θεοποιοῦνε τὴν πείνα, τὸν πόνο καὶ τὴ βλακεία· χρυσώνουνε καὶ ταγίζουνε κουκουνάρι καὶ κερύδια τοὺς κομπογιαννίτες, πὺ ξεγελᾶνε τὸ λαὸ νὰ καταφρονάει τὴν ὕλη καὶ νὰ προσμένει τὴν ἀνταπόδοση στὸν... «κόσμο τοῦ πνεύματος !».

Ἄν ἐλάθεβα στὴ θεωρία, δὲ λάθεβα καὶ στὴν κριτικὴ § 13 τῶν δημόσιων ἀντρῶν. Κι ἄφτοὶ γιὰ νὰ μὲ ξεκάνουνε μιὰ καὶ καλὴ μὲ βγάλαν ἄθεο. Ὁ Σωκράτης ἰσοροῖδέβει τοὺς θεοὺς κ' ἐρεθίζει τὴν παντοδυναμία τους ἐνάντια στὴν πολιτεία. Ἐξ αἰτίας μου τραβηχτήκαν οἱ θεοὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κι ἀφήσανε τὸ βράχο τῆς Ἀκρόπολης καὶ τὴν Ἀκρόπολη τῶν ψυχῶνε σας στὰ νύχια καὶ στὰ δόντια τῶν Ἐρινύων. Ἄν ξέσπαζε καμιὰ νεροποντὴ μὲ χαλάζι καὶ κατάστρεφε τὴ σπορά· κι ἂν ἔπεφτε στάχτη στὰ γεννήματα, φυλλοξέρα στ' ἀμπέλια, μελίγκρα στὰ κουκιά καὶ στὰ φασόλια· κι ἂν ἐρήμαζε βλογιὰ τὶς ὄρνιθες, ἄφτρα τὶς γελάδες, σαρατζᾶς τ' ἀλόγατα· κι ἂν ἔπιανε φωτιὰ σὲ κανένα μαχαλὰ κ' ἔμνησκε στοὺς πέντε δρόμους ἢ φτωχολογιά· κι ἂν ἐβαστοῦσε δυὸ τρεῖς βδομάδες ἢ φουρτούνα στὴ Μαβροθάλασσα καὶ ποδίζανε τὰ καίκια μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴν παλαμίδα καὶ πεινοῦσε ὁ κόσμος· κι ἂν ἐρχότανε τὸ θλιβερὸ μαντάτο, πὺς νικηθήκανε τὰ «πα-

ληκάρια μας» στην άκρη τῆς γῆς καὶ μαβροφορούσαν οἱ
μανάδες — ποιὸς ἔφταιγε ;

§ 14 Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἄθεους ! Ἄν δὲν εἶχα πεισμών-
σει τοὺς ἀθάνατους μὲ τῆ φιλοσοφία μου θὰ μᾶς στέλνα-
νε τὴν πανούκλα τοῦ 430 π.Χ. ; Μὰ τότες ἐγὼ δὲ φιλο-
σοφοῦσα ! Ἄν ὁ γιὸς τοῦ Κλεινία μὲ τὴν παρέα του δὲ
σπάζανε τὰ κεφάλια τῶν Ἐρμήδων ἀντὶς νὰ σπάσουνε
τὰ δικά σας, ποῦ μοῦ θέλατε μεγαλεῖα, θὰ παθαίναμε τὴ
συφορά τῆς Σικελίας ; Κι ἂν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀργι-
νουσῶν δὲν εἴταν ἄθεοι, θ' ἀναποδογύριζεν ἡ Νέμεση τὰ
πέλαγα, γιὰ νὰ μὴν μπορέσουνε νὰ μαζέψουνε τοὺς πνι-
μένους ; Κ' ἐπειδὴς ἐγὼ τοὺς ἀθώωσα, θυμᾶστε ; ἀνοί-
ξαν οἱ οὐρανοὶ νὰ ρίξουνε ζεματιστὸ νερὸ νὰ μᾶς κάψουνε
μά... λυπηθήκαν (οἱ οὐρανοὶ !) τοὺς Τριάντα Τυράν-
νους !... Νὰ λοιπὸν ποιοὶ φταίγανε γιὰ ὅλα τὰ ζαβὰ, κα-
θὼς σᾶς ὑποσκέθηκα νὰ σᾶς τὸ ξηγήσω στὸ Μέρος Τρί-
το, § 20 τῆς ὀμιλίας μου.

§ 15 Ἔτσι μὲ τὴν ἀθεΐα μου καὶ τὴν προδοσιὰ μου φελοῦσα
μὲ τὸ παραπάνου τὴν Πατρίδα καὶ τὴ Θρησκεία... ὅσους
θρέφονται ἀπὸ τὰ μαστάρια τῶν μεγάλων ἀφτῶν ιδεῶν !
Πολιτικοί, παπάδες, δάσκαλοι φορτώνανε στὴν πλάτη
μου κάθε δικιὰ τους ἀναξιοσύνη κι ἀτιμία, κάθε ζημιὰ
τῶν φυσικῶν στοιχείων, ὅλες τὶς ἀναποδιὲς τῆς Μοίρας !
Ὅταν ἐγὼ λείψω, θὰ ψάξουνε νὰ βροῦνε κάποιον ἄλλο
Σωκράτη νὰ τόνε βαφτίσουνε μέσα στὴν ἄγια κολυμπή-
θρα τῆς δημόσιας γνώμης ἄθεο καὶ προδότη. Τοὺς χρειά-
ζεται νὰ τὸν πετᾶνε στὰ δόντια τοῦ μανιασμένου πλήθους
γιὰ ἐξιλαστήριο θῦμα κάθε φορά, ποῦ θὰν τὰ βρίσκουνε
σκοῦρα. Δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει μηδὲ μιὰ στιγμή καὶ
τὸ κοπάδι χωρὶς Λύκους κ' οἱ Λύκοι χωρὶς ἄθεους καὶ
προδότες.

“Όλοι γκρινιάζετε πώς χάλασε ό κόσμος. Ποιός κό- § 16
 σμος ; Τά βουνά κι ό ούρανός ; Φόβο δέν έχουνε ! Οί δυό
 τρεῖς άθέοι ; Τούς κόβετε και σιάζουν άμέσως τά πρά-
 ματα. Νά τος ό κόσμος, ή άφεντιά σας, ω άντρες Άθη-
 ναῖοι ! “Όλα σας τά ζακόνια, γραμμένα κι άγραφα : φό-
 βος τῶν θεῶν, σεβασμός τῶν νόμων, άγάπη τοῦ καλοῦ
 κι άντρισιμός, σέπονται ψοφίμια τούμπανα μέσα στό Βά-
 ραθρο, συντροφιά τῶν σκοτωμένων σκλάβων. Ψεφτιά,
 κλεψιά, κι άτιμία, νά τά «δαιμόνια» τῆς Πολιτείας, —
 «τό μέσα πλοῦτος» ! — πού σᾶς οδηγᾶνε ψηλά. Κ’ ύστε-
 ρα βγῆκε τό δικό μου τό δαιμόνιο («καινὸ δαιμόνιο») νά
 ξαναζωντανέψει τά ψοφίμια φυσώντας με τό καλάμι τῆς
 φιλοσοφίας μέσα στην κοιλιά τους τό «πνέβμα τῆς άλη-
 θείας», για νάν τά στήσει καθάριες ιδέες, άπείραχτες άπ’
 τοῦ καιροῦ και τῶν ανθρώπων τά καμώματα, μέσα
 στον άπειρο Νού !

Τά τυφλά κινήματα τῆς ψυχῆς, άμα πιάσεις νάν τά κά- § 17
 νεις προστάγματα τοῦ λογικοῦ, δηλαδή νάν τά μεταφέ-
 ρεις άπό την άσύνειδη μίμηση και συνήθεια στη φωτι-
 σμένη σκέψη και βούληση, πάει τά σκότωσης. “Όμως κ’
 ἔτσι σᾶς ώφελοῦσα. Μιά και τίς «μεγάλες ουσίες» τίς
 αφήνετε νάν τίς ροκανᾶνε οί ποντικοί τῶν λαγουμιῶν και
 τῶν αποπάτων, ἐγώ σᾶς συμβούλεβα, πώς δέν πρέπει νά
 γελαῖτε και νά καμαρώνετε γι’ άφτό νομίζοντας, πώς ό
 πιό φανερός μπαγαμπόντης εἶναι και πιό ξυπνός Άθη-
 ναῖος ! Σᾶς μάθαινα για τό συφέρο σας νά τιμᾶτε τ’ όνο-
 μά τους και νά λιβανίζετε τόν ἥσκιο τους μπροστά στίς
 γυναῖκες, τά παιδιά και τούς σκλάβους, για νά μήν παίρ-
 νουν άέρα και κατεβοῦνε καιιά μέρα στην πιάτσα και κά-
 νουνε χειρότερ’ άπό σᾶς ! Σᾶς μάθαινα, πώς πρέπει ν’

ἀσεβείτε καὶ νὰ παρανομεῖτε στ' ὄνομα τῶν θεῶν καὶ τῶν νόμων !

§ 18 Ὅλα ποῦ νὰν τὰ θυμᾶμαι τώρα ! Μὰ δὲν ξεχνῶ, πὼς ἐσύ κ' ἐσύ καὶ τοῦτος καὶ κεῖνος... οὐλοὶ σας εἶσαστε σύμφωνοι σ' ὅ,τι σᾶς ἔλεγα καὶ σκύβατε τ' ἀδειανό σας κεφάλι μπροστὰ στὴν Κουκουβάγια καὶ στὸ Μῶμο. Τρεῖς μοναχὰ κουβέντες μου φτάνουνε νὰ δείξουνε, πόσο δουλεψα γιὰ τὸ καλὸ τῆς Πατρίδας, γιὰ τὸ χωρισμὸ τῶν πολιτῶν σὲ χορτάτους καὶ σὲ κορόιδα.

α') Ἀπόδειξα, πὼς ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἀθάνατη ! Ὑπάρχει λοιπὸν ψυχὴ ! Γιὰ χάρη της ὑπάρχουνε (πρέπει δηλαδὴ νὰ ὑπάρχουνε) κράτος — νόμοι καὶ παπάδες — θεοὶ ! Ἡ φοβέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν νόμων μᾶς συγγρατάει νὰ μὴν κολάζουμε τὴν ψυχὴ μας... καὶ νὰ μὴν πηγαίνουμε φυλακὴ ! Ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Ἄν δὲν ὑπῆρχε κράτος, δὲ θὰ ὑπάρχανε μήτε θεοὶ μήτε παπάδες μήτε κι ἀθάνατη ψυχὴ ! Οἱ βασανισμένοι τῆς ζωῆς πρέπει νὰ πιστέβουμε, πὼς θὰ χαροῦμε καὶ θὰ βασιλέψομε ἀιώνια, — φτάνει νὰ πεθάνουμε πρῶτα ! Δὲν κάνει νὰ παίρνουμε πίσου μὲ τὰ χέρια μας ὅ,τι μᾶς παίρνουν οἱ ἀφέντες μὲ τὴ δύναμη καὶ μὲ τὴν πονηριά — δηλαδὴ μὲ τὰ δικά μας τ' ἄρματα καὶ μὲ τὴν ψῆφο τῆ δικιά μας. Ἄφτουνοὺς θὰν τοὺς τιμωρήσουν οἱ θεοὶ στὸν ἄλλο κόσμο. Θὰ βράζουμε μέσα στὸ καζάνι τῆς πίσσας στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ἄν τοὺς τιμωρήσομε ἑμεῖς, θὰ γίνουμε κακοὶ καὶ τότε θὰ χάσομε τὴν ψυχὴ μας καὶ θὰ βράζομε ἑμεῖς μέσα στὸ καζάνι !

β') Δὲν εἶτανε λόγος - ἀέρας, εἶταν ἀγκωνάρι μαρμαρένιο τοῦτ' ἡ διδασκαλία μου. Γι' αὐτὸ καὶ τῆς ἔδωκα τὴν τετράγωνη φόρμα : «προτιμῶ ν' ἀδικιέμαι παρὰ ν' ἀδικῶ !» Τοῦτο τ' ἀγκωνάρι στερεώνεται καλύτερα στὸν ἄμ-

μο και στό νερό: στis ψυχές τῶν ἀδυνάτων! Ὅσο πιό ταπεινωμένος ὁ ἄνθρωπος, τόσο πιότερο κι ἀναποφάσιτος ὅσο πιό κουρασμένος, τόσο λιγότερο ἀνασαινει και σκέφτεται και θυμώνει. Χρειάζεται κουράγιο και μπιστοσύνη στὸν ἑαφτό σου, γιὰ ν' ἀντισταθεῖς στὴν ἀδικιὰ — και πιό πολὺ ἀκόμα γιὰ ν' ἀδικήσεις! Μαθημένος νὰ φοβᾶσαι, δὲ θέλεις νὰ φοβηθεῖς περισσότερο. Ἀφήνεσαι στὴ γλύκα τῆς ἀβουλίας, στὸν ἐγωισμό τοῦ πόνου. Κι ὄχι μονάχα στέκεσαι νὰ σοῦ παίρνουν τὰ ὅσα δὲν ἔχεις, μὰ δὲν ἀγγίζεις και τὰ λίγα πό χεις: νηστεβεις ἀπὸ δικοῦ σου τὸ φαγί, τὸ πιοτὸ και τίς γυναῖκες: μισεῖς τὸν ἥλιο, τὴ θάλασσα, τὸν ἀγέρα τοῦ δάσου και τὴν κίνηση και ἀποζητᾶς τὴν ἀρρώστια, τὰ βᾶσανα, τὴν ἀπλυσιὰ, τὴ σιωπὴ και τὸ θάνατο, γιὰ νὰ πᾶς στὸν παράδεισο. «Ὁ πόνος ἠθικοποιεῖ!» Ὑψωνα λοιπὸν μεσουρανίς γιὰ φλάμπουρο τοῦ κοπαδιοῦ τὴ χαρὰ τοῦ πόνου. Γιὰ ὅσους δὲν μποροῦνε νὰ βαστάξουνε τὸν πόνο, φροντίσαν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα: χτίσανε παράμερες ἐκκλησιές τῆς Πάνδημης Ἀφροδίτης. Ἐκεῖ μέσ' ἀγοράζει καθέννας πολὺ φτηνὰ τὴν τελειότητα, δηλαδή τὴ λησμονιὰ τοῦ ἑαφτοῦ του.

γ') Τὴν ἴδια γνώμη τὴν εἶπα και ἀλλιῶς: «Οὐδεις ἐκὼν κακός». Ἀφτὸ θὰ πεῖ: μὴν τιμωρεῖτε τοὺς ἀδικητάδες, γιὰτὶ θὰν τοὺς... ἀδικήσετε. Εἶναι ἀθῶοι! Δὲν ξέρουν ὅτι κάνουνε κακό! Ὑπομονή! Ἀμα τοὺς διδάξουμε τί ναι καλὸ και κακό, θὰ λείψουν ἀπὸ τὸν κόσμο κάκητα και ἀδικεμὸς και θὰ βασιλέψ' ἡ καλοσύνη... Χρειάζονται σκολειά. Και τὰ σκολειά θὰν τὰ χτίζουν οἱ ἀδικητάδες. Ἐέρε-τε γιὰτὶ; Καλὸ και δίκιο και χρέος εἶναι ἡ σακούλα τους. Θὰ μαθαίνουνε λοιπὸν οἱ ἴδιοι στὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ νὰ μὴν ἀντιστέκονται στὴν ἀδικιὰ, ὅταν μεγαλώσουν.

Ἔτσ' ἡ φιλοσοφία μου στύλωνε τὸ καθεστὸς τῆς ἀνι- § 19

σότητας, «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Φυσικά δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ σκοτώσετε γι' αὐτό ! Οἱ μελλούμενες πολιτεῖες θὰ ξέρουνε καλύτερα τὴ δουλειά τους. Ἀμπωνας, Θρανίο, Ἐφημερίδα καὶ Κλόμπ θὰ δουλέβουν ἀδερφικά νὰ χωρίζουνε τοὺς πολίτες σὲ χορτάτους καὶ σὲ κορόιδα καὶ νὰ ταιριάζουνε τ' ἀταίριαστα μὲ τὴν «ἀρμονία τῶν τάξεων». Ἀφτηνῆς τῆς ἀρμονίας στάθηκα πρῶτος μαέστρος. Κι ἄς μὲ σκοτώνετε γι' ἄθεο. Τὰ δικά μου τὰ μαθήματα θὰν τὰ κάνουνε μεθάβριο θρησκεία τους οἱ Χριστιανοί. Θὰ μὲ τιμήσουνε γιὰ προφήτη τοῦ Θεοῦ τους καὶ θὰ ζωγραφίζουνε τὰ μοῦτρα μου στὶς ἐκκλησιές τους μὲ πλατὺ χρυσοστέφανο γύρω στὰ τσουλούφια μου.

ΔΕΝ ΕΪΤΑΝΕ γέννα τῆς Κόλασης, ποῦ ταμπου- § 1
 ρώθηκε μέσα στήν ψυχή μου, γιά νά σᾶς βάνει τρι-
 κλοποδιές καί νά σᾶς γρουσουζέβει, τὸ δαιμόνιό μου !
 Εἶτανε κάτι χειρότερο ! Δέν εἶτανε καινούριο, καθὼς τὸ
 γνωρίσανε τάχατες οἱ κατηγοροί. Εἶταν ἡ παμπάλαιη
 συνείδηση τοῦ Κοπαδισοῦ, ἡ προπατορική σιλαβιά, ποῦ
 δνε τὴν ψυχὴ μου μὲ τίς δικές σας, γιά νὰν τίς κρατάει
 ὑλόρτες, ἀκατάλυτο κάστρο τῆς πολιτείας τῶν ἀνόμων.
 Δέν εἶταν ἄγγελος ὁδηγός, ποῦ μὲ φώτιζε· εἶτανε φύλα-
 κας ἄγγελος τῆς δημόσιας Ψεφτιάς, ποῦ μὲ τύφλωνε.
 Εἶτανε «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον» γινομένο μέσα
 μου φωνὴ καὶ θέλημα τῶν θεῶν καὶ τοῦ Λόγου. Εἶταν ἡ
 καταχτόνια καὶ μυστικὴ φοβέρα «Μὴ !» καὶ «Πίσω !».
 Εἶτανε τὸ δαιμόνιο τὸ δικό σας, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι —
 πολὺ χειρότερο, γιατί τανε καὶ δυνατότερο.

Ἄν τὸ μισοῖ, λέει ! Ἄχ ! νὰ μοροῦσα νὰν τὸ παράδινα § 2
 στὸ πατριωτικὸ σας μένος νὰν τοῦ βγάξατε τὰ μάτια·
 νὰν τοῦ κόβατε τὴ μύτη καὶ τ' ἄφτιά· νὰν τοῦ χύνατε λά-
 δι τοιτσιριστὸ κι ὀλάτι χοντρὸ μέσα στὶς πληγές του·
 νὰν τοῦ καρφώνετε πέταλα στὶς πατοῦσες του μὲ ταβανό-
 προκες· νὰν τὸ δένατε σ' ἓνα παλούκι καὶ βρέχοντάς το

μέ πετρόλαδο και πίσσα νάν τοῦ βάνατε φωτιά, σά νά τανε Τοῦρκος ! Ἄφτὸ μέ σαλαγοῦσε και μέ κέντρωνε ζεμένονε στὸ κάρο τῆς Δημοκρατίας τῶν «ἀρίστων», ἀφτὸ μ' ἔκανε νά περπατάω κοιμάμενος σάν τ' ἄλογα τὸν ἴσιο δρόμο τῆς συνήθειας — και νά μὴν παραστρατίζω. Αὐτὸ μ' ἔκανε νά ζετινάζω και νά κοροιδέβω τοὺς ἄνομους, ἀντὶς νά κοροιδέβω και νά ζετινάζω τοὺς νόμους· νά ταπεινῶνω τοὺς ἀνίδεους, ἀντὶς νάν τοὺς λυπᾶμαι. Μά τώρα τὸ ζητάω και δέν τὸ βρίσκω. Μ' ἔχει παρατήσει δῶ και κάμποσους μῆνες, ὧ ἀντρες Ἀθηναῖοι. Ξαναγύρισε, μιὰ και πεθαίνω, στὴ Διεύθυνση τῆς Γενικῆς Ἀσφάλειας νά παραδώσ' ὑπηρεσία και νά προβιβαστεῖ !

- § 3 Ὅταν ὁ Περικλῆς μᾶς ἔλεγε, πὼς ἡ δύναμη κ' ἡ καλοπέραση τῆς πολιτείας εἶναι σωτηρία (καλοπέραση και δύναμη) τῶν δυστυχημένων, δέν ἤθελα νά παραδεχτῶ πὼς κοροϊδεβε. Τί ἐννοοῦσε λέγοντας πολιτεία; Ὅλους μας; Ὅχι βέβαια. Ἄν ὅλοι μας ἐφτυχοῦμε, δέν ἔχει κανένας ἀνάγκη νά σωθεῖ. Ἐννοοῦσε καθαρά τοὺς λίγους παραλῆδες και πολιτικούς· μ' ἓνα λόγο τοὺς ἐξυπνοὺς. Ὅταν ἐκεῖνοι τρῶνε, χορταίνουμ' ἐμεῖς· κι ὅταν ἀφτοὶ θησαβρίζουν, ἐμεῖς πλουταίνουμ'· κι ὅταν ἐκεῖνοι δὲ γίνονται πλουσιότεροι, φτωχαίνουμ' ἐμεῖς περισσότερο· κι ὅταν ἐκείνων ἡ περιουσία βρίσκεται σὲ κίντυνο, χάνουμ' ἐμεῖς τὸν ὕπνο μας !.. Ὁ πρῶτος, βλέπετε, πολιτικός και παραλῆς τῆς Ἀθήνας ὕψωνε χωρὶς ντροπὴ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ φλομωμένου πλήθους τὴν ἀτιμία τῶν ὀλίγων σὲ χρέος, μεγαλεῖο και δόξα τῶν πολλῶν, — τῆς Πατρίδας ! Εἶτανε πόλεμος τότε κ' ἔπρεπε νά δώσουμε τὴ ζωὴ μας γιὰ τοὺς «ἀρίστους», ἂν θέλαμε νά σώσουμε τὴν πείνα μας τὴν παντοτινὴ και τὸν ὕπνο μας τὸ μακάριο, γιὰ νάν τὸν κάνουμε αἰώνιο !.. Καταλάβατε ; Και βέβαια.

Γιατί σᾶς τὸ ξηγῶ. Μὰ τότες ἡ μέσσα μου φωνή τοῦ κοπαδιοῦ, — τὸ δαιμόνιο — δὲ μ' ἄφηνε νὰν τὸ νιώσω. "Ἐβρισκα μάλιστα, πὼς καλὰ μᾶς τὰ λεγε ὁ γέρος, γιατί συμφωνούσανε μὲ τὴν... ἀπόλυτη Λογική !

Σὰν ἄρχεψε νὰ μοῦ στρίβει, νὰ ψυχανεμίζομαι, πὼς δὲν § 4
κρίνω σωστὰ καὶ πὼς τὸ μυαλό μου κάνει νερά, ὁ φύλακας ἀγγελός σας ἔσφιξε τὴ βρακοζώνια του κι ἀνοιξε τὰ φτερά του καὶ πέταξε τρίζοντας τὰ δόντια του. Οὔστ !... Μὰ πάλε δὲν ἤσύχασα ! Μόλις ἔφυγε, κι ἄρχεψε νὰ μὲ τρώει ἄλλο σαράκι. Ὁ μετανιωμὸς γιὰ τὸ κακό, ποῦ ἔκανα καὶ στοὺς συγκαιρινούς μου καὶ στοὺς μελλούμενους, ὅσο θὰ κυβερνᾶνε τὸν κόσμον τ' ἄδικο κ' ἡ ψεφτιά. Μερό-νυχτα βασανίζομουν. "Ἐπρεπε νὰ διορθώσω τὸ κακό ! Καὶ νὰ τί θὰ κανα, ἂν δὲν προλαβαίνατε νὰ μὲ σκοτώσετε :

Τὸ λαρόγγι του στέγνωσε. Ζήτησ' ἓνα ποτήρι νερό, μὰ ποῦ νὰ βρεθεῖ ποτήρι καὶ νερό ! Κάποιος ἀστεῖος τοῦ φώναξε : «Δὲν καταπί-νεὶς τὴν κλεψύδρα νὰ τελειώνουμε ;» Χάχανα καὶ θόρυβος. Πολλοί, ποῦ κοιμόντανε, τιναχτήκανε ξενισμένοι κι ἀρχίσανε νὰ γουλλίζουν. "Ἄλλοι σηκωθήκαν ὄρθοι καὶ κάνανε νόημα τοῦ κλητήρα νὰν τοὺς πεῖ, πόσο νερὸ μνέσκει ἀκόμα μέσα στὸ λαγγί. Ὁ κλητήρας ἔσκυψε πάνου κ' ὕστερα σηκώνοντας τὸ δεξί του χέρι ἔσυρε δυὸ τρεῖς φο-ρὲς τὸ μεγάλο δάχτυλο πάνου στὸ δέφτερο κόμπου τοῦ δείχτη. Ὁ Σωκράτης κατὰπτε τὸ σάλιο του καὶ ξακολούθησε.

Γι' ἀφτὰ ποῦ διδάξα, θὰ πρεπε νὰ μὲ κάνετε χρυσόνα καὶ § 5
νὰ μὲ προσκυνᾶτε. Γι' ἀφτὰ ποῦ θὰ κανα, ἂν ἐζοῦσα, θὰ πρεπε μὲ τὸ δίκιο σας ὄχι νὰ μὲ σκοτώσετε μοναχά, μὰ νὰ μὲ κοπανίσετε ζωντανὸ μέσα στὸ γουδί, ὅπως ὁ τύ-ραννος ὁ Νέαρχος θὰ κοπανίσει τὸ Ζήνωνα τὸν Ἐλεά-τη, γιὰ νὰ μάθει νὰ διδάσκει τὴν ἀρετὴ ὅσο θέλει, μὰ νὰ

μη μιλάει για την παλιανθρωπιά των αρχόντων. Θά πρεπε να μου κόψετε τή γλώσσα, καθώς ο βασιλιάς Ἀντίπατρος θά κόψει τή γλώσσα του Ὑπερείδη του ρήτορα, για να μάθει, πώς μπορεί να προδίνει τήν πατρίδα του, μα δέν κάνει να βρίζει και τον ξένο μισθοδότη... Θά μου να πραγματικά επικίντunos στη δημόσια τάξη, στο «συμφέρον του κρείττονος». Και να ρίχνατε τὸ κουφάρι μου μακριά στον Κορινθιακὸ ἢ σὲ κανένα φαράγγι του Κιθαιρώνα — «μη ταφῆναι ἐν γῆ ἀττικῇ !» Δέν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀτιμία και προδοσία ἀπὸ τὸ να λὲς τήν ἀλήθεια !...

- § 6 Θά πήγαινα, πὸν λέτε, στους λαϊκοὺς μαχαλάδες τῆς Ἀθήνας, στὰ βρωμοχώρια τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὶς Κάβο Κολόνες ἴσαμε τὰ Κούντουρα κι ἀπὸ τήν Κούλουρη ἴσαμε τὸ Καπαντρίτι. Θά κατέβαινα στὰ σκοτεινὰ χαμόσπιτα, γεμάτα κοριοὺς και χτίκιασμα, θά μπαίνα στὰ μικρομάγαζα τῆς φτωχολογιᾶς, στὰ καρβουνιάρικα του λιμανιοῦ, γιομάτα λέρα και βόχα. Και θά λεγα : «Λέφτεροι πολίτες ! Ἐφτὸς ὁ τόπος, κι ἂν ἀκόμα βρισκότανε στὴ Σκυθία, ὅπου σπάνια ξεμυτίζει ὁ γῆλιος ἀνάμεσ' ἀπὸ μάβρα σύνεφα και πάνου σ' ἄλιωτα χιόνια, πάλε θά τανε ὁ καλύτερος ἀπ' ὅλους, γιατί τὸ θέλ' ἡ καρδιά σας. Εἶναι ἡ πατρίδα. Δικιά σας ἡ πατρίδα, μα τίποτα δικὸ σας μέσα σ' ἀφτῆνε : χωράφια και παλάτια, καράβια και χρῆμα, θεοὶ κ' ἐξουσία, σκέψη και θέληση — ὅλα ξένα ! Λιγοστοὶ σας ἔχετε τόσο μέρος, ὅσο να τρουπώνετε ζωντανοὶ και να θάβεστε πεθαμένοι και τόση λεφτεριά, ὅσο να κάνετε τὴ φυσική σας ἀνάγκη στὴ ρεματιά, ὅταν δὲ σᾶς βλέπει χωροφύλακας... Και ὅταν βυθίζετε τὸ μάτι σας πέρα στὸ γαλάζιο πέλαγος, ὅπου πᾶνε κ' ἔρχονται κατῖκια και φρεγάδες κουβαλώντας ἀπὸ τὸ στόμα του Νείλου κι

Θηνα, 23. XI. 73

ἀπ' τὸν Κιμμέριο Βόσπορο κι ἀπ' τὶς Ἡράκλειες στῆλες σιτάρι, χάλκωμα, μετᾶξι καὶ γυναῖκες, περηφανέβεστε, πὼς εἶναι δικά σας, γιατί ναι “ἔθνικά !” Καὶ κανέννας δὲ συλλογαῖται, πὼς ὅλα τ' ἀγαθὰ μαζέβονται σὲ λίγα χέρια. Ἀτζέμηδες, Μοραῖτες, Θηβαῖοι καὶ Κορθιανοὶ σᾶς σκοτώνουνε μιὰ φορά οἱ ξένοι· μὲ τὰ χέρια τ' ἀδερφικά σᾶς σφίγγουνε τὸ καρῦδι τοῦ λαρυγγιοῦ σ' ὄλη σας τὴ ζωὴ καὶ σᾶς δολοφονοῦνε κἀθε μέρα. “Ὅχι μονάχα τίποτα δικό σας γύρα, μὰ κι ὅλος ὁ ἑαφτός σας κ' ἡ ψυχὴ σας εἶναι δικά τους».

Ἔστερα θὰ πῆγαινα στὰ νταμάρια τῆς Πεντέλης, στὶς § 7
μίνες τοῦ Δασκαλειοῦ καὶ τοῦ Λάβριου, στοὺς ταρσανάδες τοῦ Περαιαία, στὶς φάμπρικες, ποὺ φκιάνουνε σκουτάρια καὶ λουρίκια τοῦ πολέμου — στοὺς δούλους ! Θὰ κατέβαινα στ' ἀμπάρια τῶν караβιῶν, ὅπου χιλιάδες σκεβρωμένοι κουπηλάτες (ἄσπρα μαλλιά, μέτωπα καμένα μὲ τὸ πυρωμένο σίδηρο) βροντᾶνε ρυθμικά τοὺς χαλκᾶδες τους καὶ ξεφωνίζουν ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ βούρδουλα, σὰν τύχει καὶ λιγοθυμίσουν ἀπὸ τὴν κούραση. Θὰ πῆγαινα στὰ μεγάλα τσιφλίκια, σὰν τοῦ Ἀλκιβιάδη στὸν Κουβαρά, ὅπου ζεμένοι μὲ τὰ καματερά ὀργώνουνε τὰ κατσάβραχα καὶ τὰ πουρνάρια. Θὰ πῆγαινα στὴν Ἀκρόπολη, στὴ Ραμνούντα, στὰ Κούντουρα, στὶς Κάβο Κολόνες, ὅπου σηκώνουνε μὲ τὰ χέρια τους στὸν ἀψηλὸ οὐρανὸ τοὺς μαρμαρένιους κολοσσούς τοῦ πνεμάτός σας, τοὺς Παρθενῶνες. Καὶ θὰν τοὺς ἔλεγα :

«Θρακιῶτες, Ἀσιάτες, Ἀφρικανοὶ καὶ Σκύθες καὶ Ρω § 8
μιοὶ ! Οἰκέτες, θεράποντες, ἐπιστάτες, παιδαγωγοί, σογλάνια. Μαντινοῦτες τοῦ γυναικωνίτη κι ἄγιες πόρνες τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Σκλάβοι δημόσιοι καὶ σκλάβ' ἰδιωτικοί. Ἡ ζετσίπωτη φιλοσοφία δασκαλέβει, πὼς εἶ-

σαστε γεννημένοι σκλάβοι. Μὰ μήτε οἱ θεοὶ μήτε κ' ἡ φύση διατάξανε τὸ σπέρμα τοῦ πατέρα σας νὰ σᾶς γεννήσει τέτιους. Ἡ τύχη σᾶς ἔκανε κι ἡ συνήθεια σᾶς ἀποτελείωσε. Εἷσαστε σκλάβοι ἐσεῖς, γιὰ νὰ μαστ' ἐμεῖς οἱ λέφτεροι. Σηκῶστε τὸ κεφάλι καὶ κοιτάχτε τὸν ἀνοιξιότικο οὐρανό. Ἐχετε ξεχάσει τὸ βάθος καὶ τὸ χρῶμα του. Στὴν πατρίδα σας ὅμοια γελᾶνε τ' ἀκρογιαλῖα κι ἀστροβολᾶνε κάμποι καὶ γήλιος. Κάποτες εἷσαστε καὶ σεῖς λέφτεροι κι ἄδικοι, γιὰ νὰ γίνετ' ἐδῶ σκλάβοι κι ἀδικημένοι — σεῖς, οἱ προγόνου σας, ἀδιάφορο ! Εἷσαστε τὸ μεγάλο ψυχομέτρι. Νιῶστε τὴ δύναμή σας κ' ἐνωθεῖτε μὲ τοὺς ἀδικημένους λέφτερους. Νὰ σηκώσετε μοναχὰ τὰ σφυριά, τὰ δρεπάνια, τὰ πελέκια, τὰ κρικέλια σας καὶ θὰ γίνεει κουρνιαχτὸς ὀλάκερ' ἡ δημοκρατία τῶν "ἀρίστων" Νὰ τοὺς πάρετε τ' ἀγαθὰ καὶ νὰ τοὺς βάνετε νὰ δουλέβουνε, γιὰ νὰ τρῶνε». — «Καὶ νὰ καθόμαστ' ἐμεῖς», θ' ἀπαντούσανε μερικοὶ μαθημένοι νὰ σέρνονται σὰ ραγιαδες στὴν κοιλιὰ μπροστὰ στοὺς δυνατοὺς καὶ νὰ ξεκοιλιάζουνε τοὺς ἀδύνατους. — «Ὅχι», θὰ φώναζα ἐγώ. «Θὰ δουλέβουνε κ' ἀφτοὶ καὶ σεῖς. Κοινὴ δουλειά, κοινὰ τ' ἀγαθὰ κι ἡ λεφτεριά...» — «Ἄμ τότες ἄς λείπει τέτια λεφτεριά. Δὲ μᾶς κάνει...» — «Μὴν πειράζετε ! Σὰν ἔρτει κείν' ἡ ὥρα, θὰ μπεῖτε σὲ δρόμο νὰ γίνετε ἀνθρώποι· νὰ λυτρώσετε, θέλοντας καὶ μὴ, τὸ σῶμα σας, τὴν ψυχὴ σας καὶ τὸ πνέμα σας». — «Ποιοί, μωρέ, θὰ μᾶς βάλουνε σὲ δρόμο ;» πάλε θὰ ξεφωνούσανε. — «Οἱ Σκύθες !».

Μιὰ βροντερὴ φωνὴ πετάχτηκε ξαφνικὰ σὰ ρουκέτα : «Τέλειωσε τὸ νερό !» Εἴταν ὁ κλητήρας. Οἱ δικαστάδες τιναχτήκαν ἀπάνου μ' ὀρμὴ ξεφωνίζοντας καὶ βλαστημώντας καὶ τρέξαν ὅλοι πατεῖς με

πατώ σε κατά τήν πόρτα. Δέν εΐτανε πυρκαϊά. Δέν εΐτανε σεισμός. Τρέχανε, στριμωγνότανε, χτυπιόντουσαν άναμεταξύ τους ποιός θα πάει πρώτος στο ταμείο να πάρει τὸ μιστό του ! Ἄκόμα κ' οἱ κλητήρες ὀρμήσανε κατά τήν πόρτα γιά τήν ἴδια δουλειά κι ἀφήσανε τὸ Σωκράτη μοναχό του πάνου στο βῆμα να πικρογελά. Καί κείνος, με τήν παντοτινή του γαλήνη στήν ψυχή καί στο πρόσωπο, κατεβαίνοντας ἀπό τὸ βῆμα παρακάλεσε τὸν Πλάτωνα, ποὺ στεκότανε σαστισμένος ἐκεῖ κοντά, να τὸν ὀδηγήσει στή φυλακή : « Δέν ξέρω, καημένε, μήτε ποῦ βρίσκειται μήτε κι ἀπό ποιὸ δρόμο πᾶνε ! »

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιάννη Ρίτσου : Για τὴν εἰκονογράφη τῆς « Ἀληθινῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη »	7
Πρόλογος στὴν πέμπτη ἔκδοση	9
Πρόλογος στὴν τρίτη ἔκδοση	11
Γράμμα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ	13
Ἄρθρο τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ	19
Τὸ πῶς γενήκανε τὰ πράματα	37
Μέρος πρῶτο	41
Μέρος δεύτερο	51
Μέρος τρίτο	65
Μέρος τέταρτο	81
Μέρος πέμπτο	93

Η
ΕΒΔΟΜΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ
«ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ»
ΤΟΥ
ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ
ΜΕ ΣΧΕΔΙΑ
ΤΟΥ
ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΟ ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΛΙΘΟΠΡΙΝΤ - Λ. ΣΚΟΥΡΙΑΣ Ε.Π.Ε.»
ΚΛΕΙΤΟΡΟΣ 29 - ΤΗΛ. 57.22.615
ΕΓΙΝΕ ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1978
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΓΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«Κ Ε Δ Ρ Ο Σ»